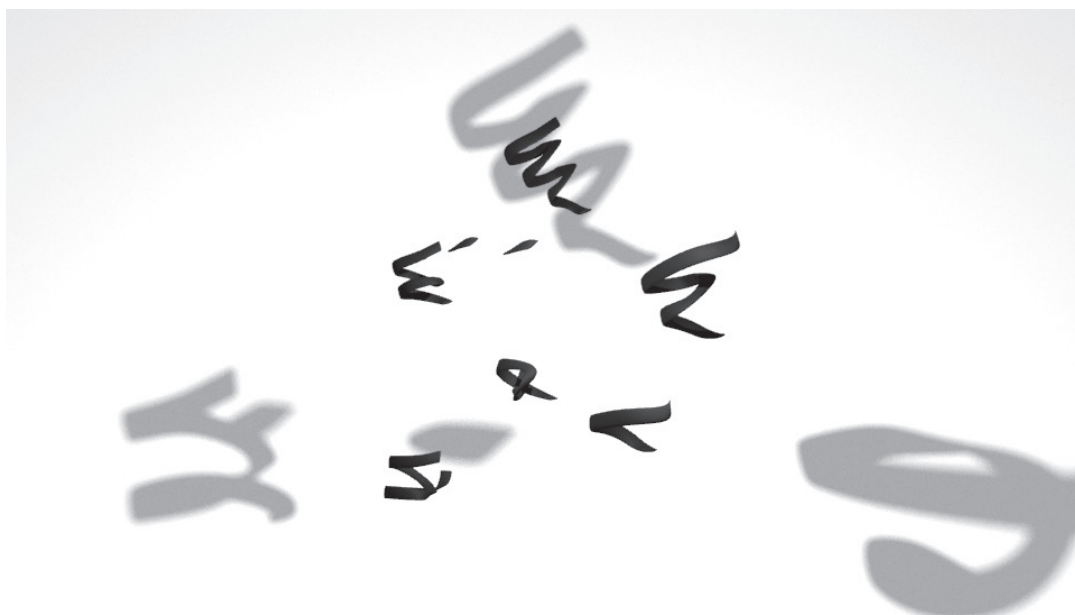

Aranyi László, André András, Szauer Ágoston, Karkó Ádám, Gellén-Miklós Gábor, Juhász Zsuzsanna, Farkas Arnold Levente, Báthori Csaba, Fecske Csaba, Géczi János, Németh András versei; **Kulcsár Kata, Farkas Csaba, Mika Gabriella, Szentirmai Mária, Dobosi Bea, Röhrig Eszter, Vörös Anna** prózája; **Monostori Tibor:** Egy gyönyörű barátság kezdete? Magyar témák és egy különleges kapcsolat mélyrétegei a spanyol Aranykorból; **Biernaczky Szilárd:** Példázatos életek a magyar múltból (Sass (Szász) Flóra / Lady Florence Baker); **kritikák** Darvasi László (**Melhardt Gergő**), Katona József / Nádasy Ádám (**Bucsics Katalin**), Balassa Zsófia (**Doma Petra**) és Röhrig Géza (**Káli Anita**) kötetéről;

TEKINTSE MEG A MŰHELY ÚJ LOGÓJÁNAK ANIMÁCIÓJÁT A FOLYÓIRAT HONLAPJÁN: WWW.GYORIMUHELY.HU

AZ ÚJ CÍMFORMÁT, LOGÓT ÉS A HOZZÁJUK KAPCSOLÓDÓ ANIMÁCIÓT FARKAS GERGŐ TAMÁS TERVEZTE.

műhely

Kulturális folyóirat
Megjelenik kéthavonta
2020. XLIII. évfolyam, 3. szám

Kiadja:
a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit
Korlátolt Felelősségű Társaság.

A kiadásért felel:
Horváth Nóra ügyvezető.

Szerkesztőség:
9022 Győr, Rákóczi u. 1.
Levél cím: 9002 Győr, Pf. 45.
Tel.: 96/326-845
E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu
Honlap: www.gyorimuhely.hu
Facebook:
https://hu-hu.facebook.com/muhely_folyoirat/

Főszerkesztő:
HORVÁTH NÓRA

Szerkesztők:
SZARVAS MELINDA
(vers és próza)

HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA
(kritika)

KURCSIS LÁSZLÓ
(kiadványszerkesztő grafikus)

Szerkesztéségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

Korrektor:
CSISZÁR LÁSZLÓ

Tördelés:
VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés:
PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr
Felelős nyomdavezető:
Radek József ügyvezető igazgató

A Műhelyt Budapesten és vidéken
terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és
a Könyvtárellátó Kht.
Előfizetésben terjeszti a
Magyar Posta Zrt.
Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi
Előfizetési és Árusmenedzsment
Csoport, 1900 Budapest.

Előfizethető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
valamint e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu.

A befizetéseknel kérjük minden
esetben feltüntetni:
Műhely c. folyóirat.
Előfizetési díj 2020. évre: 2400 Ft
Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén is!

Index: 25975 HU ISSN0138-922 X.

Köszönet Horváth Ákosnak
a grafikaiért!

„a betűk közelebb húzódnak egymáshoz / ősz jön / ősz van” – írja Gellén-Miklós Gábor *Próbál megkapaszkodni* című versében (15. o.). Az időjárás eddig nem hagyta, hogy higgyünk a naptárnak, s ha már úgyis annyira kifordult minden a normálisnak hitt és nevezett keretből, érdemes a betűknél maradni, melyek akár pozíciójuk által is képesek megszűnni a jelen és a jövő valóságát. Legalább a betűknek legyen szabad közelebb húzódnai egymáshoz! Itthon és külföldön napvilágot láttak az első karantén-kötetek, világhírű szerzők osztják meg kétségbeesett vízióikat a jövőről olvasók millióival az interneten, s szinte biztos, hogy az előttünk álló hónapokat is a járvány okozta váratlan helyzet miatti rettegések, szorongások fogják uralni. De közben vannak dolgok, melyek szintén helyet követelnek maguknak a lelkünkben, az agyunkban, és megérdemlik, hogy figyelmet kapjanak. Prózairóink egymástól függetlenül is olyan emberi helyzeteket emeltek írásaik középpontjába, melyekkel íróként sokat tehetnek a szociális érzékenység felébresztéséért és ráirányíthatják a figyelmet az elesettek, lecsúszottak, bántalmazottak és valamilyen lelki béklyótól szabadulni nem tudók kínjaira.

A kritika rovatban izgalmas elemzést olvashatnak Darvasi László legújabb kötetéről. Melhardt Gergő *A Magyar sellőt* Darvasi László pályájának legjobb könyveként méltatja. S ha már a nyelvi bravúroknál tartunk, nem hagyható szó nélkül Nádasdy Ádám *Bánk Bán*-fordítása sem, amit Bucsecs Katalin vett görcső alá.

Fotók és szobrok után grafikáknak adunk teret: legújabb számunk vizuális arculatát Horváth Ákos „minden irányban korlátlanul áradó” (5. o.) vonaltömegei határozzák meg. Mostani számunk is visszautal azonban a korábban publikált fotóanyagunkra. Pár hónappal ezelőtt indítottuk el a „Műhely-barát képeslap”-ok árusítását. A művészi minőségű képeslapok megvásárlásával bárki hozzájárulhat a folyóirat támogatásához! Kérjük, tekintsek meg Bobál Katalin gyönyörű fotóit a folyóirat 77–78. oldalán, és tájékozódjanak a vásárlási lehetőségekről! A legapróbb segítség is fontos gesztus számunkra!

Hamarosan jelentkezik a 4-es számmal és rögtön utána a *Belső szabadság* címet viselő különszámunkkal, melyben az idén is rendkívül gazdag szöveg-és képanyag gyűlt össze.

Horváth Nóra
főszerkesztő

Tartalom

SZÓ – KÉP – KÉPZE(LE)T – VONALAK OLVASÓINAK: Horváth Ákos grafikái.....	5
A KÉPEK JEGYZÉKE	6
ARANYI LÁSZLÓ: Túl az eltűnt időn	7
A Művészet (Tarot, Nagy Arkánus XIV.)	8
ANDRÉ ANDRÁS: Kora-tavas	9
Napfogyatkozás.....	9
Folytonosság	10
SZAUER ÁGOSTON: Lassan.....	11
Létélmény.....	11
Kazinczy plusz	11
Küldetés	12
Az álomról.....	12
KARKÓ ÁDÁM: Nász.....	13
Szellemben nincs.....	13
Vidéken	14
Uccán.....	14
GELLÉN-MIKLÓS Próbál megkapaszkodni	15
GÁBOR: A kézbedugós kézszerítő	15
Most	16
Koan	16
Ecce homo.....	16
JUHÁSZ ZSUZSANNA: Kierkegaard I.....	17
Ilyenkor	17
Hétköznapi formulák.....	17
FARKAS ARNOLD , a név,	18
LEVENTE: , ha mégse névtelen,	19
, a hiány,	20
BÁTHORI CSABA: Csendélet.....	21
Bármilyen baj van	22
Hosszabban nevetni.....	23
FECSKE CSABA: Árnyékát hagyja itt.....	24
Éjszakai vers.....	24
Tele sötéttel	25
Kótyagosan.....	25

MŰHELY-ROVAT:

GÉCZI JÁNOS: Valamikor bezár26

NÉMETH ANDRÁS: Tűző naptól elillanó madárkútnál.....27
Koranyár, Ostia, régi kikötő.....27
Monszunkezdet28
Anyám egy tapintatos portál üvegtükréhez lép.....28

KULCSÁR KATA: Lacika.....29

FARKAS CSABA: Az Osztály.....34

A járóbeteg35

MIKA GABRIELLA: Sötét vízben.....36

SZENTIRMAI MÁRIA: A falióra.....38

DOBOSI BEA: A föld.....40

RÓHRIG ESZTER: Nászmag.....43

VÖRÖS ANNA: Sátorverés.....45

MONOSTORI TIBOR: Egy gyönyörű barátság kezdete? Magyar témák
és egy különleges kapcsolat mélyrétegei a spanyol Aranykorból.....48

BIERNACZKY SZILÁRD: Példázatos életek a magyar múltból Sass (Szász) Flóra / Lady Florence Baker –
rabszolgalányból felfedező és abolícionista.....52

MELHARDT GERGŐ: Értetni az idők szavát (Darvasi László: Magyar sellő)67

BUCSICS KATALIN: „elhamarkodva kilobbant” (Katona József: Bánk bán: Eredeti szöveg
és mai magyar prózai fordítás. Párhuzamos kiadás)70

DOMA PETRA: Új utak felé (Balassa Zsófia: Amikor a dráma elbeszélőt keres –
A mono/lóg drámák drámanarratológiai megközelítésének lehetőségei)74

KÁLI ANITA: „akinek nejlomból készül ablak” (Röhrig Géza: angyalvakond).....76

SZÓ – KÉP – KÉPZE(LE)T

Vonalak olvasóinak

Horváth Ákos

Számomra a vonal a legfőbb kifejezőeszköz. A minden irányban korlátlanul áradó vonaltömeg behálózza, leírja az összes ismert és még ismeretlen jelenséget. Hogy ezeket feltárjam, csak a megfelelő vonalakat kell megfelelően csoportosítani, arányukat kialakítani, ütköztetni és átfedni, jelenlétét kihangsúlyozni vagy hiányát érzékeltetni. A vonal őszinte. Önmagát jelenti, más vonallal nem helyettesíthető.

Grafikusnak tartom magam, s mint ilyen, vonalakat terelgetek papírmezőn. Ezek a vonalak történeteket mesélnek, leírt vagy leírásra váró történeteket. Ezáltal rajzaim hieroglifák. A paleolitikus kor emberei adták így át ismereteiket a világról a következő generációk számára. Akkor a hordozófelület a barlang fala volt, ma a papír. A rajz anyaga, a vízzel vagy zsiradékkal kevert korom azonban máig nem változott. És ha megfelelő távolságból nézzük, akkor az emberi viszonyok, a problémák is hasonlóak voltak. A barlangrajzokból ki tudjuk olvasni az akkori történeteket. Az én történeteim tárgya az ember, az emberi képzelet. A portrék a történet szereplőit ábrázolják, más képek a történet helyszíneire viszik el a kép nézőjét (olvasóját). Azt tartom jó képnek, amelyet nézve az „olvasó” felfedezi a történetet, megtölti saját szereplőivel, okokat és következményeket lát benne. Ezáltal a kép nem egy kép lesz a falon a többi között, hanem egy történet, ami mindig újrajródik, valahányszor egy újabb vonalat követ végig a szem.

Éveken keresztül alkalmazott grafikával foglalkoztam. Ez idő alatt illusztrációim jelentek meg különböző kiadóknál, valamint német, belga, angol, kanadai magazinokban és az Egyesült Államokban.

Több száz csomagolóanyagot és promóciós kiadványt terveztem, főleg élelmiszeripari cégek megbízásából.

Az általam tervezett térburkolatok a Los Angeles-i repülőtér halljában, perth-i, bukaresti és Rio de Janeiro-i szállodákban kerültek beépítésre.

Az utóbbi tíz évben számítógépes játéksorozatok készítésében művészeti vezetőként vettem részt.

Önálló grafikával 2017-től kezdtem újra foglalkozni. Illusztrátori előéletemből fakadóan ezekben a munkáimban is a formát mindig a tartalomnak rendelem alá.

Horváth Ákos

(1959, Esztergom):
grafikus
Mesterei: Cziráky
Lajos festőművész,
Hefter László Ferency
Noémi-díjas iparművész
és Farsang Sándor
festőművész

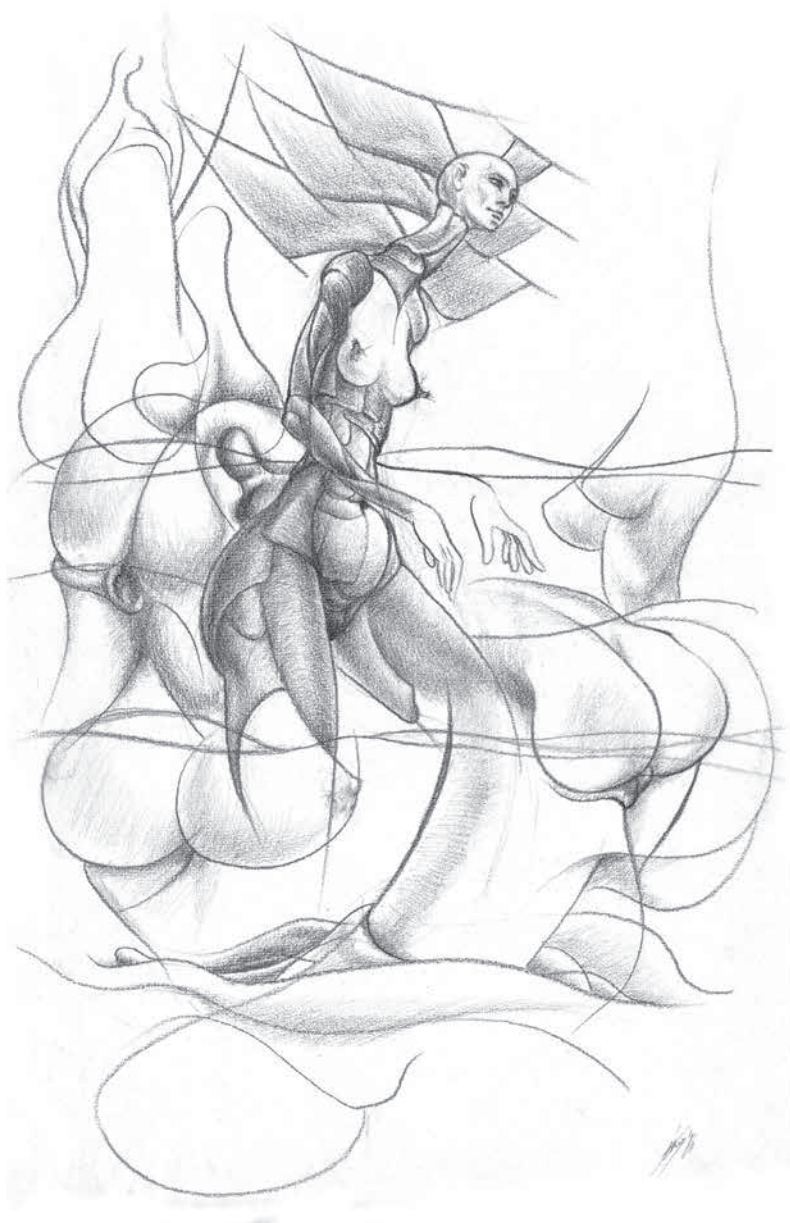
Önálló kiállítások:
1980 Veszprémi Egyetem
aulája, Veszprém
1981, 1987, 1988 Móra
Könyvkiadó kiállítóterme,
Budapest
1986 Művelődési Ház,
Kapunvár
1989 Vároasi Úttörőház,
Tatabánya
1993 Művelődési Központ,
Tata
1995 Ceglédi Galéria,
Cegléd

Csoportos kiállítások:
1982 Hungarocon III,
Veszprém
1983 Planetárium,
Budapest – Hungarocon,
Gödöllő
1994 Művelődési Központ,
Nagykőrös
2018 Kotlownia Galéria,
Krakkó, Lengyelország

Díjak:
1989 Nagydíj, Fandom
Directory Artwork Contest,
Springfield, Virginia, USA
1991 Különdíj, Fandom
Directory Artwork Contest,
Springfield, Virginia, USA
1992 első díj (három
kategóriában),
Champagne Silhouettes,
Regina, Saskatchewan,
Canada
2008–2018 első helyezés
(több ízben HOPA
kategóriában), Big
Fish Games, Seattle,
Washington, USA
2019 Különdíj, VI. Art/
Tárlat, Győr

A képek jegyzéke

- Borító 1.: Casanova meséi (pasztell • 2019 • 47 x 60 cm)
 Borító 2.: Gombfoci láz (grafit • 1986 • 46 x 54 cm)
 Borító 4.: Fa-apó (tollrajz • 2017 • 36 x 45 cm)
 2. o.: Fű-anyó (tollrajz • 2017 • 36 x 45 cm)
 5. o.: Fa-apó (tollrajz • 2017 • 36 x 45 cm), részlet
 6.o.: Intingit Virginem (grafit • 1986 • 32 x 48 cm)
 10.o.: Bahia anyó (tollrajz • 1984 • 21 x 31 cm)
 23.o.: Genetika (tollrajz • 1987 • 19 x 29 cm)
 26.o.: Medúza-tánc 1. (grafit • 1986 • 39 x 55 cm)
 33.o.: Tűz-hozó (tollrajz • 1985 • 8 x 20 cm)
 37.o.: Góbi bálvány (tollrajz • 1984 • 28 x 32 cm)
 39.o.: Illusztráció Ady Endre *A fekete zongora* című verséhez (pasztell • 2019 • 65 x 50 cm)
 42.o.: Illusztráció Ady Endre *A fekete zongora* című verséhez (pasztell • 2019 • 65 x 50 cm), részlet
 44.o.: Sámán. Illusztráció Tad Williams *Más világok* című regényéhez (grafit, vegyes technika • 2004 • 20 x 31 cm)
 47.o.: Illusztráció Ady Endre *A ködbe-fült hajók* című verséhez (pasztell • 2019 • 50 x 65 cm), részlet
 59.o.: Illusztráció Ady Endre *A ködbe-fült hajók* című verséhez (pasztell • 2019 • 50 x 65 cm)
 73.o.: Casanova meséi (pasztell • 2019 • 47 x 60 cm), részlet

ARANYI LÁSZLÓ

Túl az eltűnt időn

Az Én mítosza por és hamu...
Kétágú jelenlétünk meddőn burjánzó szigetét elnyeli a fertőző óceán.
Antonin Artaud pestis-színházából
a penészes, piszkos, fertőző, hőre lágyuló Kaszás-körmök
végül megtalálják a termő lyukat.
Quetzalcoatl trottyos táncán röhög a publikum
a személyiség
visszafordíthatatlan lépülésének
utolsó stádiumából.

Nyüsztés,
sikoly,

öntörvényű beszéd.

Reszkető autórónccok vicsorítanak.
Ne közelíts!
(Fertőzők...)

Távolodj! (Úgy kerülsz a közelembé...)

Degenerált emberállapotában

álmodik a csörgedező patakvíz, s a kifinomult lelkű kő.
Álmaid béklyók.
Álmodj!

Aranyi László

(1957, Keszthely):
költő. Verseit közölte
többek között: Életünk,
Tiszatáj, Új Forrás, Élet és
Irodalom, Pannon Tükör,
Kapu, Új Symposium
stb. Néhány esztendőn
át az akkor még párizsi
Magyar Műhely szerzője
is volt.

Régi tagja a Magyar
Írószövetségnek.
Jelenleg Budapesten él.

*Aranyi László angol
nyelvterületen is
rendszeresen publikál
alternatív, avantgárd
lapokban (Quail Bell
Magazine, Lumin Journal,
Moonchild Magazine,
Scum Gentry Magazine,
Pussy Magic, The Zen
Space, Crêpe & Penn,
Briars Lit, Acclamation
Point, Truly U, Sage
Cigarettes Magazine,
Lots of Light Literary
Foundation, Honey Mag,
Theta Wave, Re-side
Magazine)*

A Művészet

(Tarot, Nagy Arkánium XIV.)

Hanyatló kor először mézízű, ám azonnal
erjedő verítéke... Az állandósult emberi erőlködés,
a görcsös és rugalmatlan hatalomgyakorlás
bűzös váladékot présel ki a Föld-bőr
pórus-milliárdjain.

Kiveszőfélben a korcs faj. A Megmentő
barlangok kéjre táguló kürtőjén mászik
Földanyánk méhe felé.

Az univerzum: esernyő.
Az események egymásutánja: varrógép.
A teremtő szándék: boncaszta.

Amit talál: Kübelé békafejű, rothadó magzatai,
farkuk nyílhegy-karom.
(A holt világ folyamatait emeltük vegetatív síkra,
s tényleg, kövér homunculus
ugrott ki az alkimista-üstből,
de alacsonyabb rendű minőség,
mint teremtője.)

Az utódok: karikatúránk!
Az utódok: karikatúránk!

Csakis a kutatás, a kísérlet az örök misztérium,
amikor az Aethyr mágikus orgazmusba ájul,
és szétrobban.

A maradvány kihült, élet nélküli kozmikus pókháló,
amit a szemfényvesztő
egy pillanatra élővé bűvölt.

ANDRÉ ANDRÁS

Kora-tavas

Feszít ráncatlan reverendájában. Íme, létezik,
mutatja örökzöld.
Dogmátlan hitszónok, s nem inog a szószék.

Csúrcsavar, de mégsem talmi, az életet hirdeti
unhatatlan cifrán,
nincs, nem volt sosem; ragyog az éden –

hogyan is lehetne hát *tudatlan* a fenyő csúcsából
kibuggyant fekete
vércsöpp...

Napfogyatkozás

Ecet-hús lesz hirtelen, illó tengermély tárul –
fűrészkes ráják remegnek, mint különös tájon
szőlőlevelek...

Mind kihaltak az égtájak közötti szárnycsapások.
Egy ájult angyal, szökésben lévő felhő.

Árnyék-zöldben ázó tormaernyők, keserű lázban forgó
kamillák. Szirének süket éneke.

Moha pokolbársonya csillan, grafitláp lidérce.

Hideg szellő a levélsoron. Ahogy végigfut
az ősi félelem riadalma. Áradó lételemzés,
hallatszik a zsibbadt gének vacogása.

André András

(1955, Székesfehérvár):
Költő, Martonvásáron él.
Két kötete jelent meg:
Mélyhűtött dallam
(Accordia, 2000) és
Köztes anyag (Z-füzetek
sorozat, 2017). Verseit
több lap is közölte:
Árgus, Somogy, Pannon
Tükör, Hírel, Holmi, Bárka,
Élet és Irodalom, Magyar
Napló, Mozgó Világ,
Várad, Székelyföld.

A szerző portréfotóját
Vécsy Attila készítette.

Folytonosság

A helyszínek a fejünkben vannak,
ám olykor-olykor ellenállhatatlan vágy biztat,
lássuk a bizonyosságot.

A július-délelőtti napsütés fejünkre olvasott dicséret...
Szelídülnek tőle gondolatok, tájak, pirulgatnának *lelkek* is,
már melenget, de még nem éget. Úgy gyámolít,
kitárulkoznak temetők, sütkéreznek fürkész táborlakók,
az újraélhetetlen múltra éhesen.

Puskás Béla bácsi háza *azóta* is érintetlen – mégis, az eltemetett
emberöltővel együtt mintha csak most emelték volna ki egy hatalmas
sírgödörből, s kedvemért állították volna fényre.
Bizony, szomorkás dolog a föltámadás, pár percre fázóska lesz ez a
kihantolt nap, akárha kallódó hűtlenségektől borzongana.

Ahogy csak névtelen holtak tudnak biztatva kinevetni
nyafogó élőt, valaki kurtán fölnevet...

Igaz, akad itt derűs romlandóság. A nagy-bejáró örvend rogyásán,
lám, annál szebb volt vitéz korában.

A gyalogos léckapun ugyanaz a zár –
bár nézem hosszan, hátha testet ölt *egy véletlen*,
vagy át-*áthunyva* a hallgatag ércen, tompán lüktetni kezd
pár ujjbegy teliholdja; elég kilincsét látnom pillanatra,
melyet oly sokszor illetett a rég-holt kéz.

Régóta élünk. Itt a ház.
Néhány év már csak másolat.
Festmény. A környéken ha jársz,
szempárját láthatod sokat.

E barna sál már nem divat.
A nyelvet bírod, úgy ahogy.
A mólón végtelennyi pad.
Időnk megáll. Csak néha fogy.

Létélmény

Ha van reinkarnáció,
minden lépésed rettenet –
elolvadó, maroknyi hó:
itt fű, kavics, lélek lehet.

Kazinczy plusz

Ki szóhoz szót tapasztva ír,
de újakat teremtni rest,
alkonyhoz illő bő folyó,
színekkel mindent tönkrefest.

Ha jelzők, képek nélküli
– és semmi hattyú semmi hárs –,
a vers karcsú csontváz csupán,
de épp ezért oly impozáns.

Szauder Ágoston

(1963, Pápa):
költő, tanár.
Szombathelyen,
majd Pécsen szerezte
magyartanári diplomáját.
1986 óta publikál
folyóiratokban, főként
verseket. Az elmúlt
évtizedekben írásait
főként az Árgus, a
Dunatükör, az Életünk, a
Magyar Napló, a Napút,
a Műhely, a Parnasszus,
a Pannon Tükör és a
Tekintet közölte. 1999
óta tagja a Magyar
Írószövetségnek.

*Pályázati díjai közül
A Dunánál 2001 pályázat
első helyezését, az
Előretolt Helyőrség Babits-
pályázatának második
helyezését, az Aquincumi
költőverseny két
különdiját és az Életünk
novellapályázatának
harmadik helyezését tartja
a legértékesebbeknek.*

Küldetés

Északról fúj, és van dagály.
A búcsú. Tornyok, asszonyok.
Sirályos, felhős láthatár,
a partokon más-más homok,

a szél fehér, elér vadul.
Csillag s azúr üres beszéd.
Deszkában, bőrben só lapul,
soványka lelkek szerteszt.

Jó lenne elmerengni még...
Itt minden külső férfias.
Vonz és taszít e semmi vég.
Szigony, horog. Maradt a vas.

Az álmról

Tovább is lenne. Reggelig
ott más a tér és nincs e fény.
És megszakad vagy elveszik
egy szürreális nagyregény.

Csak épp hogy bosszantó legyen.
Van tán, ki így gondoskodik,
vigyázva, nagy féltékenyen,
ne érj a túlsó partokig.

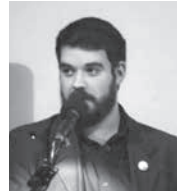
Beházasodtam egy bolgár családba,
anyám s apám szerint jó lesz ám.
„En el nem megyek nélküled anyácska!”
„Menj életem, ezért lettél leány!”

Az udvar izgalommal telve várt rám,
férjem kedves, bölcs s nagy őszes úr,
kit retteg minden udvaronca. A száján
át, lefelé egy vágott seb vonul.

Díszes szobákon vezet át a férjem:
tetsző szó, nem tudom mit jelent.
„Hatodik esztendőd üljük meg éppen,
s a hatvanadik ma nyém legyen.”

S e szókra uram felkapott magasba,
halk szobának ágyára dobott,
bósz indulóját nagy hangon szavalta,
s hamar fényesen beolajozott.

Kiáltottam volna, de szám befogta,
állta szavát férj-esküjének.
S ágy reccsent, s vergődtem alatta.
Am nevem hallatán mást mesélnek.

Karkó Ádám

(1997, Esztergom):
jelenleg Táton,
tulajdonképpen
szülőfalujában él.
A Pázmány Péter
Katolikus Egyetem
magyar–történelem
tanári szakos hallgatója.
Verseket, rövidprózákat
ír. Verseit a Bárka, a Hítel
és a Vöröspostakocsi
közölte. A Pannon
Tükör szerkesztőségi
dolgozik.

*Szellemben nincs**Weöres Sándornak*

Egyhangú strófámban,
mint megtört, kószáltam.
Így éltem, nem volt gond:
szellemben nincsen csont.

Feltámadtam tegnap.
(Jászolban fényes zab.
Már sokszor megszüntem.
Jézuskát így szültem.)

Jézus bár nem lettem,
pár percért Isten sem.
Lélektant játszottam,
széphanjú strófámban.

*Hobbija a mindennapi
(frissen piacra került)
videojátékok értelmezése,
akár irodalmi
példatárként való
megfigyelésük.*

Vidéken

Zöld lankákon át gázolt a ló,
Friedrichnek hívták lovasát,
karjából vér csorgott,
lábába vastag fémrúd állt.
Szél fújta a kormot.

Zöld lankákon át gázolt a ló,
miután Friedrich nővel hált,
csak dolgát végezte,
életet adott – kisbabát –
apa, elvérezve.

Zöld lankákon át gázolt a ló.
Nem tudta, hogy merre menjen –
pernye itt, villámlott,
tovább nincs, topog egyhelyben,
zöld lankás sírkertben.

Uccán

„Köröttem szaladgáltak.
Köröttem szaladgáltak
s fehér, tarka bundájukban
figyelték, amit nem tudtam.
Köröttem szaladgáltak.

Ha tudhattam is bármit,
ha tudhattam is bármit.
Lakóim kiáltoztak rám,
akarták, beszéljen már szám,
ha tudhattam is bármit.

A lábam harapdálták,
A lábam harapdálták,
utálói könnyes szemnek,
szerintem nem ismerkedtek,
a lábam harapdálták.”

Csodás, árva kisgyermek,
csodás, árva kisgyermek.
Sovány teste így lett étek.
„Az életbe egyszer lépek.”
Csodás, árva kisgyermek.

GELLÉN-MIKLÓS GÁBOR
Próbál megkapaszkodni

hajnalban már lehül a levegő
lehülnek az asztalon hagyott
újságok is
a betűk közelebb húzódnak egymáshoz
ősz jön
ősz van
az ember szöszmötöl
hozzáér ehhez, ahhoz
valójában próbál megkapaszkodni
matat a félhomályban, az életében
figyeli a szemerkélő esőt
az autók ablaktörlőjét, ahogy
elsuhanva neki is búcsút intenek.

Gellén-Miklós Gábor
(1973, Székesfehérvár):
költő, tanár. Jelenleg
szülővárosában
él, középiskolai
magyartanárként
dolgozik. 1994
óta publikál
verseket különböző
folyóiratokban. Két
önálló kötete jelent meg:
Rossz alvó (2002),
A beérés fokozatai (2012).

A kézbedugós kézsárító

Akkor
ott
a fél-
homályban,
amikor a csend
egy pillanatra
túlkiabálta
a kézbedugós kézsárító
süvöltését,
a karodat néztem
a bal karodat,
ahogy a kiáramló meleg levegő
a blúzodat lebegtette.
Olyan volt, mintha a repülést gyakorolnád.
Arra gondoltam, ott,
a félhomályban,
a kézbedugós kézsárító mellett,
ha sikerül felszállnod,
én is utánad megyek.

Most

Megcsillan a nap
a pillanat túhegyén.
Átbökött idő.

Koan

Istenhez
csakis
megtisztulva
lelsz utat.
Tisztán
sohasem.

Ecce homo

Áll az ember,
egy tömbnyi szikla.
Rásüt a nap
egy pillanatra.

Árnyéka nincs.
Áll hiába.
Meztelensége
az ünneplőruhája.

JUHÁSZ ZSUZSANNA
Kierkegaard I.

Hangyahalálnyi borzongás. Nem több.
Csak amit magamra engedek, amit
szemem koponyámba görget, az lesz
bűn vagy bűnpártolás, a többi
észrevétlen, mint egy bogárárnyék.

Ilyenkor

Közelebb hajtod himnusaid,
s betörnek az üvegkelyhek
a késhullató kezek törvénye szerint.
Az ítélet: rendkényszer –
fénygáncs a lőrésekben.

Hétköznapi formulák

Csak a belegondolás álszínei.
A meglódult ritmusok. Csak a
félelemoszlás megtúrt fülledtsége.
Túlkiabált percegések, vonatjaz.
Csak a testmeleg
a távoli cetsziget vállakon.

Juhász Zsuzsanna
(1958, Sztálinváros
[Dunaújváros]): AZ ELTE
Pszichológia szakán
végzett 1985-ben. 1981
óta publikál. Versei és
prózái többek között
a következő lapokban
jelentek meg: Élet és
Irodalom, Alföld, Hítel,
Tiszatáj, Pannon Tükör,
Palócföld, Magyar Múza,
Vár, Vár Ucca Műhely.

A Palócföld 1989-es
Madách-pályázatán
szépirodalmi
kategóriában I. helyezést,
tanulmány, esszé,
szociográfia kategóriában
II. helyezést ért el (a zsűri e
kategóriában nem adott
ki I. helyezést.)

FARKAS ARNOLD LEVENTE

, a név,

Farkas Arnold Levente

vagyok. Ezerkilencszázhetvenkilenc január harmincadikán születtem Nagyváradon. Gyermekemmel és feleségemmel a Szentendre-i szigeten élek. Gyermeket még szeretnék, feleséget már nem.

Nem tudok sem írni, sem olvasni, de szoktam. Tollforgatónak rossz vagyok, ám szerfölött tehetséges.

Álmomban többször jártam a Hóvirágok terén, a valóságban csak háromszor.

Szeretek eljutni a mondatkezdő nagy betűtől a mondatzáró írásjelig.

Néha sikerül, máskor azonban másra gondolok. Most elviselhető.

nonverbális, szigetmonos
tor, tizenkilenc március öt,
kedd, erdőben ér véget az
út, az áruló pénze koppan
a fogadók asztalán, kút mé-
lyén kavarog álmosan
hömpölygő homály, érde-
kes, de nem ez a megfele-
lő kifejezés, engedelmes
czellafalak őrzik a nő

olyasféle, pócs
megyer, tizenki-
lenc március hat,
szerda, miként a
gyermek a valóság
miatt, fekete és
fehér érzelmek kö-
zött, cigányokkal
barátkozott a tes-
te, elsírja magát
a lehetősége, mert
a bot végére ma-
dzagot kötött, já-
tékhál szájában véd-
hetetlen matt, esik

reménytelen, pócsmegyer, ti-
zenkilenc március kilenc,
szombat, már csak a megszü-
letettek czibálhatják meg a
csönd hangalakját a víz a
latt, a név, ami valami más-
nak a jele, a sötétséget el-
nyeli, be kell kapcsolni a
szégyent és a tévedést, a kö-
vetkező évszak elmarad, ám
ezt a hiányt pótolja majd
hiánytalanul a hiánypótló

wudurum,
pócsmegyer,
húsz február
huszonöt, kedd,
ezt a verset
nem én írom,
ha túl drága,
olcsó nagyon,
illedelmes
levélhullás,
őszbe fordul
az idő
árnyéka

, ha mégse névtelen,

márk szerint betlehem
ben született látta meg
a napvilág a fel nem tá
madás, szigetmonostor, ti
zenkilenc november hét,
csütörtök, a tévedés nevét
megelőzi a tévedés előzi
meg, bélben az esztéták
nyugodalma a látszat a
játék, meztelen sivatag
táncol a lélek, kenyérré
változik a lélek háta mö
gé az idő alázatosan al
szik egy töredék, valóság
valóság valóság vessző
valóság, halott az ég ég

máté szerint holtak kö
zött a fel támadhatatlan,
mint az égi jel, pócsmegyer,
tizenkilenc november hat,
szerda, ami a földdel el
vegyül, legyen látszat a
név, ha mégse névtelen, a
dolgok természetéből pedig
természetes dolog követke
zik, ha a teremtmény
teremtőt teremt, szövet
séget köt a fent és a lent

unalmas, pócsmegyer, húsz
január huszonnégy, péntek,
a forma a ti dolgotok,
ha az okozat és az ok
összevissza elcsámborog,
a jelhez jelentés tapad,
levedlett kígyóbőr ragad
göcsörtös faágakhoz, vad
lehetősége ez annak,
hogy a látszat a látszatnak
látszata maradhasson, vak

máté szerint garázda
vidéken megszállottként
tengődünk mi ketten,
szigetmonostor, tizenki
lenc november öt, kedd,
aztán jézus kiüzi belő
lünk azt, amire nincs
semmi szükségünk, felöl
tözve ülünk lábainál

márk szerint a szavak
nem érnek semmit a sza
vak, pócsmegyer, tizenkilenc
november négy, hétfő, a té
vedés nevét a tévedés elő
zi meg, aztán a meztelen
test kezében marad a
lepel elmenekül, félelem
és rettegés, a város ut
cái éjszaka a helytartó

, a hiány,

üresen, pócsmegyer, húsz január huszonhat, vasárnap,
a világ vége, gondolat,
ha tér és idő elmarad,
a nyelv szájpadrólhoz tapad,
nem beszélnek az angyalok
arról, amiről hallgatok,
talán éppen a csönd vagyok,
megelőzőm a teremtést,
lerajzolom a szenvedést,
a sebezhetetlen sebészt

étterem, szigetmonostor,
húsz február hat, csütörtök,
az étlapon
a test kenyér, mellette
áll, hogy mennyit ér,
ha integetnek végtagok,
a feltámadás elmarad,
emészd meg halkan önmagad,
majd összeraknak angyalok,
borravaló a kárhozat, a néma
csöndje mosogat,
a harag napja jóllakott

vénséges, pócsmegyer, húsz
január huszonnyolc, kedd,
vénséges vén a múlt kútja,
tükröződik abban arca
annak, ki a kutat ásta,
nem érez semmit a halott,
örökkévaló angyalok
úszkálnak, miként a hal ott,
ahol arca tükröződött
annak, aki megfertőzött
tévedés és hiba között

szenkés, pócsmegyer,
húsz március kettő, hétfő,
szerettem volna némi
pénzt, persze a tavasz
megelőzi gondolatban a té-
tova tél nevét, a hiány,
idézi az egyik kínai
a másik kínait,
olyan, mint a bölcsesség
a görögöknél,
látszat és láttatás

Nem állni állok meg a csobogónál,
nem inni mint a szomjas állat,
vízzel e tájon senki nem vár,
folyamnak ez kevés kijárat.
Arrébb szelek közt vándoroltam,
de itt most kóstolom a csendet,
torkomon, az szent, annyi só van,
mint a szülés előtti könnyek
alján. Látnom elég a selymek
üveg testét, hogy megnyugodjak,
látatlan földtől ennyi telhet
esztelennek, boldogtalannak.
Mert élő, állat vagyok én is,
mégis a Paradicsom öre,
úttalan út világokon visz
át az aljból a fönti földre.
Talpak alól, ahol az ember
jár, tör felénk a láthatatlan,
s ha láttad itatott szemeddel,
megint elszivárog az aljban.
Ha! im! Egy csengés erejéig
mégis megtestesült a dallam,
ami sötét, az is világít
már múlt s jövő bánatomban.
Lombok és lárvák közelében
édesség dől felém a vízzel,
értem fogyott, amit föléltem,
s többet halandó tudni nem mer.
Öröklét int a csobogónál,
ami múlik, bennem letörli,
időtlené tágul a naptár
s édesség életem kinőni.

Báthori Csaba

(1956, Mohács):
költő, esszéíró,
műfordító. Csaknem
két évtizedes ausztriai
tartózkodás után ma
Budapesten él. Legutóbb
megjelent kötetei:
Se feledés, se álmom
(versek, 2020),
Szó szerint minden
(életpálya-interjú,
beszélgetőkönyv, Füleki
Gáborral közösen, 2020).

Bármilyen baj van

Soha nincsen és mindig van idő
észrevétlen csontot cserélni,
néha gördül, néha pihen a kő,
folyton ruházkodik a régi.

Mennyi kín mérges dolomitja
alatt lopakodik az év,
már csak hideg időkre futja,
ami múlik, a maradék?

Más csont, hosszabb reményfutam.
Talán szellem akarok lenni?
A boldogság alaktalan
s az ember ritkán örökíti.

Jónak lenni, az szomorúság.
Hogy reggel újra lássalak,
nekem már ad egy csillagórát
a kettőződő pillanat.

Nincs több, édes-keserű élet,
egyikünknek se több, csak egy –
hogy összeértünk, az enyém lett
a mérték, s az enyém tied.

Van aki hisz a verseimnek,
van aki nem. Alig tudom
már elérni, akik szeretnek
szelíden vad útjaimon.

Állok, alázatosan ellen,
a derű végén, peremén,
időket veszek a szerelmen,
és ketten vagyunk egy remény.

Hosszabban nevetni

Eh, mindig megszakad, és véget ér.
Pedig igyekszem. A homlokredőkkel
sincs baj. És kibírnám a nevetéssel
hosszabban is, szeretnék percekgig
menni, és hazatérni nyugalommal.
Igen, szeretnék hosszabban nevetni,
mint amennyit a jószokás megenged,
főleg miután egymásra maradtunk.
Érzed? A bánatom, bár fekete,
fentről világít. Nincs nagyobb öröm,
mint a nappal és az éjszaka,
és a kettő közt harminckét ríz-szem
ragyogásod. Tudom, itt vagy, és én nem
észrevétlen lélegeztem ma sem
egy marék semmiért. És esküszöm,
nem undorodtam meg saját szívemtől.
Amíg nem nyugszol, nem nyugszom, megélünk
egymás mosolyából. De megtörik,
de véget ér. Úgy forgatsz néha, mint
talált tárgyat, s van úgy, hogy megtalállak
én is így. Kint, a zúgó forgatagban
nincsen más, ki ismerné életünket.
Mi csak egymást ismerjük, ez a titkunk.
Nincs levegőnk, csak egymás közelében.
Téboly a világ rövid nevetése.
De te még nem gyengülsz, ugye, szeretni?
Tudom, életed életem megérte,
és immár neked hazaérni semmi.
Suhanásod öröklét a szobákon,
száz élelmem van Spinoza-szemedben –
nyugalom látni örök elmúlásom
s külön örömért veled kitelelnem.

Fecske Csaba

(1948, Szögliget):
József Attila-díjas költő,
publicista, meseíró.
Első kötete 1978-ban
látott napvilágot a
Magvető Kiadónál *Arcok
holdudvara* címmel.
Megjelenés előtt áll *Árny-
űző élet* című versesköte-
te (Magyar Napló). 1962
óta Miskolcon él.

FECSKE CSABA
Árnyékát hagyja itt

minden egyes nappal nő a tét
egyre szívszorítóbb a szép
a gyámoltalan öröm kétségbeesetten
sminkeli magát tömörödik a sötét
szavak vadvizében gázolok
nem érek el tán a célomig
olykor a kevés is sok
máskor meg a sok nem elég
valaki kocogtatja a szívemet
mintha az ajtót kinyissam-e
itt marad segít vagy elmegy megsebez
csak árnyékát hagyja itt

Éjszakai vers

nem mindig a kedved szerint
van a kedved ellenére
kaptál egy napot már megint
az időnek nincsen vége

ám elillan mint az illat
nehogy azt hidd téged illet
hol van már a tavalyi hó
ami nincs mindig az a jó

szeles hideg az éjszaka
nincsen csillag nem süt a hold
sötét van mindenki maga
birkózik a van és a volt

ez a tiéd ez a semmi
jöttél veszendőbe menni
élt a remény de most beint
ahol voltál ott vagy megint

Miskolc önkormányzata
1994-ben Szabó Lőrinc-,
2019-ben Pro Urbe-díjjal,
B-A-Z megye közgyűlése
2003-ban Alkotói díjjal
tüntette ki. 2015-ben
szülőfaluja díszpolgárává
avatta. Gyermekirodalmi
munkásságáért a MAOE
2006-ban Pro literatura-
díjban részesítette.
2019-ben Magyar
Arany Érdemkereszt-
kitüntetésben részesült
irodalmi munkássága
elismeréseként.

Tele sötéttel

magát keresi bennem valaki
bizonytalanul mint kába beteg
a kapaszkodót a kórház folyosóján
és odajut ahonnét elindult
elgyötörten fekszik vissza az ágyba
bámulja a plafont de nem jön
akit vár csak a nővérke
lázmérővel a kezében
arcára fagyott mosollyal
hiába ég a villany s kaparássza
mintha kínjában tenné
a fény a kopár fehér falakat
semmit se lát
szeme szíve tele sötéttel

Kótyagosan

megborzongok a hajnal áttetsző
hideg vizében fonnyadt csillagok
alatt füst- és holdszagú a kabátom
tapogatózom akár a vak hol hagyhattam
el a szárnyamat azt hittem rég túl vagyok
rajta az ebéd vagy vacsora talán
kíváncsian kikukucskál a számon
nem a villamos lehet csak a fülem cseng
kitérnem semmi ok csak én vagyok
csodálkozom de korán bezárt a sarki bolt
vagy ki se nyitott akivel söröztem
s talán vitatkoztam is nem tudom ki volt
vajon én vagyok aki oly nehezen méri
lépteit hova szaladnak előlem a fák
egyáltalán mi megy végbe itt kétes kedvet
ki és mért csepegtet belém a fákról
nesztelen és súlytalan csüng a félhomály
véreres szememből kifut a sűrke utca
roppant hangos kovácműhely a koponyám
egy örült vadul veri az üllőt üresen
fölizzik valami távoli emlék sejtelem
ez még a tegnapi nap vagy már ma van
percek roncstelepén kutakodom hasztalan
mint anyóka a rózsét cipelem magam haza
miközben lecsúszik rólam az éjszaka

GÉCZI JÁNOS

Valamikor bezár

Gécz János

1954-ben született Monostorpályiban. Balatonalmádiban élő költő, művelődéstörténész. Legutóbbi kötetei: *Sziget, este hét és hét tizenöt között* (versek, 2018, Tiszatáj, Szeged); *A tenyérjós* (regény, 2019, Athenaeum, Budapest), *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* (versek, 2020, Pesti Kalligram, Budapest).

*Az új házban nem tudtok aludni?
Aki betér, ahogy végez, eltűnik.
A többi is kopasz vagy fűhajú
hétköznapi alak. Mind hányaveti.
Beszélgetnek kicsit a pultossal,
leülnek egy percre a bárszékre.
Van aki belga sört rendel, aztán
nem issza meg teljesen. Van aki
kártyázna, de nincs ki a paklija.
Arcszesz-, asszony- és álmatlanságszag
marad utánatok. Utánad mi?
Non-stop benyomását kelti a hely,
pedig valamikor bezár.*

A Műhely-rovat könnyed irodalmi játék és erős kapocs kíván lenni a benne szereplő szerzők és a folyóirat lapszámai között. Minden számban egy erre felkért szépíró az előző lapban szereplő alkotást kapja inspiráló alapként, amelyre szabadon, műfaji megkötés nélkül írja meg saját művét, amely aztán a következő résztvevő kiindulópontjául szolgál majd. Ebben a számban Gécz János az első számban olvasható Terék Anna-versre írt válasza olvasható, amelyre a következő számban Nádasdy Ádám ír újabb művet.

NÉMETH ANDRÁS
*Tűző naptól elillanó
madárkútnál*

Bódítva fogy a víz,
és mintha bor gőze
fosztana meg engem
a tisztánlátástól,

görcsben tapad a tíz
ujjam jelenléte
másaira, érzem
a páram elpártol

tőlem, homoki csíz
inná föl egyszerre
arcom, amihez szem
se kell. Lennék csak toll.

Németh András
(1956, Várpalota): az ELTE jogi karán diplomázott. Tizenkét éves kora óta ír, publikálni viszont – többszörösen osztályidegenként – a személyére nagyon odafigyelőknek hála, a kilencvenes években kezdett. Személyes kiegészítése szerint: „Kis malíciával megjegyezve, legalább beértem. Magam.”

Koranyár, Ostia, régi kikötő

– *És én, mint istenképmás?*

Nézhetem, ahogy idesüt a nap,
és a homokpad megadja magát
a hullámoknak. Ez persze mindig
így lesz, bárki számára egyformán
megadatik az örökéletű
hajnal testén osztolni elnémult
sirállyal, ha csőre halat vált meg.

Megjelenik, amihez odakap
tolvajerénnyel a fény, aki lát,
magáénak hihet bármit, égig
ér minden valóság. Igen, tisztán
magasodik a zenit, újra hű
hozzám szent árnyékom. Felébredt múlt
kezében vagyok, de aranyló szeg.

Monoszunkezdet

A szent évszak nem sodor halálba
mindent,

kikötői zuhéban a nyár
utoléri a részegezüst
ködöt, utcahomály szeme sár
tükörégre se néz, puha füst

van a szájbán, a templom előtt
szeretetkitörésben a csend
fogadalmakat enged egész
közel emberi testhez, a rend

csakis annyi, a sziklatetőt
övező talaj ellepi vész
idején a nyomortelep,

sose bújna a lélek a szótt,
sokezer kiszakadni merész
csuharongyba, ha már levetett

mindent
a tisztító vízözönre várva.

Anyám egy tapintatos portál üvegtükréhez lép...

*– Kezelések utáni
első sétánk emlékére.*

Lázad parókák alatt se félhetem?
Hajadban kihülne a lélegzetem?
Én akartam, hogy adj, magadra, megint,

méginkább nekem, az utcán, odakint
ne forduljanak az elesettséged után,
te is egészségesnek látszol csupán,

akire majd nem süt rá a szeretet
java részvétet, amit megérezne
a némuló test a szív bélyege nélkül, de
az elfogyó belső intelem eret,

vérrokonságot másképp értelmezett,
amíg a fodrászat kirakatában
homlokomra hagytad homlokod, álltam,
szemem diadémot, lakkot keresett.

Kulcsár Kata

(1973, Győr):
Dolgozott tanárként,
felszolgálóként,
takarítóként,
volt kórustag
temetéseken, miséken,
hangversenyeken.
Jelenleg újra tanár. Élt
külföldön, most újra
Magyarországon. Versei,
prózái jelentek meg
a Műhelyben, az Új
Forrásban és a Magyar
Naplóban.

Ötvenes pár sétál át a téren, egymásba karolnak, nem sietnek,
a férfi halkán kérleli a nőt, nem hallani mit mond neki, de
az látszik, hogy kitaróan unszolja, a nő rázza a fejét, ne most,
ne itt, de hiszen alig vannak,
nem, akkor sem, a férfi átkarolja a nőt, elkapja, magához vonja,
már nem lehet visszacsínálni, ez már elkezdődött, nekik most megszűnik a tér,
csak a két test van, él, létezik egymáshoz simulva,
kar a karon, mozdulnak, rebbenek a lábak,
apró remegések a levegőben, először félve, majd egyre felszabadultabban,
ez a pillanat soha többé nem tér vissza, a galambok szétrebbenek, a teret betölti a fény.
Keringőznek.
Csak úgy. Maguknak.

A szakállas férfi magzatpózban fekszik a padon, szeme lecsukva, koszos
az egész ember, lehetetlen megmondani, mióta alszik ott, tegnap óta, napok óta,
évek óta, ha nem ő alszik ott, akkor egy másik ugyanilyen test tölti ott az időt, tölti be
a teret, hontalanok, éhesek, szeretetlenek; álljunk meg, mondja a nő,
a férfi lelassít, megáll, él, kérdezi a nő, él, feleli a férfi,
ébredsz fel, mondja a nő, éhes, kérdezi a férfi a fekvő alaktól, a szakállas embrió nem felel
csak morog, elhajtja őket,
hagyjatok békén,
nem megyek vissza oda,
hagyd, mondja a nő, menjünk, felmennek a lakásukba, állnak a konyha közepén, nem gyújtanak
villanyt, mozdulatlan testek a félhomályban,
menjünk vissza érte, súgja a nő, a hajléktalan ugyanazon a padon fekszik, ugyanabban
a pózban, nadrágján elől sötét folt, hagyják, kiáltja oda egy arra sétáló, részeg,
mindig részeg, a hajléktalan valamennyire magához tér, jöjjön el hozzánk, mondja neki a férfi,
az nem mond semmit, tévován elindul velük, a lakás közel van, esteledik,
leültetik a konyhában; megfürödhet, ha akar, éhes, inna valamit, ha van,

a nő tévován mozdul, a férfi int a fejével, hogy hozza csak, annyi már nem
számít a férfinak, az mohón iszik, azt mormolja, nem megyek oda vissza,
úgsincs már ott senki,
ki, kérdezi tőle a férfi, ki nincs már ott, mit kérdezősködik, feleli a szakállas,
nincs ott már senki és kész, a ruháját kimoshatom, ha akarja, nem kell, aztán majd
nem adja vissza, adok tisztát, a méret pont jó lesz szerintem, előbb adja a ruhát,
a férfi kérdően a nőre néz, biztos vagy benne, biztos. Lacikánknak már nem kell.

A nő bemegy a kisebbik szobába, kivesz a szekrényből egy nadrágot, egy inget,
alsónadrágot, neki már úgysem kell, mondja maga elé még egyszer, leteszi
a férfi elé az asztalra, ellép, a szakállas vetkőzni kezd, inas felsőteste
ugyanolyan koszos, mint a ruha rajta, émelyítő szaga beeszi magát a levegőbe,
öklendezni lehet tőle, a nő elfordul, a férfi nézi a másik testet, lehetne az én testem is, hasonlítunk
egymásra, Lacikánk ruhája tényleg jó lesz rá, talán egy kicsit lötyög majd rajta, Lacikánkon
már csak akkor lötyögött, amikor kijött a kórházból, tavasz volt, március, nem mondták
az orvosok, de tudtuk, hogy vége hamarosan.

A fiunk meg fog halni.

Elmentünk egy cukrászdába, Lacika franciakrémest evett, a cukros tetőt alig
lehetett elvágni a villával, kiette középről a habot, fálta, pedig azt mondja, hogy
étvágya már nincsen, a végén ette meg a sütemény émelyítően édes tetejét,
optimista, mondják, a végére hagyja a legjobb falatot, csak valahogy neki az élet nem
a végére hagyta a legjobb falatot, s ha úgy vesszük, a közepére sem.

Amikor kisgyerek volt, egy alkalommal ült a földön, kirakót rakosgatott,
apu, mondja, meddig él egy kutya, és egy tigris, és az ember,
nem tudtam mit mondani mást neki, csak ezt: nem tudom, Lacika,
az attól függ, mitől, hát, hogy ki hogyan él, és te, Apu, meddig fogsz élni,
sokáig,
ígéred,
ígérem.

A férfi sokáig maradt a fürdőszobában, hallani lehetett, ahogy megnyitja a csapot, aztán elzárja, majd újra megnyitja és sokáig hagyja folyni a kádba a vizet, a nő kenyeret vesz elő, felvágottat, sajtot, sietve pakol elő, legyen ott minden, mire asztalhoz fognak ülni, a férfi némán ül, néz ki az ablakon, nem figyel különösebben semmire, esteledik, az utcai lámpák alig adnak fényudvart, hideg a fényük, megborotválkozhat, ha akar, mondja a hajléktalannak, a polcon talál borotvát, a szakállas csak ül a kád szélén, nem nyúl a törölközőkhöz, figyel, hogyan folyik végig testén a víz, amióta az utcán él, alig jutott fürdőkádban fürdéshez, zuhanyzáshoz is ritkán, már nem is hiányzik neki, borotválkozni meg egyáltalán nem borotválkozik, most mégis megkeresi a borotvát és elkezd leszedni arcáról a szakállt, az első húzásnál megáll a keze, egy darabig nézi magát a tükörben, majd újra és újra elhúzza a pengét, vér serken ki, nem törődik vele, az a másik is így vérzett, amikor elhúzta a pengét a karján, de meg kellett védenie magát, el akarta venni tőle a takaróját, neki meg mindig van penge a zsebében, ezt egy öreg hajléktalantól tanulta, mindig legyen nálad, mondta neki, mi nem várhatunk arra, hogy megvédjenek bennünket, végül őt a penge sem védte meg, meg senki sem, megfagyott az erdőszélen, ahol lakott; semmi nem maradt utána, csak egy kés, a penge, meg egy halom levél, amiből már egyetlen sor sem volt olvasható.

Amikor megborotválkozva, felöltözve az új ruhába kilépett a fürdőszobából, már teljesen beesteledett, zene szólt halkán a rádióból, ült az a két ember egymás mellett és várt, Lacika, hol voltál ilyen sokáig, nem tudod, hogy mennyire aggódunk, ha nem érsz haza időben, de anya, nem vagyok már kisgyerek, csak kicsit elbeszélgettük az időt, jó, de a tanulás, majd megírom este, rendben, de siess, ne maradj fenn sokáig, de anya, már gimnazista vagyok, másoktól azt sem kérdezik meg, hogy mikor érnek haza, azok mások, azoknak talán mindegy, egyre vékonyabb lett a kezelések után, lötyögött rajta minden, egyszer elkapta a pillantását ahogy végignézett rajta, anya, minden rendben, visszahírom és elfelejtjük az egészet, jó, igen, de ehetnél egy kicsit többet, csak amíg tart, sokat várákozott hideg kórházi folyosókon, az orvosok rendszerint legyintettek, hogy ne aggódjon, de ő tudott olvasni a szemükből, a hangsúlyaikból, megsejtette, hogy a fia nemsokára meghal, de ezt a szót még magában sem mondta ki, mindig ezt mondta helyette: elutazik.

Még fél évvel az „elutazás” után is sokszor várta a fotelban ülve a fiát, hitte, hogy zörög a zárban a kulcs, belép a fia az ajtón, persze késik, képtelen figyelni az időre, meg nem is érdekli, szanaszét hagyja a dolgait, ha bevisz valamit a konyhából a szobájába, akkor az ott is marad, mennyit dühöngött akkor ezért, most meg csak áll néha a fia szobájában, bevisz egy poharat, leteszi, kimegy, visszamegy, hátha..

Lacika ágya fölött volt egy kép a falon, még egészen kicsi volt rajta, első osztályos, eléje raktak egy könyvet, tegyen úgy, mintha olvasná, ekkor még nem volt szemüveges, riadt a tekintete, merev a válla, a keze összekulcsolva, nem hiszem, hogy bármit látott valamit a betűkből, egy évre rá, hogy a fia „elutazott”, levette a falról ezt a képet, bevitte a hálószobába, letette az éjjeliszekrényére, a férje nem szólt semmit, csak már nem ért hozzá azon ritka alkalmakkor sem, ami még maradt közöttük. Hagyta. Jobb volt így mindkettejüknek.

Egyen, mondja a férfi a hajléktalannak, inkább innék valamit, egyen inkább előtte, ne mondja meg nekem mit csináljak, nem mondom, nézte az asszony a két férfit, ahogy esznek, a férje lassan, a másik pedig hol egy falatot evett, hol meghúzta a poharat, a fogaiból alig maradt már valami, pedig így, megborotválkozva és megmosakodva fiatalembernek tűnt, igaz, az arca beesett, a tekintete homályos, nehezen forgatta a szájában a falatot, nem volt lassan már mivel rágnia, amúgy is felvágta kis darabokra a kenyeret, de még így is alig haladt, legtöbbször lenyelte félig megragottan.

Amikor másodszor voltak a tengernél, Lacika nagy hisztit rendezett. Hatéves volt, nem akart belemenni a vízbe, mert az egyik barátja azt mondta neki, hogy aki belemegy a vízbe, annak rákja lesz, ő ezt az apukája miatt tudja, aki belement a tengerbe és fél évre rá meghalt, Lacikát csak nagy nehezen lehetett beimádkozni a vízbe, a szülők össze is vesztek azon, hogy mi legyen, be kell-e mennie vagy sem, én nem könyörgök neki, az tuti, mondta az apja, menj be kisfiam, az egész csak egy butaság, mondta neki az anyja, senki nem lesz beteg a víztől, de én akkor sem megyek be, nem akarok meghalni, mint a Peti apukája, a Peti apukája nem a tenger miatt lett rákos, zárta le a vitát az apa, hanem mert sokat cigizett és odalett a tüdeje, indíts befele fiam, amíg szépen mondom, nem lehetsz ilyen gyáva, pedig ő volt a gyáva, gyáva volt megmondani a fiának, hogy az nagyon beteg, mondja meg, doktor úr, ugye haldoklik a fiam, az orvosnak akkor már a harmadik alkalommal csúsztotta be a zsebébe a pénzesborítékot, amit a feleségével raktak össze, gondosan kiválogatva a szebb bankjegyeket, mondja meg neki, doktor úr, nem mondhatom meg, a fia már éppen nagykorú, majd neki elmondom, ha nagyon beteg lesz, az apa dühös lett, odacsapta a borítékot az asztalra, akkor ezt meg igya meg majd a fiam egészségére, ha már nem lesz kinek elmondania, az orvos nem szólt semmit, visszacsúsztotta a borítékot és kiment a szobából. Az apa még hosszan ült az orvos szobájában és azt mondogatta, hátha mégsem igaz. Hátha tévedés az egész. Pedig tudta, hogy nem az. Sosem az. Szinte.

Van egy ágyunk, elalhat rajta, külön szoba, a hajléktalan nem akar, van egy kis aprója, kérdezi a férfitől, holnap el kell utaznom, munkát kaptam, de messze van, a nő ad neki némi pénzt, aztán bemegy a hálószobába és becsukja maga mögött az ajtót, hallgatózni kezd, de a férfiak nem beszélgetnek, másnap a fiatal férfi a ház előtt várakozik, mégsem ment el, kérdezi tőle a férfi, csak holnap indulok, feleli amaz, értem, bejön, kérdezi, bejöhetek, a feleségem még nincs itthon, megvárjuk odafent, a liftben nagyon közel kényszerültek állni egymáshoz, ez már olyan, mintha belelőgnánk egymásba, ha ugyanazt a levegőt szívnák be, a bőrfelület szinte összeér, nincs hova nézni máshova, csak a falra, el kell olvasni a véseteket, ájlvájvú ezmegez, dátumok, rajzocskák, kétperces vésetek évtizedekre ottmaradó lenyomata, egyre fogy a levegő, másra kell gondolni vagy számolni kell, vissza kell tartani a lélegzetet, ilyen lehet eltemetettnek lenni, hiába tudjuk, hogy van elég levegő a liftben, hiába tudjuk, hogy legfeljebb pár perc az egész, mégsem lehet megszokni az ajtó összecukódását, a szűk térben maradáást, a mozdulatlanságot,

a hajléktalan nekidől a falnak, talán az a kis biztonságérzet jól tesz neki, ha kicsi is ez a tér, de legalább belátható, és ha belátható, akkor már szinte csak az övé.

Révész, mutatkozik be a hajléktalan, amikor kiszállnak a liftből, László, mondja a férfi, Somogyi László, keresztneve nincs, volt, de már senki sem szólít úgy.

Megvacsoráznak, a nő gombás rántottát készített, már pakolta le az asztalt, amikor megszólalt a kapucsengő, egy pillanatra mindannyian megdermednek, azok ketten azóta is minden csengetésnél azt remélik, hogy visszajött a fiuk, a magát Révésznek nevező férfi meg arra gondolt, hogy biztosan a rendőrség, nem volt bűne, legalábbis úgy gondolta, de a reflexek megmaradtak, volt egy nő, annál lakott egy darabig, gyerekei voltak a nőnek, kijöttek egymással, néha még főzött is a nőre, meg a gyerekekre, vagy elpakolt utánuk, másfél évet voltak együtt, nem tudni, mi tartotta őket össze, talán a közös nyomorult sors, veszekedtek is, de nem sokat, inkább csak a nő mondta időnként a magáét, ő meg, ha elunta, akkor elment és napokig nem lehetett tudni felőle semmit, amikor visszajött, csak leült a szobába, nem beszéltek a dolgról, a nő sem kérdezett, ment az élet tovább,

eljárt dolgozni, ha akadt valami, kőműves volt a szakmája, ha akadt munka, elvállalta, persze feketén, nem jelentenek be ott senkit szívesen, vagy gyümölcsöt szedett, de nem maradt soha egy helyen sem sokáig, nehezen tűrte a veszekedést, ő maga nem volt veszekedős, akkor sem szólt vissza, amikor szidta őt az apja gyerekként, márpedig szidta eleget, ivott az örege, pedig értelmiségi volt, megbecsült szakember, senki nem hitte volna, hogy otthon micsoda pokol volt, az anyja meg csak túrt, szolgált, nem szólt egy szót sem, hogy lehet nekem ilyen buta fiam, mondta mindig az apja, nekem!

az igaz, hogy rosszul tanult, a betűk valahogy sokáig nem álltak össze szavakká benne, az órákon meg szívesebben figyelte a társait, hogy mit csinálnak, mert a tanárok szavait nem nagyon értette, a te fiad, mondta olyankor az apja, amikor újra és újra szembesült azzal, hogy a fiából soha nem lesz sem orvos, sem ügyvéd, a te fiad, a mi családjunkban nincsenek ilyen ütődöttek!, bántotta is a szó őt, meg nem is, de legtöbbször nem törődött vele, jobban érdekelt egy bogár, ami az ablakon mászott látszólag céltalanul vagy egy könyv, aminek a szavait nem értette ugyan teljesen, de a képeket nagyon szerette és el tudta mondani azok alapján a meséket, hiszen az anyja sokszor felolvasta neki a kedvenceit, az anyja sosem bántotta, legszívesebben maga mellett tartotta volna naphosszat,

amikor ott kellett hagynia őt az óvodában, az anyja még sokáig állt az ajtóban, hallgatta, hogyan nem ordít a fia, mert az nagyon gyorsan megszokta az óvodát, miért nem sír, hát nem is hiányzom neki, minden gyerek sír az anyja után, de az övé nem, az övé, leült valahova és bámult maga elé, ha elunta, akkor körbejárta a termet és begyűjtötte a kedvenc játékait, amit aztán el sem lehetett venni tőle, hiába könyörgtek neki a nap végén vagy hiába szóltak rá erélyesen, nem adta, majd visszahozza holnap, mondta az egyik óvónéni, a másik meg azt mondta, játékot nem lehet innen hazavinni, hogy elvegye tőle az anyja, a hátuk mögött meg azt mondták, hogy na, a Révész mérnök úr is idegent engedett a házba, pedig nem volt az igaz, az anyjának soha nem volt senkije,

még azután sem, hogy az apja, akit elvitt a második infarktus, meghalt, az első után egy darabig csendesebb lett, békésebb, aztán újra inni kezdett, szinte csak ivott és nem szólt senkihez, őhózzá meg egyáltalán nem, már azt sem akarta elintézni, hogy a fiát egy közepesen erős iskolába vegyék fel, belátta-e, hogy lehetetlen, vagy már nem érdekelt, nem tudni, aztán amikor a második szívinfarktus elvitte, az anyja összehajtogatta az apja holmijait, levitte a ruhagyűjtőbe, úgy szórta bele, mintha a hamvait szórná, majd rácsapta a fedelet.

A fiú elvégezte valahogy a szakmunkásképzőt, igaz, hogy kétszer bukott, de végül elvégezte, keveset beszélt, de nagyon tudott dolgozni, nevétek is a többiek, majd a révészjani megcsinálja, mondták, hagyja Feri bácsi, annak úgy kell a munka, mint a napi betevő, engedje, hadd férjen oda, ugratták lépten-nyomon, de nem bánta. Azt hitte, szeretik.

A nő, akivel összeállt, jó volt hozzá, kényeztette, örült neki, a mákos tézsza volt a kedvence, mindig azt kapott, amikor csak kért és mivel a gyerekek is szerették, vacsorára azt ették, ha lehetett, Jani bácsi, mondták neki a gyerekek, mit gondolsz, mi lesz a vacsora, mákos tézsza, mondta mindig, igen, felelték a gyerekek, akkor is, ha nem az volt; egy nap aztán csöngették az ajtajukon, két rendőr állt ott és őt keresték. Nem értette.

Van gyerek a lakásban, kérdezték tőle, van, mennyi, három, mikor látta utoljára a Verát, nem veszekedtek, mióta vannak együtt, kié a lakás, még órákkal később is kongtak benne a kérdések, nem tudta felidézni a rendőrök arcát, az egyiknek csak a kezére emlékezett, a tömzsi ujjaira, a másiknak meg egy nagy anyajegy volt az arcán és folyamatosan írt valamit.

Meghalt a Vera.

Honnan tudják, megtaláltuk a töltésen, a vonat elé állt, az nem lehet,
nem akart elutazni.

A gyerekeket elvitték, őt meg otthagyták.

Süket csend lett a lakásban.

Másnap is ott ült, harmadnap is.

A főbérő jött végül és azt mondta, hogy már kiadta a lakást, mert a Vera meghalt, meghalt?,
hát nem tudja, majd a gyerekek dolgait elviszi egy rokon, hol vannak, nem tudom.

Az utcára került. Az anyján kívül nem volt már senkije.

Az hiába hívta, hogy lakjon otthon, néha ott aludt, de egyre többször érte
az utcán az éjszaka, egyre többet ivott, nem akart így hazamenni, mit szólna
az anyja, ha így látná?!

Most legalább hasonlítok az apámra.

Legalább ebben.

A csengetésre egyikük sem mozdult.

Vártak.

Várták, hogy elmenjen az a valaki.

Lacika, suttogta a férfi maga elé, a nő arra gondolt, hogy nemsokára megveti az ágyat a fia szobájában,
a fia szobájában, aki nem „elutazott”, hanem meghalt, de most itt van helyette
ez a másik,

mostantól ez lesz az ő fiúk..

Nem baj, ha néha Lacikának szólítjuk majd, kérdezi a férfi a hajléktalant.

Nem baj, feleli ő. A mákos tészta a kedvencem. Sok mákkal. Sok cukorral.

A Vera is mindig így adta.

Akkor majd úgy csinálom, ahogy a Vera. Jó lesz úgy?

Jó.

FARKAS CSABA
Az Osztály**Farkas Csaba**

(1965, Szegeden):
Szegeden magyar-történelem szakos tanári diplomát, Budapesten tudományos újságírói oklevelet szerzett. Szegedi lapoknál volt újságíró, jelenleg szabadúszó. Eddig tizenhét, tárcákat tartalmazó könyve jelent meg, budapesti és szegedi kiadóknál; tárcái irodalmi folyóiratokban is napvilágot láttak. Most két, lazán összefüggő történetekből álló kisregényen dolgozik.

„Kétszer élünk”, mondta magának felvillanyozódva Zamfiri, a negyvenes éveiben járó, rendszerváltozás utáni, de mindenképpen sikertelen író, miután elállt az eső, fűjni kezdett a szél, izgalmas felhők érkeztek a város fölé, lélegzetelállítóak voltak a fényviszonyok, és Z. mindezek hatására úgy érezte: tett valamit a jövőjéért.

(Végül is valóban lehetett ebben valami – néhány hónappal ezelőtt még annyira le volt lassulva, hogy folyamatos film helyett egymást követő kockákban látta a világot, és erősen kellett összpontosítania: sikerrel járjon egy-egy megmozdulása. Ha beszéltek hozzá, a szavakat mindig csak később fogta föl, sőt saját szavait is egy kicsit *azután* értette meg, miután kimondta őket.)

Igen, Zamfirinek egy esztendeje ugyanekkor még Éva nővér adagolta a legkülönfélébb színű tablettákat, mint a II. kórház rehab. osztálya bentlakójának, és Z. elmélyülten csiszolgatta a sorozatban gyártott agyag domborműveket – amelyek hol télapót ábrázoltak, hiszen ősz volt, nemsokára karácsony; hol nyuszifigurákat, hisz akkor már tél vége volt, közeledett a húsvét, és így tovább. Időközönként Zamfiri abbahagyta az adott télapó- (ill. nyuszi-) figura csiszolását, letette az agyag domborművet, le a csiszolópapírt, tekintete a semmibe révedt, vagy mintha az ablakon túl, a szemközti épület (az Osztály „B” szárnya) falán futó vadszőlőlánokat nézte volna, melyek lombozata a napok s hónapok során zöldből lassan sárga, majd piros lett, pirosból bordó. – Aztán lehullottak a levelek, szürke-kopasz lett a vadszőlő borított fal, csupán a rátapadt indahálózat maradt – és nagyon-nagyon sokára kezdtek csak újra jelentkezni a rügyek, indokolatlanul és észrevétlenül, a hideg tavaszi szélben. A rügyfakadást az egyén kelletlenül vette tudomásul – nem lett volna baj egyáltalában, ha a tél tél marad, végleg.

Valóban: egy évvel ezelőtt ilyenkor Zamfiri még csendesen morzsolgatta napjait az Osztályon. „Úgy kell tenni, mint az igazi, régi írók, akik megjárták a poklokot, majd főnixként újjászületve megszenvedett-megélt remekművekkel traktálták a széles, pardon, keskeny olvasótáborot”, gondolta Zamfiri. Egyre inkább otthon érezte itt magát: a tengermély csak a felszínről nézve tűnik mélynek, ha valaki odalenn van, számára az a természetes állapot. „De jó, hogy itt lehetek”, mondta magában a hospitalizált Zamfiri, a valóban: az Osztályon épp nem sirt senki, a megmentett öngyilkos, id. Kovács János állapota tovább javult, Varga néni szeméből eltűnt a tompaság, mosolyogva csiszolta a gyertyatartójaszol állatkáit, és Z. arra gondolt, mikor lesz már az ebédosztás.

– Én *crazy* vagyok, örült, velem ne kezdj – mondta neki Anna, mikor Thakács megkérdezte tőle, hány óra.

Mindezekhez képest – belátható – nem csekélység: Zamfiri, igen, megy az utcán, távol az Osztálytól, s akkor észleli a dolgokat, mikor azok megtörténnék, nem percekkel utánuk, vagy két hónappal bekövetkeztük előtt.

Haladt tovább a népes korzón, zsongott a vidéki város. „Írnom kell”, közölte magával Z., az ex-skibler. De amikor elkezdte volna fűzni egymásba a gondolatokat, azok reménytelenül összszegabalyodtak. Sőt, mikor Zamfiri elemezni próbálta őket, kiderült róluk, nem elemezhetők, következésképp nem is gondolatok. Voltaképpen kimondhatjuk: Zamfiri nem gondolt semmire; ha agyában elektródákat helyeztek volna el, s zölden világító LED jeleznék, amennyiben ott benn megszületik egy-egy gondolat – hosszú-hosszú percekig sötétlene a fényforrás, és csak néha pislantana egyet, akkor is félbemaradva, aztán megint a feketeség.

Ment hát Zamfiri a városban, agyán belül e két fázis váltakozott: néha zölden felvillan a fény, utána, hosszan, a semmi. Th. ment, ment, nem figyelte, hogy merre jár.

Egyszerre hirtelen magához tért. Távol immár a sétálóutcától, a város szélén: a II. kórház ősparkját őrző kapu előtt állt. Önkéntelenül *oda* ment vissza, bár már szabad volt. Kezdek színeződni a lombok, ugyanúgy, mint ugyanekkor, kerek egy esztendővel ezelőtt, nemsokára kezdődik a télapófigura-szezon. Sehoh forgalom, sehoh zsongás-nyüzsgés, csak néptelenség s a némaság, meg a kovácsoltvas kerítésen túl, a parkban, egy-egy, lassúdadon sétáló pizsamás, köpenyes.

– Egyszer sem élünk – suttogetta (magának) Z.

A járóbeteg

„A járóbetegnek már lépni se kell”, közölte magával egy délelőtt Zamfiri (író; nem váltotta be az egykor önmagához fűzött reményeket, s ehhez képest túl sokan érezték szükségét vele szemben a kompenzálásnak. Valóban: volt abban valami vérlázító, hogy Z., mindennek ellenére, él és ír). Sírni lett volna kedve, de ezt mégsem tette, mert tudta: eljön majd az idő, amikor sírásra sokkal több oka lesz. Mindez azután történt, hogy ajtót nyitva átvette a postástól az ajánlott levelet.

Zamfiri otthon rostokolt. Az ablakon túl vakfehéren káprázott a hőség, a városka elkínzot-tan zakatolt, az élet túlpörgött és nem haladt, égettépolaj-szag úszott a levegőben – de vajon *mitől?* Z. tűnődve nézett ki az utcára; nem az agyával fogta fel a dolgokat (amely agyból egyébként is mind kevéssé volt neki), hanem valamiképp minden ízében érezte őket – ahogyan a törpeharcsa érzi a víz mélyén, ami körülötte történik. Érez, de föl nem fog, csak homályos sejtések ébrednek benne.

Bámult ki otthonában, a negyedik emeleti ablakon Zamfiri, araszolt az ellapultvízcsepp-alakú, metálszín kocsik sora a Történelem sgt. és a Mindennapok u. kereszteződésében – épp kialakulóban volt a napi dugó. (A jelek szerint nemcsak a fővárosban lehet dugóba kerülni, s ráadásul aki Pest-Budán kerül dugóba, az a dugó megszűntével elérhet mindent, ami elérendő. Vidéken viszont mindent-elérhetőség nélkül van dugó.)

Araszolt, egyre csak araszolt az utcán a kocsisor, majd ezt követve teljesen leállt. A túldalon néptelen a főiskola (ekkor már, a rendszerváltás után, az egyetem főiskolai kara) „A” épületének környéke, vége a vizsgaidőszaknak, a diákok – ha ugyan nem utaztak el mosogatónak a Balatonra – hazamentek falujukba, mezgazd.-i idénymunka iránt érdeklődni a polgármesteri hivatal hús, néma, félig doh-, félig mészzilatú épületében. (S közben nem felejtik, hogy csak ugródeszka nekik a város, ahol tanulmányaikat végzik; már Írországba e-maileznek a községbeni teleházból. Igen, inkább a gyermekfelügyelet a megszokhatatlanul rideg óceán partján, mint a süket csönd, a néptelen, vibráló levegő az itthoni Mély-Délen.)

A kocsisor megrándult, jött, jött, lépésben szirénázva, egy mentő, a vijjogás betöltötte az utcát; Z. behúzódott az ablakból, mert szíve a torkába költözött, bal karja lezsibbadt, lába elerőtlenedett, térde zsibogni kezdett (l. még: ún. „fonákérés”). Forgalmas kereszteződésben érezte magát, ahol – bár szabad utat mutat a lámpa – amennyiben át is kelünk a zebrán, nem kerülünk közelebb célunkhoz, mint ha elmulasztjuk az átkelést. „Ha valaki nem befolyásolhatja sorsát, elfelejt cselekedni. Az életünk alakításával kapcsolatos kontrollvesztés következménye a tanult tehetetlenség”, mondta magában Zamfiri (úgy érezte magát, mint az egykori magyar a török időkben, aki egész nyáron szakadásig dolgozott földjén, aztán jött a mindent zabraló tatárok telelése).

Keresztülvánszorgott a szobán, és már kinn is volt az udvarbelsőre nyíló, csöndes-hús körfolyosón. A nagy diófa koronája rengett-ringott a nyári szélben, felért a 4. emeletig, smaragd-színben ragyogott, a lég szinte erdei volt. – Ez az egyetlen jó az egész házban – szokta mondani felesége, A. –, a „zöld levegő”. – Meg is nyugtatta Zamfirit a lombkorona, az udvar mélyén üldögélő-játszázó macskák látványa, a feketerigó-flótázás. (Pedig rigóból az idén sokkal kevesebb van, mint szokott lenni: a múlt nyári, nagy szárazságban a földigiliszták mélyen lehúzódtak a talajba, rigónak elérhetetlenül, így a madarak nagy hányada éhenhalt. Nyáron, midőn látszólag minden telve táplálékkal, s madáretetésre nem is gondol az egyén.)

„Majd egyszer... Egyszer majd újakezdem az életemet”, gondolta Zamfiri, a járóbeteg; szapora szívverése lassan csillapodott. „Vagy talán *mégsem* kezdem újra?”, kérdezte magától. Gyerekkora idéződőtt fel előtte: vágyik valamire, melynek elérése magától értetődőnek tűnik – mégis, mintha valaki *benne* lassan, lemondóan ingatni kezdené a fejét.

S telt a délelőtt.

MIKA GABRIELLA
Sötét vízben

Mika Gabriella
(1976, Budapest):
könyvtárosként dolgozik.
Novellái jelentek meg
az Ezredvégben, a
Váradban, a Vigiliában, a
Napútban és a Zempléni
Múzsában.

Még ma is gyakran álmodom az uszodáról.

A neon élesen a szemembe vág, a kiáltások, nevetések visszhangzanak a csempével borított piszkos falak között, hallok a régi hajszárítók zörgését, a fény megcsillan a lepattogzott zománcú zuhanyzókon és a töredezett padlólapokon, érzem a rajtkövek síkosságát, a korai kelések ólmos fáradtságát...

Egyik ilyen álom után összeszorított ököllel csépeltem a párnát, miközben dermedt tagokkal zokogtam reggelig...

Pedig minden olyan szépen indult. Tehetségesnek találtak, Mara néni nagyon biztatta anyáékat. Ő ajánlotta az edzőt is.

Már az első nagyobb területi versenyen ezüstérmet nyertem. Folyamatosan Mara néni láttam magam előtt, amint biztatott: ügyes vagy Borikám, meg tudod csinálni!... Emlékszem, anya is nagy feltűnést keltett az új kosztümben az erős sminkjével, a déditől örökölt gyémánt fülbevalójával... Az ezüstnél már kicsit fintorgott (miért nem arany), de a húga és az anyja előtt nem mutatta csodáltságát, ő is vörösrre tapsolta a tenyerét.

Akkor kerültem az edzőhöz, aki igencsak barátságosan fogadott. Régóta ismerte Mara néni, bízott az ítéletében...

Nem tudom, mitől romlott el az egész.

Talán attól, hogy már nem én voltam az egyetlen kis tehetség a medencében. Horváth Kati már akkor is nagyon jó volt, vagy a reggeli kelések ólmos szürke fáradtsága, az örökös kialvatlanság miatt maradtam el a többiektől? Mindenesetre nem jöttek az eredmények, és anya egyre elégedetlenebb lett.

Mi volt az edzésen? – kérdezte napról napra egyre türelmetlenebbül...

Az edzővel pedig megbeszélte, hogy különórákat veszek.

Az edző sokat foglalkozott velem.

Emlékszem, már az első különóra után behívatott magához. Az ajtót gondosan becsukta... Igazán ilyekezhethetnél – mondta lágyan, arcán különös mosollyal. A keze az arcomat simogatta, aztán egyre lejjebb és lejjebb csúszott... Fájt, nagyon fájt...

Utána már szégyelltem az öltözőben levetközni. Azt hittem, mindenki engem néz. A maszszórról is furcsa pletykák keringtek...

Aztán egyik különórán, mikor csak kevesen voltak az uszodában, és a masszázspadon fekvtem, váratlanul megjelent az edző, és gondosan becsukta maga mögött az ajtót. Pali bácsi keze addig a megszokott tempóban masszírozta a vállamat, a hátamat, a derekamat és a combomat. Aztán kissé megtorpant. Kissé felemeltem a fejem. Az edző arcán megláttam a jól ismert mosolyt, Pali bácsi pedig a fülembé súgta: fordulj meg!

Megpróbáltam anyának elmondani az egészet, hogy az edző bácsi és a Pali bácsi...

Anya azonban nem hitt nekem. Felháborodva mesélte Réka néninek, a barátnőjének, hogy milyen bolond dolgokról képzelődöm mostanában, ahelyett, hogy az úszással törődnék, de ő tudja, hogy ez nem történt meg, már kiskoromban is furcsa voltam, mindig túl élénk volt a fantáziám, az óvodai rajzokon nálam a királylánynak is kék haja és zöld szája volt.

Különben is éppen akkor mentek szét. Anya betegesen féltékeny volt, apa még be sem tette a lábát a lakásba, már nekiesett: Hol voltál? Mit csináltál? Kivel találkoztál? Kivel beszéltél? Na mi van az Ágikával: Hogy van az Eszterke? Hallgatsz te szemét disznó, mi? Te örökké csak lustálkodsz, én meg egész nap csak robotolok és nevelem ezt a szerencsétlent...

Apa pedig egyre később ért haza. Hol munkája volt, azért kellett bennmaradnia, hol a haverjaival találkozott valahol. Egyszer úgy gondoltam, megvárom, és elmesélem neki, hogy a Pali bácsi és az edző bácsi... de fél 1-ig vártam, és apának nyoma sem volt, mikor anya – aki addig a tévét bögte – berontott a szobába és lekapcsolta a lámpát...

Aztán egy nap anya kidobta apát. Mikor apa a mi emeletünkhöz ért, akkor kezdte el a cuccait kifelé hajigálni. Először az ingek és a zakók repültek kifelé, aztán az alsónadrágok következtek, apa drága orvosi könyveinek a lapjait egyenként tépte ki, végül a drága hifiberendezés tört darabokra a lépcsőház kövén.

Apa a gyerektartást pontosan fizette, és kéthetente elvitt a cukrászdába és az állatkertbe. Mikor találkoztunk, mindig megkérdezte, mi történt az iskolában. Én pedig mindig ugyanazt válaszoltam: semmi.

Akkor már nem jártam az uszodába. Nem jöttek az eredmények, és anya úgy döntött, elvesz, mert így felesleges pénzpocsékolás az egész.

Jöttek más dolgok, és lassan elfelejtettem az uszodát. Csak Kati jutott sokszor eszembe. Miután Pali bácsi... azután észrevettem, hogy ő is megváltozott. Valamikor jóban voltunk, sokat beszélgettünk, készültünk a versenyekre, együtt rohagáltunk a parkban... majdnem barátnők voltunk. Mindig is nyitott, kedves, barátságos lány volt. Aztán egyszer csak mogorva lett, senkivel sem beszélt, csak ledobta a cuccát az öltözőben, és róta a köröket... Igaz, az edző akkor már sok különórát adott neki. Meg is lett az eredménye. Kati először a területi, aztán az országos bajnokságot nyerte meg, majd ifjúsági és felnőtt Európa-bajnok, világbajnok és olimpiai bajnok lett. Nemsokára az Év Sportolónőjévé választották, az edző pedig az Év Edzője lett. Az egyik fényképen Kati és az edző egymás mellett állnak. Az edző Kati vállát fogja, Kati arcán

A szerző jelen írását a pár évvel ezelőtt kirobbant uszodai zaklatási botrányok (Szepesi Nikolett-ügy, Kiss László-ügy) inspirálták.

torz, kényszeredett félmosoly... Egy interjúban Katit arról faggatták, milyen embernek tartja felfedezőjét, az edzőt. Kati nem válaszolt, hanem a közös eredményeiket kezdte el sorolni... A neten megtaláltam az esküvői képeit is. Boldogan simul a vőlegényéhez, az oldalán kis koszorúslányok hada látható.

Ott zokogtam a monitor előtt. Én, mikor az első barátom megfogta a hátamat, ellöktem. Később – sok év magány után – regisztráltam egy társkereső irodában. A 31–40 éves férfiak mappájában találtam egy szimpatikus arcú férfit. Legalább ő nem fog bántani – ez volt az első gondolatom. Aztán mikor az étteremben a férfi a kezemhez ért, elrohantam. A következő alkalommal az irodavezető nő megjegyezte: Bori, Zoltán mondta, hogy kicsit furcsán viselkedtél a találkozón. Valami gond van? Segíthetek?

Kifizettem a következő hónapot, és nem mentem oda többet... Pszichológushoz is bejelentkeztem. Hallgatom – szól monoton hangon. Az anyám – kezdtem, de aztán egy szót sem tudtam kinyögni. Felálltam és elkészöntem.

Egy ideig dolgoztam egy pláza butikjában is. Csak rövid ideig voltam ott. Az eladók csak minimálbért kaptak, a többit jutalékokból lehetett összeszedni. A pultnál mindig megkérdezték: melyik eladó segített? Engem egyik vevő sem említett. Nem csoda. Ha odajöttek hozzám, válaszoltam és segítettem, de magamtól nem ajánlottam senkinek semmit...

Múltkor az utcán a téli hidegben, egy anyuka tolt előttem egy babakocsit. Aztán hirtelen lehajolt, és megigazította a babán a vastag, szőrös takarót. Annyi gyöngédség volt a mozdulatában, hogy elsírtam magam.

Egyszer megkerestem apát az új címén. Egy vadidegen nő nyitott ajtót. Kit keres? – kérdezte gyanakodva.

Néha felhívom anyát. Bár ne tenném. Még mindig nincs senkid? – ez az első kérdése. Aztán hosszan panaszkodik, hogy ő milyen magányos, az emberek gonoszak, megbízhatatlanok, miért nem szereti őt senki...

Mostanában gyakran álmodom az uszodáról.

A legutolsó álmomban megcsúsztam a rajtkövön, és valami sötét, iszapos vízben találtam magam. Az iszapos vizet már a torkomban éreztem, és lassan süllyedni kezdtem, egyre lejjebb és lejjebb...

A falióra

Szentirmai Mária
(1953, Komárom):
2000 óta Győrben él
férjével. Lánya, fia, unokája
Pesten él. Az ELTE-n magyar-
orosz tanári és orosz tanári
diplomát szerzett, a Bálint György
Újságíró Akadémián újságírói.
Volt tanár, főszerkesztő a komáromi
helyi televíziónál, a tatabányai
főiskolán karrieriroda-vezető.
Három önálló verseskötete
jelent meg és egy novellás.
Saját szavaival: „örzöm a Duna,
fák, templomok, lovak, és persze
a családom”.

Szerette a régiségeket. Kinyitotta a vitrint, nézte, ma melyik csészét válassza. A zöld- vagy a kékmintásat. Az esti film sokáig tartott, duplát főz magának, ezért inkább a nagyobb teásat vette ki. Ez is herendi. Most is ugyanúgy bámulta az apró piros, kék virágokat és a hatalmas lilát, mint mindig. Kávéját a számítógépe mellé tette, és elkezdte beírni a keresőbe a megszokott szavakat. Gyakorlott szemmel nézte a fotókat, már ki tudta szűrni a hamisítványokat, az eredeti barokk megnevezés alatt megbújó tákolmányokat, az ízléstelen átfestéseket. Egyre kevesebb a valóban értékes holmi. A régiségpiacok is inkább ócskapiacokká váltak.

Nem is tudja, pontosan mikor kezdődött ez a gyűjtőszervenvedélye. Sokáig, nagyon sokáig könnyedén megvált egy-egy örökölt bútortól, ékszertől, amik most szellemként kísértik. Úgy néz rá egy fekete zongora, egy kristálycsillár, mint a hűséges kutya, akit kidobtak az autóból az út szélére. Azzal mentegette magát, hogy a fiatalok mindig, minden korban a változásban hittek, mintha az lenne a fejlődés egyedüli kulcsa. Költözés egyik lakásból, egyik városból a másikba, öt évente új munkahely, vagy vállalkozás, esetleg startup. Semmiből létrehozni valamit, kreatív, innovatív, lenni!

Becsukta szemét. Minden úgy történt, ahogy akarta. Beleült a hatalmas karosszékbe, maga alá húzta lábát, ahogy gyerekkorában szokta. Kezébe vette a herendi csészét, nézte az apró zöld leveleket, a piros, kék és lila virágokat. A kávénak egészen más az illata, íze így, mint egy coffee to go papírpohárból. Micsoda naivság csupán a változás és az új mindenhatóságában hinni! Önmaguk körül keringenek az emberek, azt hiszik, egyre magasabb szintre lépnek, pedig újra és újra meg kell birkózniuk azokkal a kérdésekkel, amelyekkel már a görög tragédiák is foglalkoztak. Vigasztalta, hogy ezek a valójában megválaszolhatatlan kérdések nem tesznek különbséget társadalmi pozíció vagy anyagi javak szerint. Hiába a kapálózás, a jóslatok beteljesülnek.

Kinyitotta a szemét. A bútoroknak, amelyek most körülveszik, nincs történetük. Kopást, karcolást, foltokat keresett rajtuk. Hiába. Viszonylag újak voltak, tömegcikkek, amiket minden város minden áruházában lehet kapni. Nevetséges rajongással őrizte egy-két kincsét. Repedt tányérokat, csészéket és egyetlen recsegő széket. Ezt a széket, egyszer megfordította, s megdöbbenve figyelte a belőle kiáramló, apró fehérszemcsés port. Akkor még ezt a port is szerette. Újkeletű kötődése múltjához örületbe kergette családtagjait. Változatos rejtékhelyekre dugtak el egy-egy repedt kristály poharat, vagy az öreg csillárról lepottyant üvegdarabokat, de nem tudták becsapni, mindig megtalálta elveszettnek hitt tárgyait.

Az a vasárnap bármelyik lehetett volna. Reggeli kávéját itta, kibámult az ablakon, figyelte, mint játszik a szél a park fainak leveleivel. Az utcán edzett nők futották unalmas köreiket, fejükön fejhallgató. Egyik kutyájával, másik babakocsival. Ma megint régiségvásár lesz. Ezen a napon úgysem szabad dolgozni, ez is valamiféle családi, vallási hagyomány, de nála csak egy kifogás a sok közül. Várhatnak a vasalnivalók. Ebédre majd gyorsan összeüt valamit. Ehhez igazán ért. Régi beteljesületlen, értelmetlen vágyai nyomasztották, hiszen már születésük pillanatában sem hitt bennük, és még most is előtölködnek. Ha. Így kezdődtek ezek a mondatok. Ha úgy tudnék jógázni, mint a mesterem. Fejen állni akármeddig, segítség nélkül lemenni hídba és visszajönni. Úgy tekerni a tagjaimat, hogy senki se tudhassa, hol kezdődnek és végződnek. Nem. Neki maradt a főzés, amiben igazán kreatív, amihez igazán ért. Körülnéz a hűtőben, és még a legkevesebb anyagból is finom ételt tud kihozni. Ez is művészet, még akkor is, ha nem fotózza le, nem posztolja.

Kerékpárral vagy autóval menjen? Parkolni nehéz lenne, már késésben van, ilyenkor egy talpalatnyi hely sincs, mégis inkább az autó mellett döntött. Nem tudná biztonságosan lelakatozni kerékpárját, egy árva kerékkel és zárral pedig nem akar szembesülni. Ilyet szinte naponta lát a bevásárlóközpont melletti tárolónál.

Rossz kedve lett, morgott a vezetőkre, akik nem ismerik a szabályokat, türelmetlenek, eléváganak, ha nem indul el már a sárgánál, rádudálnak, száguldoznak a zebránál. Csak ki kell mennie az utcára, máris elrontják hangulatát. Miért is nem kirándulni ment! Dühös lett a hobijára, vasárnapjai ürességére, amit valahogy ki kell tölteni, mint egy kötelező feladatlapot.

Legalább két utcával előbb állt meg. Inkább gyalogol egy kicsit. Gyakorlott szemmel mérte végig a kínálatot. Kevesen voltak, bizonyára a hideg szél miatt. Egyre több a giccses utánzat, macskás, kutyás képek, valótlan színek. Elment a bútorok mellett, egyetlen értékelhető darabot sem talált. A herendi kávékészletek árától kirázta a hideg, pedig a földre terített pléden éppen olyan zöld petrezselymes tányérkát talált, amelyet pótolnia kellene. Felemelte, forgatta, nem talált rajta hibát, mégis visszatette. Majd később, gondolta, pedig részvétet érzett a csésze miatt, ami árván hevert a vitrinben.

A lámpákra nem volt kíváncsi, sem a szőnyegekre. Nem szerette a por szagát, rögtön tüsszögni kezdett már a porszívózástól is. Gyerekkorában minden háznál, de még a paneleknél is ott állt a poroló. Tavasszal gyakran ébredt visszhangzó ütések zajára. Igen. Úgy jól ki lehetett tisztítani a szőnyegeket. Aztán ecetes vízzel átkefélni. Egészséges, tiszta illat járta át a szobákat tavaszi nagytakarítás után. Akkor még tudták az asszonyok, mi az a nagytakarítás. Felülről lefelé haladunk, tanította az anyja. Először a nagy tollseprűt adta kezébe, azzal kellett a falról,

sarkokból, plafonról leszedni a pókhálókat. A legnehezebb bútorokat is eltolták, a padlót felkefálték egy géppel, amire pasztát kentek. Mikor végeztek az egész rituáléval, ami minden összel és minden tavasszal megismétlődött, nem keringtek apró porszemek sem a fénysávokban, sem a bútorokon. A tisztaságnak ez, és a semmivel össze nem hasonlítható üde illat a mércéje.

A hosszú, szélein csikos futó szépen elrendezve védte a drága, kézi csomózású perzsaszőnyeget. Anyja ott térdelt, s egy kefével igazgatta egyenesre a rojtokat. Ő még ezt is tanulta a polgári iskolában. Hogyan legyen jó feleség, rendes háziasszony, hogyan vezesse a kiadások és bevételek könyvecskéjét, hogyan tervezze meg a heti menüsört, hogyan főzzön házi szappant, egy évben hányszor pucolja meg az ezüstöket. Befér mindez egy asszony életébe? Ezen gondolkodott, és megérezte a molyirtó szagát. Téli bundákat, kucsmákat látott a hatalmas beépített szekrényben, amiket levegőztetni kellett, nehogy a moly kirágja az elnyűhetetlen, drága szőrméket. Kihordani a teraszra, aztán vissza, a molyirtók közé. Az abroszok keményítése, a lekvárok, befőttek eltevése. Sivár, kibírhatatlan életnek látta, ugyanakkor vonzódott is hozzá. Az egyszerűségéhez, az otthon biztonságához, ahova csak az jöhet be, akit beengedünk, ahol mi irányítunk. Naivan hitt ebben, pedig tudta, hogy az otthon falain átjutnak a rossz hírek, ugyanúgy, mint a betegségek és idővel a halál is.

Ismerős hangra lett figyelmes. Kilenc, tíz, tizenegy, számolta az ütéseket. Elindult. Jobbra-balra tekerte a nyakát, és meglátta nagyapja falióráját. Pontosan olyan világos barna a színe, olyan az ajtaja, az üvegbetétek. Megmerevedve állt, az árus ugrásra készen figyelte.

Ezt a firtató, erőszakos arcot nagyon nem szerette, így inkább gyorsan továbbment. Tett néhány céltalan, mélázó kört, mire eldöntötte, hogy megveszi.

Boldogan mutatta férjének szerzeményét, s meglepődött, mert az óra még neki is tetszett. Együtt keresték a megfelelő helyet. Kinyitotta az üveges ajtót, hogy belül is kitorölje a port, amikor leesett a földre egy papírdarab. Széthajtogatta. Fekete tinta, szép egyenletes zsinórirás, ilyet csak az anyja naplójában látott. Megdöbben, amikor elolvasta. Úgy hangzott, mintha az ismeretlen szeretné megindokolni az óra eladását. Sosem fogja megtudni, hogy ez pontosan illik az ő családjára is.

Nagyapámhoz nem illett, mert maga osztotta be idejét.

Anyámat pedig idegesítette minden apró zaj, ez az óra pedig minden egészet végigüt.

A föld

Dobosi Bea:

Tanulmányait az ELTE BTK magyar–német szakán végezte. Jelenleg Budapesten él, és műfordítóként dolgozik. Kisprózái különböző online és nyomtatott folyóiratokban jelennek meg.

Nagyanyám háza vályogból épült. Gyerekkoromban úgy mondtuk: sárház. Nagyanyám a levegőbe emelte mutatóujját: csak a belső szoba és a konyha! A fürdőt, előszobát és külső szobát a hatvanas években építették hozzá téglából. Nagyanyám nem fésülte össze haját, miután vasárnap reggel kiszedte csavaróit. Tincsei között világított sápadt fejbőre.

Nagyszüleim négy elemi végeztek. Nagyapám két műszakban dolgozott a gyárban, ha éjszakás volt, délelőtt lábujjhegyen jártunk. Nagyanyám reggel és este megmászta az olajfinomító tartályait, öregkorára a visszerek feketere színezték lábszárát. Disznót meg tyúkot tartottak, és a rendszerváltozás után nagyapám kárpótlási jegyén földet vettünk a határban: keskeny parcellát két földút között.

A háború előtt jegyezték el egymást. Nagyapámat elvitték a frontra, a hadifogságban állítólag megtanult oroszul. Nagyanyám harmincévesen szülte első gyermekét. Aztán szült még egyet, akit egy évre rá eltemetett. Az idősebb gyerek nagyapám nevét kapta, apámat meg ugyanarra a névre keresztelték, mint halott bátyját.

Étkezéskor nagyapám ült az asztalfőn. Csámcsogva rágott, a lámpa nem világította meg tányérját. Orvosi utasításra csak napi két zsemlét evett. Hullámos haját zöld, horgolt pánttal fogta hátra, amikor kivitte a két vödör moslékot a disznóknak. Ahogy a vályúba öntötte, ráfröccsent nadrágja szárára. Nagyanyám belerakós kávét készített a gyerekeknek. Az ujjnyi kávé felöntötte tejjel, és egynapos kiflit tördelt bele. Aztán kiment összeszedni a tojást.

Hárman voltunk lányunokák. Nagyanyám arcára kiült a világfájdalom, ha arról esett szó, hogy nincs, ki továbbvigye a nevet. Apámmal és Zsigával úgy beszéltek rólunk a fülünk hallatára, mintha nem volnánk ott. Hálás lehettem, amiért anyám halála után apám nem adott állami gondozásba.

Nagyanyám a biciklijé csomagtartóján hordott iskolába. Ragaszkodott hozzá, hogy nyújtott térdrel kitarssam a lábam. Úgy ülsz ott, mint majom a köszörűkövön, röhögött Zsiga. Ha kiszórtuk a homokot a traktorgumiból, benyomtuk a baromfiudvar dróthálóját, vagy letörtük a porcelánnyúl fülét, nagyanyám száján kiszaladt egy-egy káromkodás. Hogy arra fakasztasz, tette mindig hozzá.

Nagyapám nem érte meg a földvásárlást. Amikor hetvenévesen elvitte a második szívromham, helyét Zsiga foglalta el az asztalfőn. Szétvetett lábbal ült le, kerek hasát combja közé eresztette, nadrágja megfeszült ágyékán. Megfontoltan evett, mint aki attól fél, hogy megmérgezik. Haja parókaszerű, tömör és súlyos, bajsza széles csik szája fölött.

Nagyanyám nem ült velünk egy asztalhoz. A mosogató előtt állva kanalazta be a gyerekek tányérjából összekotort maradékot. Ül le, anya, mondta neki apám vagy Zsiga. Sári kis kupacokba rendezte az ételt, és letette az evőeszközöt, amíg rágott. Kiálló metszőfogával és kerek, fekete szemével úgy nézett ki, mint egy egér. Zsiga kezében a szódásszifon patronja apró torpedóra hasonlított.

Zsiga mozdonyserelőként dolgozott egy olajos kerítés mögött, ahonnan nem mentek tovább a sínek. Ha étkezéskor felemelte mutatóujját, Sárival kiszaladtunk a kertbe. A rádióban szólt a Ki nyer ma?, nagyanyám meg sipítva próbált visszaparancsolni minket az asztalhoz. Az istállóját, hogy arra fakasztotok, kiálltotta. A szántóföldön túl két főváros között jártak a vonatok. Sárival kórusban számoltuk a vagonokat. Télen a hóból kiálló fekete buckákra leszálltak a varjak.

Ebéd után nagyanyám ivott egy pohár fröccsöt. A kék műanyag borítású demizsont többször megigazította, miután visszaállította a sarokba. Féloldalasan ledőlt a cserépkályha mögötti gyerekágyra, lábát a konyhakövön, vállát a feltornyozott pokrócokon nyugtatta. Kemény csipőjére hajtottam fejemet. Az ágynak földszaga volt, mint a pincében tárolt krumplinak. Összerezentünk, amikor madár repült az ablaknak.

Az utolsó disznót nagyapám halála után öt évvel öltük le. Nagyanyám megjósolta a havazást a vöröslő égálgából, Zsiga meg deszkát fektetett a kút kávjára, és nejlonzacskóba bugyolálta a kerti csapot. Nincs erősebb befőttes gumi, kérdezte. Nagyanyám körülményesen csukta be maga után a spájzajtót. Zsiga kidugta nyelvét, és ügyetlen ujjakkal szedegette fel a színes gumikat a konyhaasztalról. Tavasszal a határban felverte a földet a gaz.

A statice volt apám nagy üzleti ötlete. Nagyanyám jobb meggyőződése ellenére előkotorta spórolt pénzét az alsónemű fiókból. A bugyik és melltartók között tíz kiló kristálycukrot tartott, a vitrinben sosem használt étkezészet, szánkózó fiút, letört fülű nyulat és más porcelán csecsebecsét. Bibliájának lapjai között régi kártyanaptárak lapultak, a végébe feljegyezte a születési, házasságkötési és halálozási dátumokat.

Mivel folyton elfelejtette a növény nevét, elkezdtek sóvirágnak hívni. Apám megsóválta fejét, és haragosan nézett. A konyhaasztalt ellepték a szakkönyvek, nagyanyám meg dohogott, mert nem tudta hol nyújtani a rétest. Esténként a nagy hangon vitázó férfiak úgy néztek ki a keskeny konyhaablak üvegében, mintha víz alatt ülnének. Testük formátlan, arcuknak nem volt körvonala.

Palántázásnál a sorhúzó ritkábbik felével jelölték ki a tövek helyét. Lement a nap, mire elértek az egyik földűttől a másikig. A palánták harmada a kölcsönkért utánfutón kókadózott. Nem harminc centire ültettük, hadarta Zsiga, mintha gyorsan a végére akarna érni. Nagyanyám

dúlva-fúlva hazagyalogolt a határból. Puffogva kanalazta Kinga sűrű bablevesét, és lábát szétvetve, csukott szemmel ivott. A határban apám és Zsiga vaksötétben ültetett két növény közé még egyet.

Túl sűrű lesz, mondta nagyanyám. Pár percig mozdulatlanul állt, feje remegett, mintha fázna. A nejlontthonka karnyílásában látni lehetett ősz hónaljszörét és melltartóját. Aztán hangos csattanással bevágta a Zsiguli hátsó ajtaját, és konokul maga elé nézett. Zsiga kitapintotta zsebében a pénzérmét. Római, mondta, és engedte, hogy játsszam vele.

Zsiga gyakran fordított ki régi pénzérmét a földből. Egy fémdobozban gyűjtötte a satupadban a csavarokkal és szögekkel teli befőttesüvegek mögött. Később, amikor már sokat ivott, itt rejtegette a pálinkát félliteres műanyag flaskában. Az olajos rongyoktól ragacsos lett a flakonok nyaka, hasukról lehámlott a koszos címke.

Nagyanyám többet nem volt hajlandó kimenni a határba. Zsiga hasztalan kullogott utána napokig büntudatos képpel. A kerítésen át figyelte, ahogy nagyanyám támadóállásban elkapja a tyúkot, lábát összeköti, és fejjel lefelé a dróthálóra akasztja. Miután elvágta torkát, együtt várták, hogy kicsorogjon belőle a vér. Ne csináld már, anya, kérlelte Zsiga olyan arckifejezéssel, amelyet soha senkinek sem lett volna szabad látnia.

Nyáron nagyanyám felakasztotta a folyton tárva-nyitva álló bejárati ajtóba a színes szalagfüggönyt. Amikor beszaladtunk, a szalagok izzadt karunkra tekeredtek. Ha leszakítottunk egyet-egyét, nagyanyám fejhangon káromkodott. Nem tette hozzá: „hogy arra fakasztasz”. A vakáció végére olyan foghíjas lett a függöny, mint egy öregember szája.

Júniusban úgy vonultunk ki a határba, akár egy hódító hadsereg. Sorfalat álltunk Zsigának, amíg kinyújtott karral kiosztotta a sorokat. A kapa nyele vízhólyagot gyúrt ujjunk tövébe, a ruha vonaláig leégett vállunk. Kinga robotszerűen mozgott, húsos fülcimpáját cseppalakúra nyújtotta a hatalmas fülbevaló. Minden második szava az volt, hogy „tulajdonképpen”, és csak addig mosolygott, amíg az emberre nézett. Két kapavágás között összehajolt és sugdolózott lányaival a virágok felett.

A határban messzire el lehetett látni. A felhők úgy tornyosultak a horizonton, mint egy távoli lánchegység. Ha esett, csíkos volt alattuk a levegő. Az autó ablakán felfelé csorogtak a reszkető cseppek, és a föld egy árnyalattal sötétebb lett. A műút szélén olyan volt az aszfalt, akár nagyanyám piskótatekercsének vége. Befutottunk a vaskapun, és lökdösődve betódultunk az előszobába.

A csapadék nélküli hetekben apám lajtoskocsit rendelt. Markában gyűrögette az orosz szótáram középből kitépelt lapot, amikor átment a szomszédba telefonálni. Előző este leültették Kingát a konyhaasztalhoz, és lediktálták neki a kérdéseket. Kinga gömbölyű betűket rajzolt a papírra, apám és Zsiga többször összeveszett. Nagyanyám sipítva káromkodott, amikor a tűzhelyen kifutott a tej.

Végül Kinga újabb lapot tépett ki szótáramból, hogy letisztázza jegyzeteit. Az oldalak közül kiesett a zöld cédula, amelyre a zászlóaljunkat meglátogató Farkas Bertalan ráírta, hogy „Berci”. Lassan szállingózott a kockás konyhakő felé, mint ősszel a falevelek. Nem tudtam elég gyorsan felkapni, apám és Zsiga könnybe lábadt szemmel nevetett.

A lajtoskocsi késett. Apám hátra tett kézzel strázsált a földút közepén, Zsiga a rögöket rugdosta. Apám megvádolta a sofört, hogy ivott, mire a pókhasú, trikós férfi felbőgte a motort, mielőtt elindult. A nagy, rozsdás csapnak apám és Zsiga együtt feszült neki. Egész nap kerülgettük cső körül a tócsákat.

A határban őszre harminccentisre nőttek a növények. A férfiak hintázó mozdulatokkal lekaszálták, a nők és gyerekek a kölcsönkért utánfutóra dobálták a bokrokat. Az apró fehér virágok úgy hulltak hajunkra, mintha havazna. A nagyanyám garázsában embermagasságban álló hal-mok kőre felállítottuk a kamrából előhozott háromlábú székeket.

Hatalmas tüvel erős madzagra fűztük és kampóra akasztottuk a növényeket. Zsiga felhúzta a padlásra és takaros sorokban a gerendákra aggatta a bálákat. Lentről csak kinyújtott karja látszott, ahogy ütemesen szedi a kötelet. A Zsiguli rendszámtábláján rajta felejtették a kaszakövet.

Estére Kinga mézes krémet sütött, lányai két tenyerük között görgették a zsíros kókuszgolyókat. Nagyanyám rántott csirkét, petrezselymes krumplit és csemegeuborkát tett az asztalra. Kezét cserélgette, hol ballal, hol jobbal markolta a befőttesüveget. Amikor ránéztem, úgy fordult el, mint aki addig engem figyelt. A kés nyelével megkocogtatta a fedelet. A penge ijesztően meghajlott, amikor szisszenésig feszítette.

Zsiga inget és kék kötött mellényt húzott. Beszéd közben széles gesztusokat tett, karját feje fölé lendítette, mintha mutatna valamit. Amikor a kéz süllyedni kezdett, a hüvelykujj megvakarta a homlokot a jobb szemöldök fölött. Másik keze meg-megrándult a poháron. Nem látszott a foga.

Teljesen biztosra vette, hogy meggazdagszunk. Ünnepelesen bejelentette, kiváltja az ipart. Nagyanyám úgy köhögött, mint akinek megakadt torkán a falat. Amikor az asztalra csapott, hullámozni kezdett poharamban a szörp. Zsiga rágyújtott a lugas alatt álló vasasztalnál, a fél szemű cirmos macska lábához telepedett.

Családi ünnepeken férfiaknak pálinka, nőknek konyak dukált. Nagyanyám a pohárra tette széles tenyerét, és fejét rázta. Kinga fintorgott, miután felhajtotta. Ha Zsiga sokat ivott, Petőfi-versekből leckéztetett. Száját néztem, amíg A pusztá, télent szavalta.

Télen Sárival felszöktünk a betonlépcsőn a meleg padlásra. Futkostunk a gerendákról lógó bálák édeskés szénaszagában. A kiszáradt virágok ellenségesen megszúrták bőrünket, piros csíkokat karistoltak felkarunkra. Amikor nagyanyám ujjá fájdalmasan húsomba vajt, felérugtam.

Az istállóját, kiáltotta, és úgy nézett végig rajtam, mint aki fel akarja becsülni, mennyit érek. Apám este megpofozott.

Egy bizonyos határérték alatt nem adom, mondta Zsiga apámnak nagymama konyhájában. A lámpa nem világította meg arcát. Határérték, horkantott fel apám, mint aki még sosem hallott ekkora örültséget. Igaza van, mondta nagymama, és hangos puffanással a megpörkölődött gyékényalátetre vágta a lábost. Fejezd be, szólt rám, amikor fanyalogva turkáltam a krumplifőzeléket.

Zsiga szerint apámnak már betakarításkor le kellett volna szerződnie a virágosokkal, hogy tavasszal átvegyék az árut. Márciusra telítődött a piac, és a bálákból hatalmas máglyát rakunk. Keserű füst szállt, és az ereszszatornáig nyújtóztak a lángok. Leégetitek a házat, sápi-tózt nagymama.

Zsiga azon a tavaszon kezdett inni. Szemére mintha hártya borult volna. Reggel felöntött a garatra, kiment a határba, és este lett, mire előkerült. Kezdetben nagymama kizárta a házból. Zsiga a garázsban aludt a betonon vagy a góréban a kukoricacsöveken. Egyszer a kézi morzsoló szabályos farkasfogmintát nyomott arcába.

Máskor elterült a cserépkályha mögötti gyerekágyon. Ilyenkor megkopasztott, döglött tyúkra emlékeztetett: feje félrebillent, behajlított, vékony karja magatehetetlen szárny, szeme két kráter. Olyan hangon horkolt, mintha összeverekedett volna egy kutyafalka. Néha annyira mélyen aludt, hogy megégette a kályha. Karjára két hosszú hurkában vadhús nőtt.

Elkapták ittas vezetésért, és elvették jogosítványát. Egy ideig vezetett anélkül, aztán már csak Kinga és a lányok. Egyszer láttam a vasútállomás előtt gyalogolni. Dühösen beszélt magában. Amíg piros volt a lámpa, tátott szájjal állt. A buszvezető mögött ültem, és a sötétség olyan volt, akár egy fal, amelynek mindjárt nekimegyünk.

Amikor Kinga el akarta hagyni, nagymama naphosszat próbált a lelkére beszélni. A mi családjában nem válnak el, mi nem olyan emberek vagyunk, hajtogatta. Közben úgy bámult rá, mint aki különös élvezetet lel a másik szenvedésében. Senki sem tudta, mivel sikerült Kingát jobb belátásra bírnia.

Miután szétszéledtünk, nagymama tartotta össze a családot, mindenkiről mindent tudott. Amikor megvénült, többször rajtakaptam apámat, hogy újra elmosogatja utána az edényeket. A szekrényből kivett poharat büntudatos képpel a konyharuhába törölte, mielőtt ivott.

Amikor nagymama már nem tudott gondoskodni magáról, és mindig azzal értett egyet, akitől enni kapott, apám illetéktelen behatolásnak érezte, ha saját kulcsával ment be a házba. Szemlesütve baktatott el a lóca mellett, amelyen nagymama régen a libát tömte, mint akinek súlyos bűn nyomja a lelkét.

Nagymama a sárházban halt meg kilencvenhárom évesen. Úgy ültünk a fehér bársonnyal bélelt koporsó mellett, mint az idegenek, akik ugyanarra a vonatra váltottak jegyet. A toron előkerült a konyak meg a pálinka. A föld a határban a hagyatékos felosztásakor jutott eszünkbe újra. Zsiga apámnak ajándékozta részét, azt sem akarta, hogy kivásárolja.

Mire apám túladott rajta, a kétpetéjű ikrek szeme sarkába már egyforma mintázatot rajzoltak a szarkalábak. Sári még mindig képtelen volt beismerni a nők iránti vonzalmát, nővére pedig nemzeti érzületből gyerekeit ősmagyar névre keresztelte. Zsiga szentül hitte, hogy apám elherdálta a földet. Halála napjáig haragudott rá érte.

RÓHRIG ESZTER

Nászmag

Röhrig Eszter:

Budapesten született, azóta itt él. Előbb a Veres Pálné Gimnáziumban, majd az ELTE-n végezte tanulmányait. A Debreceni Egyetemen francia irodalomból PhD-fokozatot szerzett. Általános, közép-, majd főiskolán tanított, később francia idegenvezető, műfordító, kiadói lektor, esszéista, kritikus lett, és végül megírta az első novelláját *Margit hétvégéje* címmel, amelyet további írások követtek. Első novelláskötete *Vízhomok* címmel a L'Harmattan Kiadónál jelent meg 2018-ban.

Sziszegtek az alumínium görgők a tálca súlya alatt. Kulcs csörrent, öv hullott kígyózva bele, koppant a telefon, végül melléljük zuhant a hátizsák. A kapucnis kabát itt-ott lelógott a szürke tejszírről. Rejtekeiben a kés. Az apjától maradt rá. Mindenhová magával viszi. Soha nem szúrják ki, ő tudja, miért, nemhiába ez a szakmája. Kinyílt előtte a tükörajtó, megint itt van, megérkezett. Zsebében a lila jegy a jobbik buszjáratra, éppen a szállása előtt áll meg, ez megnyugtatja. Éppen felfér, cuppanva zárul össze mögötte a gumikeretes üvegajtó.

Anaïs a vonatra várt. A közeli McDonald's-ban vett fánkot, azt majszolgatta, és közben nézegette magát az ablaküvegben. Volt elég ideje, betért a váróterem melletti újságoshoz. Fáradt volt, mint mindig, munka után, de nem kedvetlen. Szerette a színházat, kellékes volt a közép-kori ruharészlegnél. Néhány hónappal ezelőtt a színház melletti kávézóban ebédelt, amikor a szomszéd asztalhoz leült egy magas, fekete hajú fiú, aki szakasztott úgy nézett ki, mint Alain Delon kezdő színész korában. Ahogyan az ölébe ejtette a karját... Anaïs felfigyelt erre a pillanatra, finom mozdulatra. A lány mutató- és hüvelykujjával csavargatni kezdte a haját, és rázogatta a lábán a hegyes orrú, marokkói papucsot.

Most az állomás újságárudájában Anaïs tekintete az egyik képes magazin borítófotójára tévedt. Folyópart, a túloldalán domb emelkedik, rajta templom, alatta soktornyú, kőcsipkés építmény, talán egy kolostor lehetett. A folyón híd ível át, süt a nap, és tágasságérzetet kelt a táj. Megvette a lapot, útközben hazafelé elolvasta a városról szóló írást, azután rögtön megfogant a fejében a gondolat, hogy úgyszólamint hamarosan születésnapja lesz, megajándékozta szerelmét egy hétvégi úttal, és meglátogatják az Európa határvidékén húzódó, gyönyörű várost.

Megkérdezte Yves-től, szabad-e a következő hétvégéje, nem szolt többet, csak annyit, hogy meglepetés, legyen nála egy váltás ruha és személyi igazolvány. Az óváros egy nemrégiben nyílt hoteljében foglalt szállást, amit nehezen találtak meg, mert sem fényreklám, sem tábla nem segített az eligazodásban. A bejáratnál jobbra, apró betűkkel egy szó állt angolul, ami arra utalt, mintha valami gyűjtőhely lenne, s nem luxushotel, a felirat fölött pedig mindössze egy képlámpa világított. A már nem létező városkapuba futó utcácskában régen tehetős mesterek, gyárosok éltek, és egy nagymúltú nemesi család. A palota mögötti közkertre nézett az ablakuk. Odabent kandalló, aktfotó, nagy puha párnák, süppedős fotelek, el sem lehet képzelni megfelelőbb szerelmi fészket. De nem sokáig maradtak a szobában, mindenképpen meg akarták nézni a zsinagógát, a zsidó negyedet, és mivel mindjárt lemegy a nap, beköszönt az ünnep, sietni kell, különben lemaradnak erről a látnivalóról. Anaïs húzta maga után Yves-t, aki a telefonja GPS-útvonalát szerette volna követni, de hol a műhold tűnt el, hol a wifi. Izgatottan fordultak balra és jobbra, aztán egyenesen, míg Anaïs vigyázott, hogy Yves el ne botoljon, vagy valaki fel ne lökje. Szerencsére még nyitva találták a szabálytalan homlokzatú imahelyet. Anaïs tanult héberül, és odaúgta szerelme fülébe, mit jelent a főfal ormán a bibliai idézet: „...nem egyeb ez, hanem Istennek háza, és az égnek kapuja”, ismételte Yves. Odabent minden kék volt, a mennyezetet színes üvegablakok törték át, ötágú fénycsóvaként menórák borították a falakat. Leültek az egyik padba, és egyszer csak egy kapedlis fiatalember, akinek fekete kabátja alól kilógott a tálesze rojtja, ezt mondta halkán Yves-nek: „...én veled vagyok, hogy megőrizzelek téged valahová menéndesz, és visszahozzalak e földre; mert el nem hagylak téged...”

Megéheztek, Anaïs vékony csizmasarka türelmetlenül kopogott az apró kockás utcakövön. Minden kocma tömve volt, visszaindultak a szállodához, remélték, hogy azon a csendes környéken könnyebben találnak majd üres asztalt. A hoteljük közelében érthetetlen feliratú boltot pillantottak meg. Kszön – betűzte Yves a maga módján a Csend szót. Beléptek a műemlékház ívekkel tagolt helyiségébe. Balra az élelmiszerek, jobbra iparművészek ajándéktárgyai. Mintha egy télikert, egy asztalosműhely és egy lámpabolt elegye lett volna az üzlet. A kertre néző kirakatban madárkalitka, amit egy nagy égővel lámpabúrává lényegített át az alkotója. A helyiség közepét egy asztal foglalta el, amelyen a portékák sorakoztak. Cseréptálak, tányérok, használati és dísz tárgyak, köztük négy-ötfele, tühegyes bronz levélkés. Anaïs tekintete megállapodott egy fánkformájú, aranyfüsttel futtatott tárgyon. Amikor a kezébe vette, látta, hogy két, egymásba illeszkedő részből áll. Ezalatt Yves is körülnézett, és felfedezte, hogy a mennyezetet vízszintesen fektetett, régi falétrák fedik. Milyen érdekes, gondolta, csak állítva, vertikálisan használható, így, vízszintesen fektetve kezett benyomását kelti, álmélkodott, és elhatározta, hogy a következő dizájninterjúban felhasználja ezt az ötletet. Anaïs látta, hogy szerelme gondolataiba mélyed, élt az alkalommal, és gyorsan megvette neki ajándékba azt a különös tárgyat, amit idáig nézegetett. A félbevágott almaforma bal felébe barlangrajzokra emlékeztető egyszerűséggel férfialakot karcoltak. A szíve reliefként domborodott ki, míg a másik felben női alak volt, az ő szíve egy kivésett üreg, mintha nem is lenne, mintha kitépték volna, azt, amit a középkorban a hatodik érzékszervnek tartottak. Ez a két forma csak a szívnél illeszthető össze kerek egészé. Anaïs megkérdezte az eladólanytól, mi a neve ennek a mosolygó almának vagy csengő baracknak, de az hiába mondta magyarul, hogy nászmag, aztán angolul, hogy körülbelül azt jelenti, hogy wedding present, a szót nem értette. Hogy mire való, azt annál inkább... Kiléptek a kis boltból, kezükben bor, kenyér és sajt. Yves megpillantott a szemközti sarkon egy márványból faragott arcdomborművet, és rögtön megnézte a telefonján, ki ez a bodorított hajú antik isten, aki annyira nem illik oda, arra a romos falra. Felolvasta szerelmének,

A *Nászmag* című novella egy újsághír nyomán született. A szerző a budapesti belvárosi Ferenczy István utcában 2020 februárjában meggyilkolt francia művész-egyetemistát, Clément Boulyt kelti életre ebben az írásban. A szerző fotóját Kohán Ferenc készítette 2020. március 27-én.

amit talált: egy lakatosinasból lett szobrászról van elnevezve ez az utca. Ő ennek az országnak az első szobrásművésze. Yves félig mosolygott, amikor ezt mondta: ez az illető azt mondta, hogy a művészet nem egyéb, mint bottal homokba rajzolt kép. Anaïs elgondolkodva hallgatta és rögtön eszébe jutott egy keleti bölcs mondása: „A por siet. A kő ráér.” Szobájukba érve Yves feljegyezte beszélgetésüket a clairefontaine noteszába. A kandallóhoz húzódtak, boroztak... majd leégett a gyertya és elfogyott a rozé... utána egész éjjel ölelkeztek.

Yves hajnalban felriadt a kert faágainak nyikorgó hangjára. A kert túlsó végében sötétlett a palota tömbje. Nem tudta, hogy ma múzeum van benne, ráadásul irodalmi múzeum, mintha az irodalom műemlék volna, nem pedig eleven, pulzáló, változó, megfoghatatlan anyag.

Cibálta a szél az ablaktáblákat. Éhség mardosta a gyomrát, megettek mindent az este, gyorsan hoz valami harapnivalót, Anaïs is örülni fog. Beütötte a telefonjába a legközelebbi éjjelnappalit, felöltözött, és nesztelenül kilépett a szobából. A vörös homokkő lépcsőn lépkedve e sorokat mondogatta: „Hozzad bújok, mint a kisedd / melled rejti arcomat / és ha lopva föltekintek / szívem majdnem meghasad.” Már kint is volt az utcán, karcsú alakja árnyékot vetett a járdán. Néptelen volt a környék ebben az órában. Belemerült a telefonos útvonal tanulmányozásába, nem nézett maga elé és beleütközött egy hirtelen ott termett, csuklyás kabátos alakba. Csak a penge villanását látta... pontosan a szívét vette célba. Többet nem látott, máris összeroskadt. Keskeny volta a járda, de az ő összecsuklott teste bőven elfért rajta. Fehér kővön piros vér. Befolyt a rácsos pinceablakon, lecsurgott a járda szegélyéről a csatornanyílásba. De mi legyen a többivel, ami még tócsában állt, miután őt innen elszállították? Idén nem volt havazás, megmaradt a sok homok, rászórták a vérre, azon lépdelt minden arra járó.

Három hét telt el. A homokot leseperték a járdáról. Szemmel már nem látható, de minden szemcsében benne van a nem is olyan régen még eleven, lüktető anyag. Egy piros autó két első kereke jeleket mélyesztett a homokba, miközben előre-hátra, jobbra és balra mozgott a parkolási manőver alatt. Jól kivehető a mélyen barázdált téli gumik V és dupla inverz M rajzolata. Nem kell tudni, mit jelent, hamarosan eső, szél sodorja el vagy rákerül egy újabb keréknyom. Csak a sláger örök: *La vie continue sans moi...*

VÖRÖS ANNA

Sátorverés

Vörös Anna
(1995, Pécs):
jelenleg a Pázmány
Péter Katolikus
Egyetem pszichológia
mesterszakos hallgatója.
Vadomáról szóló írásai
megjelentek többek
közt az Élet és Irodalom,
a 2000, és a Kalligram
folyóiratokban.

A sínek mellett meneteltek a város szélén álló menekülttáborhoz. Mögötte már az erdő kezdődött, ahol ha a szemét zizeg, vagy egyogyoróbokor megremeg, sejteni lehet, hogy néhány ember az, netán egy család, gyerekekkel, mert a gyerekek kicsit ügyetlenebbül lopakodnak, hiába bújócskázta korábban annyit, nem tudhatták, hogy ezt a játékot pontosan erre a néhány kilométerre gyakorolták ki. De még az is lehet, hogy csak egy őz volt. Órák óta figyelte, ahogy az a kis szürke és fehér pontocska, amiről a rendőrök azt állították, hogy a tábor, hogyan kezd duzzadni, nőni, növekedni, és hogyan válik egyre riasztóbbá a koszosfehér műanyag sátraival, a ledöngölt, porzó földutcaácskáival, amik a sátrak közt kanyarogtak, és bent sehol egy árnyék, fa, és amikor már a kerítés mellett álltak, biztosra vette, hogy padok, székek sem lesznek odabent. Az emberek a sátrak előtt, a földön ültek. A kerítés tetején szögesdrótot húztak végig, fogait rá csillogtatta. Hát megjöttél, végre.

Huszonyolc éves vagyok, mondta a kilencévesnek kinéző Fares. Nem tudok írni meg olvasni, de tudok rajzolni napot, felhőt és még fát is, tette hozzá bizonytalanul, ahogy a rendőr szigorú arcáról próbálta leolvasni, hogy egyáltalán érti-e, vagy megfelel-e tudása a táborban való elhelyezéshez. Fares megfigyelte, hogy az emberek bemondják a nevüket, a származási országukat, az életkorukat, és a foglalkozásukat. Igen, ő tud a legszebb felhőket rajzolni az egész utcában, és a kezével is mutatta, hogy ilyen, ilyen gömbölyűek a gomolyfelhői. A rendőrintett, hogy menjen tovább, Vadoma is kezdené, de neki is csak ásítva intett, menjél.

Igyekeztek mindenkinek sátrat találni, vagy szabad matracot. Családok együtt, nők, férfiak külön. Az olyan gyerekekkel, mint Fares, mi lesz, nem tudta elképzelni. Ebben a csoportban ő az egyedüli kísérő nélküli kiskorú. Az emberek kíváncsian nézték őket, mustrálták, milyen nemzetiségűek, milyen a ruhájuk, van-e valami értékes rajtuk, milyen útvonalon jöttek, mennyi pénz lehet a farzsebükben, beszélnek-e angolul. Csökkenni fog-e a napi ételadag, ha ők is beköltöznek. A gyerekek csapatban álltak az egyik saroknál. Egy fiatal nő rámosolygott Vadomára, visszamosolygott, nem ismerte, de talán jó lesz még valamire.

A többedik sátor előtt fiatal férfiakat látott, az egyik egy elhangolt, hiányos húru gitáron népéneket játszott Kurdisztánról, a hazátlanságról, meg a szabadságról. A dal arabosan hangzott, de felismerte azt a jellegzetes kurd kiejtést, amiből már biztosan tudta, hogy iráni kurdok. Honnan szereztek azt a fekete teát, amit szürcsöltek, és honnan volt dohány a cigijükbe. A gitár elhallgatott, a férfiak csendesen figyelték a menetet. Az egyikőjük erőltetve felröhögött.

Afgán vagyok, válaszolta Fares, mire nem rakták be ahhoz a szír családhoz, ahol csak két gyerek osztozott a matracon. Az anya színes kendőkbe volt burkolva, fekete koszos lába kilógott a papucsából. A férje kint állt, csipőre tett kézzel mondta a rendőrnek, hogy felőle jöhet ez a gyerek, de csak akkor, ha cserébe előbb mehetnek a tranzitónába, az egész család, mert hente csak öt embert engednek át, egyesével. A tranzitban már elkezdődnek a kihallgatások is arról, kik ők, és mit akarnak Európában. A férfi a kezét nyújtotta, áll-e az alku, kérdi a tekintete, mire a rendőr megfogta Fares alkarját, és húzta magával, a kisfiú vállát behúzta, görnyedten botladozott a férfi után, aki már türelmetlennek tűnt, hátranézett, és ahogy meglátta a rémült gyerekkarcot, idegesen oldalra köpött. A kezét emelte, Fares védekezően az arca elé emelte a karját. Nekem is van gyeregem, érted, mi, csak meg akartalak nyugtatni. Mit fogsz te kezdeni Németországban. Ezt a szégyent, hogy itt dolgozom, ennyi idősen, ennyiért. Baszki, ne sírjál már, hallod, most akkor értesz, vagy nem, na gyere, jó akkor ne fogd meg a kezem, baszod, gyere utánam, a tökömbe találunk neked egy afgán családot.

A délelőtt során szinte mindenkit el tudtak helyezni egy-egy sátorban. A tábor egyik végében már elkezdtek újakat is felhúzni. Hideg, száraz szél fújt, a tartóköteleket nekicsapta a sátor oldalának. Vadoma és Fares maradtak utoljára. A rendőr elsietett, de nem mondta, mit csinál, közben telefonálni kezdett, nekik meg intett, hogy várják meg itt, az egyik ugyanolyan földúton, a konyhasátor előtt. Azt nem mondta, hogy ehetnek-e. Vadoma azt latolgatta, bemenjen-e a sátorba. Egyik lábáról a másikra állt, tett pár lépést előre, mégsem. Az egyik hátrafordulónál megbotlott, nevetgélt magában, és a fejét picit hátradöntötte, körbenézve elvigyorogta magát, mintha csak mutatná a nemlétező közönségnek, hogy ő is nevelésesnek gondolta, hogy be akart menni ételt kérni. De most nem nézte senki. A gyerekek szaladgáltak, kiáltoztak. Egy kislánynak szétszakadt a színes gyöngyös lánc, odasereglett még négy lány, és együtt keresgéltek a mindenfelé gurult gyermeket a homokban. Egyesével adták vissza a kislánynak, aki tenyerét nyújtotta, akárha koldulna az Óratorony téren, arcát elfintoritotta, rájátszott, már nemcsak térdelt, hanem előremászott, és húzni kezdte magát, a mozgása így inkább olyan lett, mint egy bevetésen lapulva kúszó katonáé, a többiek röhögtek, az egyik oldalba rúgta, mire felpattant, és bőgve nekivágta az összegyűjtött gyöngyöket.

Fares undorodva, lopva odapillantgatva figyelte a lánybunyót, közben a nagylábujjával holdat rajzolt a homokba. Most csillagokat. Elszúrta, hangosan ciccegett, és széttúrta. Ujrakezdte. A rendőr tolmáccsal érkezett, egy szír férfival, aki elmondta, hogy az új sátrak csak holnapra lesznek készen, nincs elég hely, ezért addig is Fares meg Vadoma az imasátorban fognak aludni. Imasátor. Jó, persze. A rendőr elnézett Vadoma válla fölött, na a hippik is megjöttek, mormolta kelletlenül, a tolmács vigyorogva bólogatott. A gyerekek is odaszaladtak hangos kiáltozásokkal, a nők felkapták a fejüket, páran integettek, a férfiak közül is volt, aki biccen-

tett, sokan közülük nehézkesen felálltak, és indultak, a bejáraton néhány fiatal, európai lány és fiú sétált be, kezükben színesceruzák, rajzlapok, ugrókötel, labda, közben a gitáros fiúhoz már oda is ért a kurd fiú, megölelték egymást, és már adta is a gitárját. Kik ezek, kérdezte a tolmáctól, önkéntesek, mondta. Az meg micsoda. Ezek az európaiak azért jöttek ide, hogy foglalkozásokat tartsanak, például játszanak a gyerekekkel. Ételt hoznak, kérdezte, nem, azt nem. Csak elfoglalják az embereket, akik itt élnek. Van, aki már hónapok óta, vagy fél éve itt van. Képzelted, mennyire nincs semmi dolguk. Ezek meg jönnek, és feldobják a hangulatot. De ki küldte őket? Senki. És mennyit kapnak érte, a tolmács tétovázott, azt mondta, ingyen csinálják, ingyenmunkások, kérdezte Vadoma, ezek tényleg Európából idáig jöttek, csak hogy őket pesztrálják? Igen, válaszolta a tolmács, én kedvelem őket, tette hozzá. Megyek, segíték nekik, mert csak angolul tudnak. De milyen nemzetiségűek? Hát mondom, európaiak. De azon belül nagyon sok ország van. Olaszra, spanyolra emlékszem, meg ukránra. Meg magyar, az a szóke lány, na az magyar.

Vadoma leült a földre, és onnan figyelte őket. Tehát ezek azért jöttek, hogy segítsenek. De mivel segítenek, ha nincs náluk étel, és nem tudják elintézni, hogy továbbmehessenek. Kinek van kedve játszani? A gyerekekkel nagy körbe álltak, és táncolni kezdtek. A felnőttek körben álltak, mosolyogva nézték és integettek, ha valamelyik gyerek kinézett a körből, és még olyan is volt, aki a telefonjával fotózta őket. Vadoma nem tudta elképzelni, hogy amikor ezek az emberek odaérnek valamelyik országba, és már évek óta ott élnek, és a meleg otthonukban, a szépen megterített asztalnál ülnek, előveszik a mobiljukat, és mutogatják ezt a nyomortanyát, hogy itt töltöttek pár hetet, és amikor semmink sem volt, magyarázzák lelkesen, ezek az európaiak, akik most leköpnék minket, még arra is gondoltak, hogy az időközben felnőtt gyerekeinkkel játszanak. Vagy a fodrászatban mesélik, nézd, itt éppen új táncot tanultunk be. O biztosan nem készítené erről semmilyen fényképet. Azokat az embereket viszont láthatóan nem zavarta, hogy a fotókon hiába nevetnek, és hiába kerekítik éneklésre a szájukat, mögöttük döngölt fekete földön álló sátrak látszanak, más semmi, csak a sötéte ég, és még messzebb az erdő, ahol a bokrok néha megremegnek, és a szemét zizeg, ha valaki nem figyel eléggé a lépteire. Ezt nem tudják a fotókról eltüntetni. És a ruháik is tele vannak koszfoltokkal, annak a kisfiúnak a nadrágja még egészen új lehet, de a fölsője már kinyúlt és lyukas.

Az önkéntes lányok nagyon szépek. Hosszú a hajuk, és bár melegítőben voltak, tiszták és ápoltak. A fiúk borostásak, úgy tűnt, ez most a nyugati divat, meg a hosszú haj. Ezek a lányok csak úgy elmentek otthonról, és a szüleik hagyták. Vagy ezek a fiúk itt a férjeik, nem úgy néztek ki, inkább barátián fordultak egymáshoz, de akkor mégiscsak egyedül jöhettek el. Vajon az ő apja engedte volna, hogy menekülttáborba menjen Európában, hát nem gondolja. El sem engedte volna egyedül. Meg hát ő azt gondolta, hogy ezek a táborlakók nem örülnek látogatóknak, és hogy a látogatópozícióban lévőeknek is akadna jobb dolguk is annál, mint idejönni és ismeretlen gyerekeknek táncokat és dalokat tanítani, vagy Kurdisztánról szóló dalokat tanulni iráni sráctoktól. És ezek a szerepek is micsodák, hogy lehetne kiszólni bármelyikből is, és vajon meg lehetne-e változtatni. Kereste az értelmét, de nincs, nem talált. Pár méterre az egyik sátor előtt egy öreg férfi ült. Odafordult Vadomához, talán ő is keresett valakit, aki kimarad a játékból. Ezek a kis kurvák, mondta, idejönnek, és a mi lányainkat is elrontják. Ez haram, a tánc meg az ének, haram, haram. Vadoma bólogatott, mert túl kimerült és szomorú volt ahhoz, hogy vitába szálljon. Úgy van. A férjed hol van, kérdezte. A sátorban. Imádkozik. Jó, jó, helyes, bólogatott, és szürcsölni kezdte a teáját. Megkínálnálak vele, de a férjednek bele kell egyeznie, mondta. Van gyereked, nincsen, inshallah, sok lesz, meglátod, ha majd odaértek. Inshallah, válaszolta Vadoma. Én homszí vagyok, és magácska. Aleppói. Ma érkeztek, igen. Családja hol van. Szíriában. Csak én, és a férjem jöttünk el. A bácsi bölintott, őt a fia és a fia családja hozták. A felesége még a háború kitörése előtt meghalt.

Vadoma még ücsörgött pár órát, míg az önkéntesek elmentek. Nem volt kedve odamenni, ő nem tud barátkozni, és nem akar táncolni meg énekelni, de még fotózni sem. Fares is visszajött, kicsit derűsebb arccal, az egyik fiúval le is pacsizott. Megállt Vadoma mellett, tudom, hol van az imasátor, mondta, ezt megértette Vadoma, mert hiába értik meg nehezen egymást a szír- és afgánajkúak, az ima ősi iszlám szó, az mindegyik országban ugyanúgy szól. Elhaladtak a bácsi sátra előtt, aki egy villanás alatt meglátta Vadomát Fares-szel, és rákiáltott, hogy haram, haram, nincs is férjed, csak ez a fiú.

Ahogy a szavaiból értette, Fares mindenesfőve lehetett egy étteremnél. A kezén hegek, égési sérülések nyoma. Ezek közül néhánynak olyan az alakja, hogy a menekülés meg bombatámadás során a beléálló szilánkokból maradtak, de a másikat mintha parázs égette volna ki. A shishától lehetett, ahogy cipelte őket az asztalokhoz, és ha nem vigyázott, megbillent és a forró szén a karjára hullott, de ő is kifejlesztette magában azt a képességet, hogy még mikor beleég a parázs a bőrébe, akkor is rezzenéstelen arccal vigye a shishát, aki gazdagnak tűnik, arra mosolyogni is képes, torzan az égési sebtől, de mosolyogva, és annyi már általában elég néhány líráért.

Közben az egyforma sorokban felállított sátrak közt haladtak, Vadoma számára nem egyértelmű, merre, de úgy látszott, Fares tudja. A fejük fölött zsinórok voltak kihúzva a sátorponyvák közt, rajtuk dohos szagot árasztó ruhákkal. Nagy, üres műanyag flakonokat rugdostak maguk előtt. Kekszesdobozok, elnyomott csikkek keveredtek a száraz homokkal.

Ha együtt maradnának, megtanítaná írni meg olvasni. Számolni. Legalább az út során észrevenné, ha nagyon csúnyán akarják becsapni. Aggódott, hogy milyen lesz majd neki a gyermekotthonban. Nem akarta megkérdezni, hogy tudja-e, hogy oda fogják vinni. De ha végül sikerül is megmenekülnie a gyerekotthon elől, mit kezdjen magával. Afganisztánban nyugod-

tan dolgozhatott abban az étteremben, nem érdekelt senkit, hogy még kisgyerek. De vajon Németországban engednék-e, hogy dolgozzon. Vagy kapna-e állást. Vajon szükség van-e ott shihakészítő mindenesfiúra. Vagy már annyi másféle ember van, meg az is lehetséges, hogy ott, ahogy minden mást is, jóval komolyabban, profibban végeznek, mint Afganisztánban, és a shihakészítéshez különféle képzséket kell elvégezni, és sokéves tapasztalat szükséges, komoly szaktudás, precizitás, megbízhatóság. És dohányvizsgálói szakértelem, mert ezt még ő is tudja, bár nem pipázik, hogy nagyon sokféle dohány és ízesítés van, és ezeket keverni is lehet, és nem mindegy, mennyi dohánnyt és milyen mennyiségben, mennyire darabosan vagy szellősen tesznek a dohánytartó agyagba, és arra a szenet, igen, ezekhez tudás kell, és a tudásról papír. Bár, ahogy elnézte Fares-t, benne ezek a tulajdonságok megvannak. Csak papírjai nincsenek róla, de még saját magáról sem.

Néha elmentek egy-egy gyerek mellett, volt köztük, akivel Fares már pár óra alatt barátságot is kötött, rávigyorgott, ő a kezét a vállához emelte, és úgy tett, mintha egy képzeletbeli puskával lelőné. Valahogy mégiscsak túl kell élnie, ha nincs mellette senki. Azt viszont sehogysem lehetett megértetni vele, hogy ne azt mondja, hogy huszonnyolc éves, és közben ne mutassa az ujaival, hogy kilenc.

Nem tudta, de nem is számított, hogy milyen nap van. Itt egy nap, úgy látszott, csak az ételosztásokból, evésből, arra való várakozásból, és ezekből az önkéntesekkel töltött időből állt. Itt nincs mit csinálni, csak várni. Talán jobb azoknak, akik otthon maradtak, mert ők nincsenek bezárva. Vannak, akik csak néhány napot, mások éveket ücsörögnek ezekben a táborokban. Hogy mitől függ, hogy szerencse vagy Allah, a koruk, a nemük, a nemzetiségük, a családi háttér miatt, fogalma sincsen, és talán a többiek sem sejtették. Vagy már nem is kérdezték. Vagy inkább nem akarták tudni. Elhatározta, hogy legközelebb ő is beáll táncolni.

Egy gyönyörű barátság kezdete?

Magyar témák és egy különleges kapcsolat mélyrétegei a spanyol Aranykorból

Monostori Tibor: történész, filológus, közgazdász, író. A Szent Korona „Lendület” Kutatócsoport tagja (Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet). Szakterülete a 16–17. századi egyetemes történelem és a Habsburg–magyar kapcsolatok.

Egzotikumnak számít a spanyol *Siglo de Oro* kutatása itthon, ám megkerülhetetlenné, hűsbavágóvá formálódhat a közeli jövőben. Kiváló érveket ad ehhez a nemrég felfedezett, *A semlegesség ellen* című 17. századi politikai, jogi és irodalmi értekezés, amelyet egy spanyol géniuszt írt egy másiknak. Ebben Cicero-, Virgilius- és Lipsius-idézetek között bukkan fel Bonfini és sok magyar vonatkozás, így Hunyadi János, Mátyás király és Podmaniczky Balázs neve és tetteik.

Országimázs Hispániáról

Mostoha sorsa van a spanyol kultúra és történelem fénykorának a hazai tudományosságban. Irodalomtörténetében Babits Mihály kifejezetten átlagosnak tartotta az aranykori szerzőket, és Szerb Antal is inkább személyes vagy egyedi okokból lelkesedett néhányukért. Több alapvető mű és elméleti írás nincs magyarra fordítva.¹ A korabeli hispán irodalom iránti érdeklődés eltörpül a német, francia, angol, olasz, orosz vagy az újabb kori latin-amerikai irodalom vizsgálata mellett, elég kinyitnunk *A magyar irodalomtörténet bibliográfiáját*.

Egy hatszázmillió nyelvű közösség legnagyobb hatású időszaka és állandó referenciapontja persze megkerülhetetlen. Műfordított a korból Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós és Weöres Sándor. Számos drámát játszottak Magyarországon a 18. századtól kezdve, 2006-ban például a Vígszínházban *A kertész kutyáját* Lope de Vega-tól. Él a festők, Velázquezék respektje is, Cervantes *Don Quijotéja* pedig tucatnyi kiadást megért.

Első ránézésre nincs túl sok látnivaló történelmi vonatkozásban sem. Noha a spanyol világbirodalmat ebben a két évszázadban egy bizonyos Habsburg-dinasztia vezette, a spanyol–magyar kapcsolatok szisztematikus kutatása és feldolgozása tucatnyi nekibuzdulás ellenére nemigen történt meg, a kora újkori összefoglalások ritkán tartják a területet említésre méltónak. *A Habsburgok* című, több kiadást megélt könyvből nemzedékek értesültek úgy, hogy a spanyol világbirodalom *valójában* látszathatalom volt.²

Utóbbi ábrázolás kezd alapvetően megváltozni, és ma már tudjuk, hogy a spanyol ág óriási hatalmi túlsúlyban volt a közép-európaival szemben.³ Mégis, mi lehet igazán érdekes számunkra abban, hogy egy bizonyos Diego Saavedra Fajardo diplomata és író (1584–1648) 1640-ben megírta a még kimondani is nehéz *Antineutralidadót*? S ajánlotta azt a spanyol király pár éven belül megbukó kegyencének, Olivares gróf-hercegnek? A kételkedést erősíti, hogy a mű soha nem jelent meg, és alig gyengíti, hogy a murciai író, az egyik legismertebb spanyol alkotó kora Európájában.⁴

Jelen esszé végére reményeink szerint nyilvánvaló lesz, hogy az aranykori hispán kultúra és a Kárpát-medencei civilizáció közötti kapcsolatrendszernek kevés ennél figyelemreméltóbb bizonyossága van. Ehhez a fordulathoz azonban Hispánia itthon élő képét a következőkben nem árnyalni kell, hanem a tótágast álló *országimázst* a valósághoz kicsit közelebb igazítani, és közben (bizonyos értelemben) a feje tetejéről a lábára állítani.

Spanyolország nem Spanyolországban van

Kultúrtörténeti értelemben vastag pára lengi körül a Pireneusi-félsziget 16–17. századi civilizációját Magyarországon, ami miatt az még távolabbinak látszik, ha egyáltalán felsejlenek a kontúrjai. Úgy gondoljuk, hogy ez nem adottság, és Hispánia sokkal közelebb, ezer kilométerekkel közelebb van hozzánk, mint gondolnánk. Leginkább azért, mert többnyire rossz helyen kerestük. A Spanyol Királyság ugyanis ekkor, ezeréves történelme csúcspontján, és amikor bizony a legnagyobb hatást gyakorolta a magyar históriára, nem az Ibériai-félszigeten található.

Egyáltalán nem arra utalunk, hogy a birodalom fölött sohasem nyugodott le a nap, és gyarmatai behálózták a világot Kaliforniától Mexikón, a Tűzföldön és Afrikán át a Fülöp-szigetekig. Amerika nem különösebben érdekelte Európát a szórakoztató irodalmon és a nemesfémeken kívül. Hanem arra gondolunk, hogy a korabeli világ katonailag, politikailag, pénzügyileg legerősebb államának oszlopai közül csupán egy volt a mai Spanyolország területén. Egy másik Itáliában, a tucatnyi alkirályság és kliensállam földjén. Egy harmadik az egykori Burgund Hercegség területén, elsősorban Németalföldön. Egy negyedik a prágai és bécsi nagykövetségén, ahol a befolyásos spanyol párt szerveződött a császári udvarban. Egy ötödik pedig szerte az európai udvarokban: Londonban, Párizsban, Varsóban, Velencében, Rómában. A spanyol Habsburg-civilizáció és az aranykori irodalom elsősorban ezeken a helyeken hatott.

Saavedra Fajardo felnőtt életéből alig pár évet töltött az Ibériai-félszigeten, a többi Nápolyban, Rómában, Münchenben, Brüsszelben, Münsterben, Bécsben és Regensburgban, különféle állami pozíciókban és diplomáciai küldetéseken, a nápolyi alkirályságtól a római kúrián és bécsi udvaron át a vesztfáliai béketárgyalásokig. Ebben hasonlít élete a másfél évtizedet szin-

tén az anyaországon kívül töltő Cervanteséhez vagy Olivares gróf-hercegéhez, aki élete első 12 évét Itáliában töltötte.⁵ Olivares egyébként egyenrangú riválisa volt nagy ellenlábásának, Richelieu bíborosnak, a francia király első miniszterének. Az egyik különbség köztük, hogy az előbbi politikájának nagyságrenddel nagyobb hatása volt a magyar történelemre.

Az elmúlt egy-két évtizedtől alapvető kutatásai nyomán kirajzolódó, a korábban gondoltnál sokkal szorosabb és a fentieket igazoló politika- és gazdaságtörténeti kapcsolatrendszer taglalása helyett itt az irodalmi láncszemek közül említünk meg néhányat, amelyek egyben segítik közvetlen kontextusba helyezni *A semlegesség ellen*: Zsámboky Jánost, Kaspar Schoppét, Pázmány Pétert, Somogyi Mártont, Antonio de Guevarát, Lope de Vegát és Juan Antonio de Verát, La Roca grófját.

Ezernyi szál Hispania és Hungaria között

Zsámboky, az egyik legjelentősebb 16. századi magyar humanistát *Emblemata* című emblémáskönyve tette Európa-hírűvé, amely először a Spanyol Monarchia területén, Antwerpenben jelent meg 1564-ben. A város ekkor (és még sokáig) a spanyol birodalom legfontosabb kiadócentrumának számított. Saavedra Fajardót szintén az emblémáskönyve (egyben antimachiavellista fejedelemtükrök) tette világhírűvé, és szinte bizonyosan ismerte Zsámboky művét, és merített belőle. Az *Idea de un principe politico cristiano* című munkát 1640-ben jelentette meg Münchenben, előszavát a bécsi spanyol nagykövet házában írta. Még a 17. században öt nyelvre lefordították, s nagy népszerűségnek örvendett Magyarországon is.⁶ Közös bennük a Justus Lipsius flamand politikai gondolkodóval való kapcsolat is (előbbi személyesen ismerte, utóbbi, európai kortársaihoz hasonlóan, bőven idézte) és Antonio Bonfini. Hunyadi Mátyás udvari történetírójától *A magyar történelem tizedeit* Zsámboky adatta ki először 1568-ban.⁷ A murciai író a madridi királyi palotában és Bécsben is hozzáférhetett a műhöz, és két munkájában is idéz belőle.

Utazzunk most a milánói alkirályságba, a spanyol birodalom egyik itáliai hídfőállásába. Kaspar Schoppe filológus, polihisztor itt írta meg 1620-ban a *Secretissima Instructiót*, a harmincéves háború talán legolvasottabb, műfajteremtő pamfletjét, amelynek jelentős része Bethlen Gábor erdélyi fejedelem politikájával foglalkozott.⁸ Schoppét legutóbb friss Saavedra Fajardo-biográfiánk vette egy kalap alá Tommaso Campanella itáliai filozófussal és a murciai szerzővel, életútjaik hasonlósága miatt. Főhősünk a háború talán legismertebb spanyolajkú vitairatszerzője, aki, úgy tűnik, sokat tanult Schoppétól: ő is idéz egy pamfletjében erdélyi vonatkozású iratokat, a konstantinápolyi francia követ és I. Rákóczi György fejedelem közötti levélváltásból.

Schoppe spanyol évdíjat kapott szolgálataiért. Nem volt egyedül, több tucatnyian jártak hasonló cipőben Európában, ami a spanyol állam európai klienshálózatához tartozás csalhatatlan jele volt. Ide tartozott Pázmány Péter is, aki különösen nagy összeget kapott. A bíboros és esztergomi érsek politikai pályájának legnagyobb visszahangot kiváltó küldetésére 1632-ben került sor, amikor egy összeurópai katolikus liga összekovácsolására küldte őt Rómába a császár – ma már tudjuk, hogy elsősorban a spanyol király ösztönzésére. Ezzel végleg beírta magát a madridi Alamanács tagjainak szívébe, és maga Saavedra Fajardo, aki akkoriban épp Rómában tartózkodott, mint a Spanyol Monarchia római követének titkára, ajánlotta őt további missziókra.

Pázmány egyik fontos harcostársát az ellenreformáció mezején Franz von Dietrichsteinnek hívták. A Madridban született bíboros, olomouci püspök, a császári udvar egyik kulcsfigurája, a spanyol párt egyik szervezője⁹ óriási könyvtárat örökölt apjától, Adamtól, a császár madridi követétől. A cseh könyvtárakban igen gyakori vendégek Saavedra Fajardo kötetének 17. századi kiadásai, Dietrichstein viszont elsősorban mint a Don Quijote első csehországi olvasójaként vonult be a könyvtörténetbe. Cervantes munkáját bizonyos Somogyi Márton küldte el neki Brüsszelből, aki, mint nemrég kiderítettük, az 1590-es évektől futott be rendkívüli karriert az ottani Habsburg-udvarban.¹⁰ Márton mecénási tevékenységet is kifejthetett, erre utal, hogy bárói címet és földbirtokot szerzett, és ismerte Diego Muxet de Solist, a helyi színházi élet jelentős alakját, aki 1626-ban jelentette meg saját műveit, és ajánlotta azt (épp Somogyi javaslatára) Dietrichsteinnek.

Az utóbbi évek kutatásai a kapcsolatok egy új, magasabb dimenziójára, nevezetesen a Spanyol Monarchia területéről Magyarországra érkező masszív tudástranszferre világítottak rá, és a katolikus egyházi és világi elit részleges akkulturációjáról beszélhetünk. Itt most nem térünk ki a katonai-hadügyi hatásokra, témánk szempontjából fontosabb, hogy az arisztokrata könyvtárakban domináns halmazt tettek ki a spanyol Habsburg szerzők művei – latin és olasz fordításokban. Az ilyen eredetű egyházi irodalom, a térképészet, had-, jog- és politikatudomány, a jezsuita retorika- és grammatikakönyvek igen népszerűek voltak Magyarországon. Forgách Ferenc esztergomi érsek 1614-ben 200 kötetet rendelt és kapott meg Frankfurtból, a kor legnagyobb könyvpiacáról, ennek 30 százaléka hispanika, felülmúlva bármely más provenienciát. Hasonló arányokat tapasztaltunk Pázmány Péter magánkönyvtárának eddig felfedezett 40 tételében. Még a *Bibliotheca Zrinianában* is, amelynek a legnagyobb részéről a katalógus pedig 1662-ben készült, mintegy 100 hispanikát azonosítottunk a 731 tételben.

A legkülönlegesebb, általunk ismert eset azonban egy fordítás. Antonio de Guevara korszakos bestsellerét (*Reloj de principes*, magyarul *Fejedelmeknek serkentő órája*) Prágai András ültette át latinról magyarra 1628-ban. Ez nemcsak a politikai nyelvet újította meg Magyarországon,¹¹ de legalább 450 magyar szó feltalálásával vagy első használatával, túlzás nélkül kijelenthető, forradalmasította a magyar nyelvet. Mi magunk már ötször elolvastuk Tóttós Gábor tanulmányát, de még mindig alig hiszünk a szemünknek.¹²

A madridi teátrum állócsillaga, Lope de Vega Saavedra Fajardóhoz hasonlóan nagyon jól ismerte a magyar történelmet: 25 drámájában jelennek meg magyar motívumok, köztük néhányban, mint a *Királyság nélküli király* címűben (*El rey sin reino*), meglepő tájékozottságot árul el az oszmánok elleni magyarországi háborúkról és a Hunyadiakról, és pontosan kimutathatóak azok a Bonfini-sorok, amelyekből dolgozott. A Kárpát-medencei és oszmánellenes tematika ekkoriban kimagasló népszerűségnek örvendett a spanyolországi nyomtatványokban és irodalmi művekben (is).¹³

Utolsó állomásunk Velence és ott Juan Antonio de Vera, La Roca grófja. A helyi irodalmi körök ismert alakját elsősorban magyarul soha meg nem jelent *A diplomatáról* (*El Embaxador*, amelynek hazánkban elsősorban a francia fordítása, *Le parfait ambassadeur* ismert) című munkája (1620) tette ismertté. A kötet a kora újkori arisztokrácia generációinak vált kézikönyvévé a diplomácia elméleti és gyakorlati kérdéseiben. La Roca és Saavedra nagyon jól ismerték egymást, vitriolos levélváltásuk egy részét mi adtuk ki Spanyolországban.¹⁴ La Roca egyébként főállásban az 1630-as években Madrid velencei nagykövete volt és mint ilyen, több kötetnyi, Magyarországon ismeretlen elemzést írt az Oszmán Birodalom közép-európai és mediterráneumi politikájáról.

Motívumok a Hunyadi-korból az államérdek szolgálatában

A semlegesség ellen különös munka. Brüsszelben, majd Madridban találtuk meg anonim kéziratban, miközben a diplomata-író új életrajzát készítettük, majd igazoltuk nagy bizonyossággal a szerzőségét. Meg nem jelenésének körülményei még tisztázásra várnak, a diplomáciai és politikai vitákkal hozhatók összefüggésbe. A szerző politikai kegyvesztésének részletei drámaiak.

A spanyol nyelvű munka több műfaj kereszteződése, pamflet, jogi traktátus, politikai vita-irat, memorandum. Az 1640 februárjában kezdődött nürnbergi választófejedelmi gyűlésre íródott, elsődleges célja a német birodalmi rendek és fejedelmek meggyőzése volt annak érdekében, hogy ne legyenek semlegesek a Német-római Birodalom területén jelentős érdekszférával rendelkező Franciaországgal és Svédországgal (a Habsburgok ellenfeleivel) szemben, hanem a császár, III. Ferdinándot támogassák. Az értekezés másodlagos célja a dinasztia globális hatalmi szerepének bemutatása, az államérdek-irodalomba illeszkedve és az isteni gondviselés és keresztény eszkatológia keretébe is helyezve. A mű végén a szerző egy keresztény unió megvalósulásának lehetőségével nyit a francia hatalommal való kiegyezésre, átengedve a legkeresztényibb uralkodónak (ahogy a korban a francia királyt nevezték) Jeruzsálem viszhahódításának dicsőségét, s vele Jézus Krisztus sírjának megszerzését, és komplett tervet állít élénk az Oszmán Birodalom megdöntésére.

A bibliai, jogi, politikaelméleti és történeti érveket közel 400 idézet támogatja ókori szerzőktől, joggyűjteményekből, korabeli törvényekből és szerződésekből, történetíróktól és a Bibliából. Állást foglal a 16–18. századi jogelméleti vitákban (*Reichspublizistik*) is: monarchikus, központosított vagy föderaliztikusabb legyen a Német-római Birodalom alkotmányos berendezkedése? Az előbbi mellett teszi le a garast. Az *Antineutralidad* az európai spanyol hegemonia végóráiban felvonultatja a madridi politikai vezetés és a diplomácia teljes érvkészletét és retorikai arzenálját egy kifejezetten kedvezőtlen környezetben, gazdasági hanyatlás és katonai kudarcok közepette, pár hónappal integráns részei, a katalán és portugál államok lázadása előtt.

A találmányt bemutató írásunkban amellet érveltünk, hogy a kiadatlan könyv Saavedra Fajardo (akit Peter H. Wilson, a harmincéves háború legismertebb historiográfusa az 1640-es évek legfontosabb spanyol Habsburg politikai gondolkodójának nevez) híres fejedelmükrevel azonos színvonalú és jelentőségű. Kijelenthető: ha nyomtatásban megjelenik és lefordítják, korszakos bestsellerré vált volna. Ezt arra alapozzuk, hogy számos politikai jellegű műve közül életében mindössze kettő jelent meg (az emblémáskönyve mellett egy pamflet a svájci kantonokban, jellemző módon engedély nélkül, saját költségén), és nagy siker lett mindkettő.

A műnek számos magyar vonatkozása van. A szerző az oszmánellenes összeurópai terv ismertetése során a magyarországi törökellenes frontvonalat is bemutatja. Ebben és más írásaiban a burgundiai német-római birodalmi kerületet (amelynek feje a mindenkori spanyol király volt) és a Magyar Királyságot is összehasonlítja: mindkettő fontos háborús övezet a Habsburgok számára, előbbiben a holland Egyesült Tartományok, utóbbiban a „török” a fő ellenfél. Többször idéz Bonfini-t, hogy érvelését retorikai és historiográfiai elemekkel alátámassza. Podmaniczky Balázs hazaszeretettel tükröző hőstette egy egész oldalt kapott. Hunyadi Jánost és Mátyás királyt külön is megemlíti mint a keresztény uralkodók mintaképeit, többek között Bouillon Gottfrieddel, az első kereszties hadjárat egyik vezetőjével, a Jeruzsálemi Királyság első uralkodójával együtt. A murciai író rendkívüli alapossággal válogatta össze forrásait, és olyan újabban (hatásuk miatt) itthon is vizsgált fontos szerzőket idéz, mint Philippe de Comynes és Christopher Besold.¹⁵

Egy gyönyörű barátság kezdete

Éröltetettnek érzi az Olvasó, hogy a *Casablanca* című amerikai filmből idézünk egy barokk kori műről szóló cikkben? Megpróbáljuk elhessegetni ezt az érzését. Sőt, ismét megfordítjuk a kérdést. *A semlegesség ellenben* 21-szer szerepel a „barátság” szó: jogi, történelmi, politikai,

irodalmi értelemben. Nem véletlenül: a barátságáról és annak rendkívül gazdag és összetett jelentésrétegeiről a történelem során jogászok vagy jogi értelemben írtak a legtöbbet, Arisztotelésztől és Cicero *De Amicitia*jától Andreas Alciatus emblémáskönyvéig át Francis Baconig és Michel de Montaigne-ig. Az újkorban a szó a nemzetközi jog alapfogalma.¹⁶ Ha még nem mondtuk volna: Saavedra Fajardo Salamancában szerzett jogi végzettséget.

Így aztán kifejezetten találónak, sokatmondónak szánjuk hasonlatunkat. Az európai hispán aranykori kultúra és a Kárpát-medencei civilizáció közötti mélyreható kapcsolatrendszer és összefonódások szépségeit, a kapocsi jelentőségét az utóbbi években kezdjük újra felfedezni és megismerni.

- 1 A témában fordítás- és recepciótörténeti szempontból friss szemléletéért VÉGH Dániel doktori disszertációját javasoljuk: *Kosztolányi Dezső spanyol műfordításai a spanyol–magyar műfordításirodalom történetében* (2012, ELTE).
- 2 A 16–17. századi spanyol–magyar kapcsolatrendszer kutatástörténetét más-más szempontból Barta László és Anderle Ádám is összefoglalták.
GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil 1978. *A Habsburgok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- 3 Bevezetés a témába: MONOSTORI Tibor 2009. A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648). In: *Századok*, 5., 1023–1062. Lásd még KORPÁS Zoltán 2008. *V. Károly és Magyarország*. Századvég, Budapest. Továbbá Marti Tibor munkáit.
- 4 A művet én mutattam be az európai kutatásnak: MONOSTORI Tibor 2018. Antineutralidad. An Unknown and Unpublished Book of Diego de Saavedra Fajardo. In: *JANUS. Estudios sobre el Siglo de Oro*, 7., 1–18. Spanyolországi kritikai kiadása a szerző szerkesztésében 2021-re várható.
- 5 Saavedra Fajardóról több spanyol kutató írt monográfiát és adott ki forrásközlést, közülük a legismertebbek Manuel Fraga Iribarne és Quintín Aldea Vaquero munkái. Legutóbb én írtam meg az életrajzát. MONOSTORI Tibor 2019. *Diego Saavedra Fajardo and the Myth of Ingenious Habsburg Diplomacy: A New Political Biography and Sourcebook (1637–1646)*. Sielae, La Coruña-ban.
- 6 Turóczi-Trostler József füzetében a Saavedra Fajardo-hatás külön alfejezetet kapott: TURÓCZI-TROSTLER József 1937. *Keresztény Seneca. Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből*. Budapest. Újabbán Knapp Éva foglalkozott több cikkében a murciai író emblémáskönyvének magyarországi példányaival és hatásával.
- 7 Zsámbokya legutóbb lásd ALMÁSI Gábor 2009. *The Uses of Humanism. Andreas Dudith (1533–1589), Johannes Sambucus (1531–1584), and the East Central European Republic of Letters*. Brill, Leiden.
- 8 Almási Gábor adta ki 2014-ben, az ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke és a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület gondozásában.
- 9 Összefoglaló Dietrichsteinről attól a spanyol történésztől, aki talán a legjobb ismeri a kora újkor történelmünket: RUBÉN, González Cuerva 2016. La forma de lo informal: los agentes del cardenal Dietrichstein. In: *El príncipe, la corte y sus reinos: agentes y prácticas de gobierno en el mundo hispano (ss. XIV–XVIII)*. Guillermo Nieva Ocampo, Rubén González Cuerva, Andrea Mariana Navarro (eds.). Universidad Nacional d Tucumán, 253–276.
- 10 MONOSTORI Tibor 2020. Tündérmese. Egy magyar apród rendkívüli karrierje Habsburg Németalföldön a lovagrend kapujáig. In: *Újkor.hu*, <http://ujkor.hu/content/tundermese-egy-magyar-aprod-rendkivuli-karrierje-habsburg-nemetalfoldon-lovagrend-kapujaig> (a letöltés ideje: 2020. 06. 05.)
- 11 KONTLER László – TRENCSENYI Balázs 2007. „Hungary”. In: *European Political Thought, 1450–1700. Religion, Law, Philosophy*. Howell A. Lloyd, Glenn Burgess, Simon Hodson (eds.). Yale University Press, New Haven and London. 176–207., 199.
- 12 TÖTTÖS Gábor 2018. *A korát megelőző ébresztőóra. Concettók, új szavak és manierista stílusjegyek Prágai András Fejedelmeknek serkentő oraiá (1628) első könyvében*. On-line megtekinthető: <http://www.naputonline.hu/2018/03/11/dr-tottos-gabor-a-korati-megelőzo-ebresztoora/> (a letöltés ideje: 2020. 07. 03.).
- 13 Lásd spanyolul és magyarul Korpás Zoltán írásait, pl. KORPÁS Zoltán 2009. „*Húngaros en obras de Lope de Vega: las fuentes históricas del drama El rey sin reino*”. Anuario Lope de Vega V. 119–138.
- 14 MONOSTORI Tibor 2019. „Private and Intellectual Conflicts and the Mysteries of the Empresas Políticas in the Unpublished Letters of Juan Antonio de Vera, Count of La Roca, to Diego Saavedra Fajardo (1634–1640)”. In: *Janus: Estudios sobre el Siglo de Oro*, 8., 172–198.
- 15 CSERNUS Sándor 1999. A reneszánsz fejedelemtükrök forrásvidékén: Philippe de Commines, a „francia Machiavelli”. In: *Századok*, 133., 125–144.
Besoldra és hatására újabbán lásd. Hoffmann Gizella és P. Szabó Béla cikkeit.
- 16 A szakirodalomból egy: GOODRICH, Peter 2003. Laws of Friendship. In: *Law and Literature*, 15., 23–52.

Biernaczký Szilárd

(1944): Sugár Rezső zeneszerzés növendéké (1960–1967) kezdett bölcsésztanulmányokat (olasz, néprajz, magyar, 1965–1983) az ELTE-n, majd néprajzból doktorált (emelt szintű, doct. univ., 1990, Debrecen), és szerzett kandidátusi fokozatot (1996). Tudományos tevékenysége magyar és olasz témák (folklor az irodalomban) mellett főleg az afrikai szájhagyományokra és szájhagyományozott történelemre irányulnak. Oktatómunkájában (ELTE TTK 1984–1992, Károli Gáspár Református Egyetem 1993–2000, ELTE BTK 2002–) az afrikai kultúra (irodalom, népköltészet és népzene), illetve a hagyományos történelem megismertetését tekinti fő kutatási és oktatási területének. Mint a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó tulajdonos-igazgatója 1994 és 2010 között több mint 200 irodalmi és más különféle témájú szakkönyvet készített elő kiadásra. Jelenleg a Mundus Novus Könyvek (2011-től) ügyvezetőjeként főként afrikai (részben olasz) vonatkozású kiadványokat jelentet meg, 2012 és 2019 között az általa alapított Magyar Afrika Tudástár elektronikus könyvtár kiépítésén munkálkodott (3300 könyv és tanulmány gazdagítja a gyűjteményt). Két periodikát indított el legutóbb: Ethnologia (2016), Philologia Africana Hungarica (2020).

BIERNACZKY SZILÁRD

Példázatos életek a magyar múltból

Sass (Szász) Flóra / Lady Florence Baker – rabszolgalányból felfedező és abolitionista

A magyar múlt keresése évszázadok óta Ázsia felé irányítja a figyelő tudósszemeket, az orientaliztika számos hazánkban művelt területe ennek a megkülönböztetett érdeklődésnek köszönheti születését, széles körű művelését és a rájuk vetődő folyamatos figyelmet. Jóllehet, más világrészek tekintetében is fel kell(ene) tárunk az eredményeket, és észre kell(ene) vennünk, hogy más kontinenseken is megfordultak a múltban olyan magyarok, akiknek az emlékezetét nemzeti önbecsülésünk jegyében folyamatosan fenn kell(ene) tartanunk.

A hazai Amerika-kutatás legnagyobb becsű magyar előfutárainak tekinti például Brentán Károlyt (1694–1752), Eder Xavér Ferencet (1727–1772), Bölöni Farkas Sándort (1795–1842), Wass Sámuel (1814–1879), Madarassy Lászlót (1840–1893), Kelemen Pált (1894–1972) vagy éppen Xantus Jánost (1825–1894), aki hazatérve az Állatkert igazgatójaként tette még emlékezetesebbé a nevét. Kétséget kizáróan a 20. század legjelesebb magyar amerikanista néprajztudósa viszont Boglár Lajos (1929–2004), akinek életművét ugyancsak folyamatosan a nemzeti emlékezet fényében kell(ene) ismertté tennünk.

Ami viszont az afrikai–magyar érintkezéseket, a kontinens iránt támadt régi és újabb hazai érdeklődést illeti, kevésbé köztudott, hogy Lászlai János 1488-ban Mátyás király követeként nem először járt Kairóban. Az újabb kutatások ugyanis kiderítették, hogy már 1483-ban is eljutott Egyiptomba egy szentföldi zárandoklat részeként, amelyről saját maga nem írt beszámolót. Viszont egy német szerzetes társa, Felix Faber 1500 oldalnyi kéziratában (jó háromszáz évvel később jelent csak meg nyomtatásban) a főszereplő Lászlai, akinek szinte minden lépéséről beszámol utazótársa. Így tudjuk tehát, hol, mikor, merre jártak, mit tekintettek meg, hol celebráltak misét az akkor még meglévő egyiptomi keresztény központokban. Sőt, arról is értesülünk, hogy Kairóban találkozott magyar származású mamelukokkal, akik titokban gyalázták az iszlám hitet, és még mindig keresztényeknek vallották magukat.

Ugyanígy kevésbé köztudott, hogy volt a 18–19. században a kalandor Benyovszkynál egy sokkal, de sokkal fontosabb afrikanistánk, akit akár a magyar Afrika-tudományok Körösi Csoma Sándorának tekinthetünk. Dombay Ferenc (1758–1810), aki II. József hozzájárulásával, illetve megbízásából 6 évet töltött Marokkóban (1783–1789) mintegy konzulként. Rendkívüli nyelvtudása (a Mária Terézia alapította híres bécsi orientaliztikai oktatási intézmény hallgatójaként több „egzotikus” nyelven, így arabul, törökül és perzsául is megtanult) tette lehetővé, hogy műveit németül vagy latinul megalkotva nemcsak arab (1800), hanem pl. török történelmet (1789) vagy perzsa nyelvkönyvet (1804) is írjon. Könyvet adott ki a perzsa, török, arab filozófiáról (1794) vagy a marokkói arany-, ezüst- és bronzérmekről (1803). Tevékenységének jelentőségét azonban elsősorban az adja, hogy olyan német nyelven írott művei vagy fordításai, mint a *Marokkói királyok története* (középkori arab szerző művének fordítása terjedelmes kommentárokkal, 1794) vagy a *Marokkói kormányzók (serifek!) avagy királyok története* (1801) alapján a marokkói történelem korai kútfői között említik a nemzetközi tudományosságban. Dombay ugyanakkor az első arab dialektus leírója. E művében telephelyének, Tanger városának a nyelvét örökíti meg szöszedetet és nyelvtani leírást is adva.

Magyar Lászlónak (1818–1864) tavaly ősszel születése 200. évfordulóját ünnepeltük. Különleges sorsa és életének drámai befejezése ellenére egy Angolából hazajuttatott fontos monográfiát (1859, Hunfalvy János adta ki magyar és német nyelven) és hét naplórészletet, valamint számos néprajzi szempontból is értékelhető levelet hagyott az utókorra, amelyek mindmáig az általa először felkeresett vidékek és népek fontos információs bázisai.

Torday Emil (1875–1931) nemcsak a magyar, a nemzetközi afrikanisztikának is emblematikus alakja, akiről az egykori brit tudományosság kiemelkedő képviselői a legnagyobb megbecsüléssel szólnak, és nem győzik hangsúlyozni, hazánkfia milyen természetességgel képes beilleszkedni az általa meglátogatott *primitívek* közösségeibe, mennyire ideális emberi magatartása abban a tekintetben, hogy feltárja az afrikai kultúra ismeretlen világát. Nem is szólva arról, hogy francia és angol nyelvű könyveinek tényanyagát mind a mai napig szinte, mondhatni, kútforrásként használják. Nem véletlen tehát, hogy egy tanulmányom végén a következő sorokat írtam le róla: bár Torday Emil nem volt se Arpád-házi király, se erdélyi fejedelem, csak egy „szerény, bár nagy tehetségű és igen szorgalmas Afrika-kutató”, azonban az egész nemzetközi szakirodalomban sokat emlegetett és példának állított emberi viselkedése, tolerancia foka, humanizmusa (mint a „nagy fehér bíró” törzseket békít össze, törzsi háborúkat akadályoz meg, segít, gyógyít, ahol tud, szeretett feketéivel veszi körül magát) az *Intelmeiben* megjelenő Szent István vagy a vallási türelemről szóló törvényeiben megjelenő Bethlen Gábor mellé emelkedik, az előbbiekkal együtt a magyar művelődéstörténet legszebb lapjaiba írva be magát...

Orvosok sorát említhetnénk továbbá e jeles magyarok közül: Fuszek Rudolf, egyidőben Libéria egészségügyi minisztere, Mészáros Kálmán, az abesszin császár udvari orvosa, Sáska László, az etiópiai Szidamo tartomány egészségügyét megszervező, majd a tanzániai Arushában praktizáló orvos, az egykori Belga-Kongó egészségügyi megszervezésében is részt vevő Thanhoffer Lajos, vagy Scheitz László, aki viszont hosszú kongói kórházi és más egészségügyi működése megkoronázásaként egy időre Katanga tartomány egészségügyi államtitkáráként tevékenykedett. Nem beszélve a további emlékiratokat magunk mögött hagyó magyar doktorokról, mint amilyen Baksai László, Dobó Miklós, Füsi F. József, Póczik Miklós vagy Rigler Richárd és még mások voltak. E doktorok nemes és sok esetben igen jelentékeny cselekedeteiről Pusztai Gabriella könyvéből (*Senki sem élhet nemesebben. Magyar orvosok Fekete-Afrikában*, 2016) értesülhetünk.

Azokban ahogy közeledünk a 20. századhoz, vagy még inkább az utolsó évtizedekhez, a hazai afrikai tájékozódás olyan, minden irányban és területen széles körű gazdagodást mutat, amely akár csak a nevek felsorolásával is több oldalt tenne ki, így további szakmai bontású szemlék elkészítése során kell majd azt számba vennünk.

E dolgozatunkban most tehát nem az eddig felsoroltak vagy a későbbre halasztottak munkásságával, tetteivel, nemes lelkű gesztusaival szeretnénk foglalkozni, hanem az oly különleges sorsú Anna Barbara Florence Baker (alias Sass vagy Szász vagy Finnian Flóra) figuráját szeretnénk megfesteni. Életútját, példázatos tetteit és humanista magatartásmódját, akarata ellenére fennmaradt naplójegyzeteiből vagy a leveleiből áradó, asszonyi érzelmességgel átítatott emberszeretetét és hiszen titokzatosságba burkolt távozását felidézni. Miközben egy sor tény is tisztán szeretnénk, hiszen a Magyarországon újra meg újra elismert élettrajzi adatok egy sor bizonytalan (mi több, valótlan) állítást tartalmaznak, vagyis azok jelentős módosításokra szorulnak a nemzetközi források ismeretében.

Florence Baker gyermek- és ifjúkorának története – kérdőjelekkel

Magyarországon, mondhatni, évtizedek óta tucatszám ugyanazokkal az adatokkal megterhelt élettrajzi *megidézések* jelennek meg hösnönkről. Pedig jó ideje már, hogy elsősorban két angol monográfiát kell(ene) figyelembe vennünk, mivel mindkét szerző a leszármazottakkal együttműködve készítette el munkáját, és közleményeik erősen módosítják a korábban ismert képet. Az igazság az, hogy Richard Seymour Hall könyvében (1980) lényegében elkertüli azt, hogy Flóra asszony első éveinek drámai eseményeit részletesen ismertesse. Azonban Pat Shipman kötetében (2004) olyan információk fogalmazódnak meg, amelyek teljesen új mozzanatokat tárnak fel ezekről a kezdeti évekről. (E szerző könyve megírásakor hosszan konzultált a Baker család élő tagjaival.)

Hadd idézzük azonban először Florence asszony *hivatalos élettrajzának* első bekezdését az *Oxford Dictionary of National Biography*-ből (2004–2016), amelyet egyébként Dorothy Middleton jegyezte:

„Baker [született von Sass], Florence Barbara Maria, Lady Baker (1841–1916), afrikai utazó, 1841. augusztus 6-án született, valószínűleg Magyarország egy németnyelvű régiójában. Ő volt az egyetlen túlélője az otthonában elkövetett támadásnak, amelynek során családja többi tagja az 1848-as zavarok idején meghalt. Elődeiről vagy korai életéről semmit sem tudunk. Ezt követően 1859 januárjában Viddin török városában, s későbbi Bulgáriában találjuk, és rabszolgapiacra kínálják eladásra; ebben az időben a Finnian nevet használta. Samuel White Baker (1821–1893), aki Viddinben vadászati kiránduláson vett részt, a legmagasabb ajánlatot tette, és ajánlatával elnyerte őt. Senkinek sem szólt Florence létezéséről, és az Angliába való visszatérés helyett inkább magával vitte őt a Nílus forrásának felkutatására. Később Baker utalt arra, hogy külföldön összeházasodtak, ám nyilvánvalónak tűnik, hogy 1865. november 4-ig nem házasodtak össze, amelyre nem sokkal Angliába érkezésük után, a londoni Piccadilly-i Szent Jakab-templomban került sor. Annak ellenére, hogy Samuel Baker megpróbálta titokban tartani találkozásuk és az azt követő kapcsolatuk történetét, a pletykák azonban eléggé elterjedtek ahhoz, hogy Victoria királynő megtagadja feleségének fogadását az udvarban” (MIDDLETON 1949).

Az adatok zavarát jól mutatja, hogy még az oly kiváló magyar kutató, mint a lényegében kortárs Jankó János (1868–1902) is, aki egyébként 18–19 éves korában nagy lelkesedéssel Afrika-kutatónak készült, azt írja, hogy:

„Baker Sámuelné az expedíció terhes és veszélyes sorsában teljesen osztozott s annak érdekét a férjével oly közösnek, mondhatnók azonosnak tekintette, hogy mikor Baker beteg volt, ő maga rántott kardot és harcra vezérelte a sereget. Mikor Baker az expedíciót bámulatos sikerrel bevégezte, Angliába ment. (Utódjául a szerencsétlenül járt Gordon tábornok nevezetett ki.) A királyné kihallgatáson fogadta őt és nejét; amikor ezek eltávoztak, a királyné Baker Sámuelnéra azt mondta: »Ez egy igazi nő.« – Mi, magyarok, büszkéek lehetünk reá” (JANKÓ 1887: 744).

Főbb munkái Önálló művek:

- Afrikai népköltészet – egyetemes folklór. Összehasonlító műfaji vizsgálatok (ms, 1990),
- Az afrikai eposz típusa (ms, 1994),
- Izibongo vagy oriki. Az afrikai dicsőítőnek a társadalomban és a történelemben, (ms, 2008),
- Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikában. Tudománytörténeti vázlatok – 1. kötet (2017)
- Egy elektronikus könyvtár születése – Magyar Afrika Tudástár (B. Wallner Erikával, 2017)
- B. Wallner Erika szerk.: Afrika-kutatás Magyarországon 01 – A 70 éves Biernaczky Szilárd Afrika Barátság könyve (2017)
- Az afrikai népek szájhagyományai. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szövművészetének vizsgálatához (megjelenés előtt), 2020

Tanulmánykötet-szerkesztések (számos saját írással):

- Folklore in Africa Today. Konferencia akták (1984),
- Africana/Budapest / African Studies in Hungary, 1. és 2. kötet (1984, 1986),
- Szájhagyományok és irodalom a mai Afrikában – különszám, Helikon (1986),
- Africa – special number, Neohelicon (1989).
- Afrika irodalma, különszám, Forrás (Kecskemét, 2015),
- Ethnologia, 1. évf., 1–4. szám, (Bodrogi Tibor emlékszáma, 2016)
- Magyar afrikánisztikai bibliográfia, 3. bőv. kiadás (2017, <http://afrikatudastar.hu>)
- Ethnologia, 2–3. évf., 1–8. szám, (Róheim Géza emlékszáma, 2018–2019)
- Afrikai üzenetek, különszám, Napút, 2020. 5. szám, június–július
- Philologia Africana Hungarica, 2020. 1. évf., 1–4. szám

Mit ír mindehhez képest Krizsán László a *Magyar utazók lexikonában* (1993), már birtokában minden lehetséges modern publikációnak, történeti elemzésnek, feltételezéseknek és ismereteknek:

„Sass Flóra (Finnian, Mária, Barbara, Lady Baker) felfedező, Afrika-kutató (1842, Erdély, – 1916 márc. 11. Sandford-Orleigh, Anglia). Születésének évét csak közvetett adatból (meglévő halotti anyakönyvi kivonatából) ismerjük, helyéül azonban csupán Erdély területét, szűkítve esetleg Sepsiszentgyörgy városát jelölhetjük meg. Kecskeméten őshonos családja, amely 1703-ban nyert nemesi kiváltságot, a XIX. sz. folyamán az ország különböző részeire telepedett szét. Az Erdélybe költöző ág is többfelé osztódott: Sepsiszentgyörgy, Kisenyed, Barót és Zalatna helységekre. Szüleit és fivereit 1848. őszén a magyarok ellen felbujtott oláh parasztok meggyilkolták. A kisleány csak úgy maradt életben, hogy oláh dajkája a magáénak vallotta. Az árvát egy jószívű örmény család vette magához. Innen ered időnként használt Finnián családi neve. „Második apja” őrnagyi rangban végigharcolta Bem seregében az erdélyi hadjáratot. – A szabadságharc bukása után a Finnián család is török földre menekült. Magukkal vitték Flórát és a dajkáját is. A magyar menekültek az akkor még a törökök birtokához tartozó Vidinben gyülekeztek. Ide érkezett a Finnián család is. Mindenütt fejtelenség és káosz uralkodott, és a zűrzavarban a kisleánynak nyoma veszett. Csak egy évtizeddel később, 1859 januárjában talált rá Samuel White Baker angol mérnök a vidini rabszolgapiacra. – Baker ebben az időben a dobrudzsai vasút építésvezetője volt, s mint szenvedélyes vadász, gyakran szervezett vadászkirándulásokat. Vidinbe is egy al-dunai vadászat során került, indiai barátjával, Szingh herceggel. Itt elvetődtek a rabszolgapiacra is. A rabszolga-kereskedelem ekkor már két évtizede hivatalosan tiltott tevékenység volt a szultán birodalmában, titokban azonban (főként a léánykereskedelem) még mindig virágzott. A vételre kínált rabok között volt egy feltűnő szépségű szőke leány. Gazdája csak annyit tudott róla, hogy magyar, és őt fontot kért érte. Baker özvegyember volt. Feleségét három évvel előbb vesztette el Ceylon szigetén. A sárgaláz négy gyermeke mellől vitte el az asszonyt. A fiatal rabnő megtetszett az angol mérnöknek. Megvásárolta és magával vitte az építkezés telephelyére” (KRIZSÁN 1993: 334–335).

Pat Shipman könyvében Florence gyermekkori és fiatal éveinek története számos vonatkozásban másképpen kerül előadásra:

„Jelenleg nem a személyi felelősség foglalkoztatta Sam agyát. Csak dühös volt, és a gyönyörű lányra gondolt a rabszolgasoron. Az ajánlatát hamarosan túllicitálta egy jólöltözött szolga. A murmárok áthatoltak a tömegen: a szolga maga Viddin pashájának ügynöke volt. Sam kivételével mindenki kiszállt az ajánlattevésből, nyugtalanná válva attól, hogy egy ilyen hatalmas ember nemtetszését válthatja ki. Sam nem tudta, és Florence-t nem érdekelte, ki áll velük szemben. Az ár emelkedett és emelkedett. A pasha embere hamarosan hetven tucatnyi *kurust* – körülbelül nyolcszáz fontot – ajánlott fel Florence-ért. Sam gyorsan konzultált társával, aki egyszer bólintott; akkor aztán Sam egy kábulatos ellenajánlatot tett. A tömeg csendben várt, hogy lássa, mit fog tenni a pasha embere. Újra megemelte az ajánlatot. Sam Du-leep Singhre (*Baker ifjú maharadzsza barátja, vadásztársa ekkoriban – BSZ*) nézett, aki utána nem gondolva a dolognak megrázta a fejét, elutasítva a kérést. Unatkozott, és nem adott kölcsönt Samnak azon a napon; el akart már menni. Az utolsó ajánlat állt. Florence-t eladták Viddin pashájának” (SHIPMAN 2004: 13).

„Finjanjian Effendi (*az eladó*) elfogta a pasha küldöttét, és meghívta őt, hogy élvezzen még több kávé és édességet, miközben arra vártak, hogy a tömeg eltisztuljon. A pasha nyerte meg a vásárt azzal, hogy elküldte az emberét, aki utolsó kitűnő ajánlatával tisztelte meg (*a pasa*) családját.

Sam felállt, amint az aukciót bejelentették, és megbökte a maharadzsát.

– Azonnal el kell indulnunk – jelentette ki. „Ne dawdle”. (SHIPMAN 2004: 14).

Miután Singh határozott léptekkel az ajtó felé haladt, Sam erőnek erejével utat tört magának a tömegen át Ali felé. Csendesen megjegyezte az eunuchnak: – Szükségem van a szolgáltatásra. – Igen, Effendi. – Ali kissé meghajolt. – Mit tehetek az Effendi számára? – Az a lány – próbálta megmagyarázni Sam. – Az a szőke lány, az utolsó. – Igen, Effendi, ő az én saját felelősségem – felelte Ali büszkén, csillogó szemmel. – Ő Florence. Ő volt a legjobb, nem gondolod? A leggyönyörűbb?”

Sam közelebb hajolt, és egy marék pénzt töltött Ali derékövébe. „Szeretném, ha elhoznád nekem a lányt a ház hátuljához” – mondta hangosan. „Ez, tudom, kényes kérés” (SHIPMAN 2004: 14–15).

Ali még csak nem is pillantott a pénzre, de érezte, hogy az nagyon jelentős dudort képzett (*az övében*). Jól tudta, hogy Sam nagyon határozottan és igen magasan tett ajánlatot a pasha embere ellen. Látott egy pillantást is közte és Florence között, amely erőteljes vonzerőről árulkodott. Ha segítene Florence emberrablásában, és bárki erről megtudna valamit, Ali lefejezné saját magát. Mégis megéri a kockázatot. Florence mindenesetre eltűnhet, és Ali igencsak erőteljesen gazdagodhat, ha segíti ezt az embert, és ha nagyon óvatos lesz.

Igen halk hangon és érdektelenséget kifejezve, ha bárki figyelt volna, Ali azt mondta Samnak, hogy várjon a kapunál az épület déli oldalán. Sam azonnal oda tartott, és anélkül, hogy visszanézett volna, távozott a helyiségből. Ali az írnochoz sétált, és egy kézmozdulattal magára vonta a figyelmét. Azt mondta neki, hogy könnyítenie kell magán. Időközben azonnal

és a könyvelő figyelni fog-e minden olyan vásárlót, aki megpróbálja fizetés nélkül elrabolni valamelyik lányt?

Ali kilépett az ajtón, amely a paraván mögötti területhez vezetett, ahol a lányok kettesben és hármasban beszélgettek. Finoman megfogta a kezét. – Be kell menned a folyosóra, kicsim – mondta sűrűtősen. Aztán körülnézett a szobában, mintha keresne egy másik lányt, akinek előtte volt szüksége. Florence eleget tett neki, és Ali elhagyta a szobát utána, bezárva mögötte az ajtót. Átvezette őt a selam-lik-en, és megállt, hogy egy férfi köpenyt dobjon a vállára, és fejére helyezzen egy fezt, hogy elrejtse a haját. Ez persze aligha volt hatékony álruházat. Florence nem tett fel kérdéseket. Egy nagy íves ablakon át kiugrottak a hátsó kertbe, a konyha közelében.

– Nem küldhetlek téged a pashához – mondta, és megértést várt, amikor közeledtek a hátsó kapuhoz. „Gonosz ember, önző és kegyetlen, és utálnád. Az angol emberrel menj el, aki ellene tett ajánlatot.” Florence nem tudta elképzelni, Ali vajon honnan tudja, mennyire vonzza őt az angol, de teljes mértékben bízott benne. Soha nem buktatta le, soha nem csapta be, és imádta őt. – Ali, kérlek, vigyázz! – suttogta sűrűtőleg.

„Ó, kicsi csillagom” – Ali elvigyorodott, és megmutatta azt a hézagot, ahonnan az alsó állkapcsa négy metszőfoga el lett távolítva – „En ehhez túl vén vagyok már.”

„Soha nem fogják tudni, hogy én voltam.” Kinyitotta a kaput, és odavezette a lesötétített kocsinhoz. – Barakallah – suttogta; – Allah áldjon meg téged. – Jazakallahu khayran – felelte Florence; „Allah jutalmazza meg kedves cselekedetedet” (SHIPMAN 2004: 16–17).

Ezután a hotelbe tartottak, összecsomagoltak. Florence-t át kellett öltöztetni, mert a háremruházat túl feltűnő lett volna, majd kocsit hívtak, és a kikötőbe mentek a csomagjaikkal, ott egy dunai hajóra szálltak, megtévesztve a török határőrséget, hogy átjuthassanak a határon, majd Bukarestbe utaztak, ahol minden valószínűség szerint Sam feleségül vette Flórát, bár az, hogy nem azonos vallásúak voltak (Flóra katolikus, Sam anglikán) vélhetően nehézségeket okozott.

Nem vagyok rabszolga! – jelentette ki Florence (Anne Baker szóbeli közlése szerint)... jöhetnek, Flórát tanították a *haremlik*-ben: beszélt már a magyaron kívül törökül, arabul, németül és románul, és Sam mellett tanult meg angolul. Mellesleg később küldött angol nyelvű leveleiből kiderül, hogy írott angolsága nem volt teljesen tökéletes. (Csak zárójelben említjük viszont, a Florence vezetékneve körüli zavarok mindmáig nem szűntek meg, hiszen miközben Shipman azt említi, hogy az 1865-ös angliai házasságlevélben Szász vezetéknev szerepel, Anne Baker viszont könyvében továbbra is a Sass vezetéknevet használja eredetként (BAKER 1972: 21).

A filológus számára a Shipman által előadott történet persze bizonyos értelemben ugyan-csak légbőlkapottnak tűnik, hiszen sem ő, sem Hall nem jelöli meg végül is pontosan a kezdetekre vonatkozó eredeti írásos forrásokat (Hall se, Shipman se, még azt sem, hogy a család élő tagjai közül ki mit mondott el szóban, konkrét formában), amelyekből a nálunk közismertektől eltérő történetet vették. Bár elfogadhatjuk azt a tényt, hogy Shipman *másféle* adatai, Krizsántól és az egész hazai szak- és népszerű irodalomtól eltérő eseményleírásai minden bizonnyal azokból az egykori és továbbadott szóbeli elbeszélésekből származnak, amelyek a szélesebb családban még Anne Baker könyvének megírásakor éltek. Hogy persze Shipman is regényesít, az kiderül abból, hogy Anne Baker szerint, vélhetően a családi emlékek alapján, a rabszolgaságon lezajló ajánlattétel a következőképpen zajlott (ez a részlet meglepő módon a magyar kiadásban egyébként nem található meg):

„Azt mondják, hogy hamarosan el kellett volna adni egy töröknek, amikor Sam a maharadzsa kíséretében odakerült, sokkal több pénzt dobtak be, mint a török, és így követelhettem (*már Sam*), hogy a menyasszonyává legyen” (BAKER 1972: 22).

Florence Samuel Baker karján Afrikában – első utazásuk

Florence sorsa a továbbiakban már sokkal jobban ismert. Amint Krizsán az előbbieket folytatja:

„Különös módon szerzett asszonyával Baker nem kívánt azonnal a hazájába utazni. Elhatározta, hogy előbb Afrikában tesznek egy vadászkirándulást. Később a hírlapokból a tudomására jutott, hogy honfitársai, Grant és Speke a Nílus forrását kutatja. A Nílus forrásának a felderítéséhez ebben az időben Angliának igen fontos gazdasági érdekei fűződtek. Samuel Baker végül úgy határozott, hogy vadászút helyett a Nílus forrásának a felderítésére utazik feleségével” (KRIZSÁN 1993: 335).

Az afrikai utazás nyomósabb indokát, az Afrikába utazás valódi indítékát illetően Anne Baker könyvéből kaphatunk ismereteket, aki idézi Sam egy levelét annak a Sir Roderick Murchisonnak címezve, akiről aztán majd elnevezi a házaspár az Albert-tónál felfedezett nagy vízesést, és ahol ma a magyarok által állított emléktábla található:

„1861. január 26. Sabanga,

Bolondnak tartasz majd engem, de minden férfinak megvan a maga különös mániája. Sok év óta álmodozom Afrikáról, és már jó ideje dédelgetek egy titkos vágyat, hogy eljuthassak az

ismeretlenbe. Remélem, hogy néhány hét múlva Alexandriában leszek, majd Kartúmba utazom, ahonnan gyalogszerezrel eljuthatok Közép-Afrikába, a messzi távolba, ahol a feltételezések szerint a Nílus forrásai erednek. Egy vándor lelke él bennem, s ez semmitől sem riad vissza. Talán lesz idő, amikor becsülni tudom a nagy városokat is, de most gyűlölöm azokat. A kalitkában nem lehet boldog a madár!” (BAKER 1987: 48–49)

A több mint négy évig tartó afrikai felfedezőútról Baker könyvéből (*Albert Nyanza*, 1866) kapunk képet, amely jó felére rövidítve magyarul is megjelent (1974). Ebből az egykori afrikai törzsi kultúrák hagyomány- és szokásvilágára, társadalmi életére vonatkozóan is számos értékes adatot tartalmazó útleírásból mindenekelőtt az derül ki, hogy Lady Baker női ösztönei, a gyermekkor mély nyomokat hagyó tapasztalatai sok esetben, nehéz helyzetekben szerencsésebben működtek, mint férje hevülékenyebb, szinte katonás magatartásmódja. Az A. Baker könyvében leírtak azt sugallják, hogy „a magyar föld eme oly nagyszerű asszonya” valójában sosem törekedett felfedezővé lenni, de férje törekvéseit utolsó erejével is támogatni kívánta, és talán éppen rajta múltott (lásd a későbbiekben a Marki Sándorról idézett sorokat), hogy a házaspár többszöri súlyos megbetegedése ellenére, az ő ösztökélésének a hatására jutottak el az Albert-tóhoz, ezzel beírva nevüket a nagy felfedezők sorába. Hiszen a házaspár első és kifejezetten felfedezési célú útján következett be ennek a tónak a megtalálása, amely a Nílus forrásvidékének egyik jelentős állomása, a nagy folyó második (Fehér-Nílus) és a harmadik (Edward-tó) forrásának egyfajta közbülső vízgyűjtő medencéje. És ennek a felfedezésnek az emlékére került éppen elhelyezésre a vízesésnél, amint már jeleztük, egy magyar emléktábla, nemrégiben, egész pontosan 2019. március 2-án, Ephraim Kamuntu ugandai turisztikai miniszter, illetve Kövér László és felesége jelenlétében, illetve a Magyar Afrika Társaság szervezésében.

De hadd idézzük a házaspárnak erről az útról még a 19. századból Márki Sándor megragadó epizódokat kiemelő, ihletett, szinte rajongással telített sorait, aki egyébként nem Baker megrövidített modern magyar kiadását, hanem minden bizonnyal a teljes mű német nyelvű változatát (első angol kiadás: 1866, első német kiadás: 1867, az utóbbi 3. kiadása, 1876, megtalálható a Néprajzi Múzeum könyvtárában) forgatta:

„Az utazásnak mulatságosabb részletei sem hiányoztak. A latukák főnöke például minden feleségét Bakerné látogatására akarta küldeni, miről azonban ő lemondott, mivel rendkívül sok ajándékot kellett volna kiosztania köztük. A fő kegyencnő azonban látta a magyar asszonyt, és sietett megjegyzéseket tenni rá. Sokkal szebb volna, ha alsó állkapcsából négy első fogát kihúzná, s ha ő is veresre mázlná haját, vagy ha keresztülfúrná alsó ajakát, s abban körülbelül irón hosszúságú csiszolt jegecet hordana, mint azon ország divathölgyei teszik. Elég keserves módon ismerkedett meg különben a fatiko-i divattal. Ez abban állt, hogy üdvözlés fejében a négerek háromszor emelték feje fölé kezeit, s bocsátották le ismét.

Azonban fogyatkozásai mellett is hódított. Unyoro főnöke, Kamászi például határozottan követelte Bakertől, hogy feleségét nála hagyja. Az utazó lelövessel fenyegette, s ökörnek nevezte a hatalmas férfút, mire ez sietett kijelenteni, hogy hiszen voltaképpen csak – cserét akart.

Többet ért a latukai öreg kacsiba udvariassága. Míg ugyanis Baker elefántvadászatra járt, a karaván vezetését felesége vette át, s a néger faluban egész otthonosan rendezkedett be. A házi szükségletekről az öreg kacsiba gondoskodott, s a harmadik faluba is eljárt tyúkot venni Bakerné lován, mely különben levetette a gyakorlatlan lovas. Innen amiatt volt tanácsos távozniuk, mert szövetségeseik, a török kereskedők, már nagyon is visszaéltek a négerek jó szívével.

1863-ban június 23-án láztól gyötörve, Bakernét kéziágyon vitték Obbo felé. A 300 ember kíséretében tett út ezer szenvedéssel járt. S Obbóban hónapokon át nemcsak őt, hanem férjét is gyötörte a láz. Csak 1864. január 3-án kelhettek ismét útra; azonban mentül inkább közeledtek a Viktória-Nyanzához, annál aggasztóbb lett Bakerné állapota, Unyoróban teherhordóik is megszöktek. A reménytelenül beteg nő mindamellet sürgette férjét, hogy csak folytassák útjukat. Tudta, hogy ennek az a tudományos célja; s nem akarta, hogy lemondjon róla, udvariasságból, gyöngédségből éppen akkor, midőn már oly közel volt ahhoz.

Pedig sohasem álltak távolabb e céltől.

Egy rettenetes forró napon gyalog akartak átfutni bizonyos lánypárára. Bakerné hirtelen ingadozni kezdett, s egy lépést sem tudott többé tenni e talajban, mely pillanatról-pillanatra elnyelésel fenyegette. Napszúrás érte. Baker ugyan kimentette őt a lápból, eltorzult vonásában azonban alig ismert azon arcra, mely fáradsalmi és veszélyei közt éveken át vigaszát és örömet képezte. Megvillant fejében azon iszonyú gondolat, hogy önkéntes száműzetésének eredménye ily borzasztó áldozat lesz: felesége halála. S mikor a virrasztás első, hosszú éjszakájának csendjét egy hiéna vad üvöltése zavarta meg, végigborzongott attól a gondolattól, hogy talán e magányban kell elásnia őt, hol hiénák zavarhatnák nyugalma.

Két napig egyetlen izma sem mozdult Bakernénak, ere percenként csak ötöt vert. Majd teljes erővel tört ki az agyvelőgyulladás, mely hét napon át tartotta élet-halál közt a szegény nőt. Pedig az utat folytatni kellett, ha még úgy zúgott, még úgy szakadt is a zápor. Emberei Uganda határán már sírt ásni készültek. A folytonos ébrenlétben, utazásban halálosan elgyötörve, végre Bakert is elhagyta ereje; s azon az éjszakán, melyen a végzetnek teljesedésétől kellett tartania, lerogyott felesége ágya mellett, s kába álomba merült.

Mikor fölébredt, tekintete nevének nyugodt, tiszta tekintetével találkozott. A tébolyok utolsó tünetei is elmúltak. Mit érezhetett e pillanatban, mily hálával telt el Isten kegyelme iránt,

– ki festhetné azt le?! Szívében egész mennyország nyílt meg, s a tudós is elérte célját. 1864. március 14-én megpillantotta az Albert-Nyanzát, mely, a Victorával együtt, a Nílus forrászive” (MARKI 1889: 146–147).

Mindemellett Sam első útjukon rögzített részletes és terjedelmes naplójegyzeteiből, amelyekben mint „my wife” vagy mint „Mrs. Baker” szerepel (megszámoltuk, a mű két kötetében mintegy 300 alkalommal), gazdagon rajzolódik elének a brit utazó feleségének, ennek a bátor lelkületű, bár súlyos gyermekkori emlékeket hordozó, magyar származású asszonynak az afrikai emberekhez való nyílt közeledésmódja, emberszeretete, humanizmusa, megteremtődnek azon abolicionizmusának a gyökerei, amely majd a Baker-házaspár második, rabszolgaság ellen indított útja során bontakozik ki, és amiről többek között immár a feleség feljegyzései alapján is képet kaphatunk, bár sajnós (erre mostanában kellett ráébrednünk), Anne Baker összeállításának (1972) magyar kiadása (1987) is számos szövegcsönkítást tartalmaz.

Ellenben két példát szeretnék itt említeni, elsőként a Krizsán által is idézett jelenetet, amikor az egyik szerződött arab kísérője határtalan szemtelensége (marhalopás, rabszolgafogás tiltásának megtagadása kapcsán) Sam meg akart korbácsoltatni, és szinte lázadás tört ki az expedíciót kísérő csapat körében, a kabinjában lézasan fekvő, de a helyzetet azonnal felmérő és ágyából kipattanó Florence gyors megjelenése akadályozta meg a nagyobb bajt. És ami oly sok más alkalommal is viselkedésmódját minősítette, ezúttal is az ő asszonyi tapintata hozta meg igazában a megoldást, mert arra kérte férjét, hogy engedje el a megkorbácsolást, ha a zendülők eme szemtelen vezetője bocsánatot kér Samtól, ami meg is történt, immár a zendülők követelésére (is) (lásd BAKER 1974: 67–68).

A második jelenet megrázó képet idéz elének, miközben ismét Florence humanizmusáról vall:

„A Povuka elleni támadásban elfogott asszonyt kisgyermekével tartották rabságban. Az asszony olyan elszánt volt, hogy gyermekével ötször kísérte meg a szökést [...]. De minden alkalommal elfogták. Ötödízben a törökök javíthatatlannak nyilvánították, és száznegyvennégy ütést szabtak ki rá vízilóbőr korbáccsal. Gyermekétől elválasztották, és a nőt Mohammed Vat el-Mek társaságának eladták.

A magára maradt kis Abbai feleségem kedvence lett, aki gyermekének fogadta az anyátlan kisfiút. A gyermek még második évét sem töltötte be, de érettségben felért egy három év körüli európai gyermekkel. Termetét és erejét tekintve egy pöttöm Herkules volt. Gyakran két-három mérföldre is követett vadászataimon, és vállán egy elejtett gyöngytyúkkal vagy kezében galambokkal tért vissza. Abbait nagyon kiműveltük... Sehogy sem szeretett egyedül étkezni, rendszerint meghívta három-négy hasonló korú barátját [...]. Volt két kedves leánya is a társaságban [...]. Anyjuk is a törökök fogságában sýnlődött, és mert történetük igen meghatott bennünket, mindig szabadon bejárhattak a kunyhónkba [...] (BAKER 1974: 312).

Florence-nak tudomásunk szerint nem születtek saját gyermekei. A fennmaradt levelezés alapján azonban világosan kiderül, hogy nagyszerűen pótolta az anyát Sam Ceylon szigetén fiatalon sárgalázban elhunyt első felesége után maradt árvái, a négy életben maradt lány számára (két fiú és egy lány is meghalt egykor). Nemcsak a két nagy afrikai út között Angliában, de még Afrikában is, amint ez a levelezésükből kiderül. Nem véletlen tehát az, amit a férj naplójában feljegyzett röviddel az előző részlet után:

„A megkövesedett szíveknek és a vad indulatoknak ezen a földjén sajátos varázsa volt a gyermekekkel való együttlétnek. Leírhatatlan örömet szerzett az ártatlan lények körében lenni. Elhagyatottságukban melegen ragaszkodtak azokhoz, akik könyörületességet gyakoroltak irántuk. Most hat ilyen apróságot gyámolítottunk, feleségem etette, tisztán tartotta és szórakoztatta őket. Abbai volt a fő kedvence, mert sem apja, sem anyja nem volt, így a legnagyobb gondot rá kellett fordítani. Minden reggel jól megmosdatták, aztán, nagy gyönyörűségére vasokkrel és zsírral kenték be, gyapjas hajába kakastollat tűztek. Az elragadó kis vadember toalettéjének elkészültével nevelőanyja mellé telepedett, töksészből forró tejet ivott, miközben én egy fa tövében reggeli pipámat szívtam” (BAKER 1974: 313).

Maga a földrajzi felfedezés afrikai utazásuk harmadik évében, 1864. március 14-én következett be: ekkor pillantották meg az Albert-tó hatalmas víztükrét: Baker erről így ír (az angol eredetiből idézem):

„Mindketten egyetértettünk abban, hogy a tó szintje soha nem volt alacsonyabb, mint a jelenlegi, és hogy soha nem emelkedett magasabbra, mint a parton található jel, amely körülbelül négy méterrel volt feljebb. A part tökéletesen tiszta homokkal volt fedve, amelyre a hullámok úgy csapódtak, mint a tenger hullámai, pontosan úgy vetődtek ki a gyomnövények, mint ahogy a tengeri moszat az angol partokon. Nagyszerű látvány volt megtekinteni a hatalmas Nílus e mérhetetlenül nagy tározóját, és figyelni, ahogy a hullámverés rázuhan a partokra, miközben messze délnyugatra a szem hiába kereste a határokat, mintha csak az Atlanti-óceán lenne. Végletes érzelmekkel élveztem ezt a dicsőséges jelenetet. A feleségem, aki oly odaadóan követett engem, sápadtan és kimerülten állt mellettem – mint egy romos épület – a nagy Albert-tó partján, ahová oly hosszú időn át törekedtünk. Egyetlen európai láb sem lépett soha még erre a homokra, és egyetlen fehér ember szeme sem vizsgálta meg ezt a mérhetetlenül nagy vízterületet.

Mi voltunk az elsők; és ez volt a kulcsa annak a nagy titoknak, amelyet már Julius Caesar is vágyott felderíteni, de hiába. Itt volt a Nílus nagy medencéje, amely minden csepp vizet befogadott, a tovahaladó víz záporozásától a harsogó hegyi zuhatagokig, és amely Közép-Afrikától észak felé áramlott. Ez volt a Nílus nagy víztározója” (BAKER 1868: 2/ 96–97)!

Hadd tegyük ehhez hozzá, napjaink szakirodalmában számosan vetik fel, hogy a Baker-házaspár felfedezése elhomályosodik Grant és Speke felfedezése mögött. Hiszen nekik sikerült azt megállapítani, hogy a Nílust elsősorban a még Ruandából eredő forrással is bíró, a Kyogafolyón át az Albert Nyanzába ömlő és három ország (Kenya, Tanzánia, Uganda) határán elhelyezkedő Viktória-tó táplálja (amihez persze a Dél-Kelet-Ugandából ugyancsak az Albert Nyanzába ömlő Edward-tó szerényebb mennyiségű vízhozama is hozzájárul), hiszen ma már tudjuk, hogy ez a tó adja a Nílus vízhozamának mintegy 80 százalékát. Míg az etiópiai Tana-tóból eredő és Khartoum közelében a nagy folyamot elérő Kék-Nílus csak a további 20 százalékot biztosítja. A Tana-tó nagyszerepe viszont abban áll, hogy az időszakos nagy etiópiai esőzések következményeként innen származik annak a hordalékanyagának a 90 százaléka, amely már az ókorban lehetővé tette a Nílus-parti kultúrák létrejöttét. Mindemellett, mint a második és a fő ág vízgyűjtő medencéje, az Albert-tó igen fontos állomása a Nílus folyásának, amelynek hosszát ma 6695 és 6853 méter közé teszik. Nem beszélve arról, hogy Baker könyvei elsősorban jó néhány olyan, ma Ugandában és Szudánban élő afrikai nép történelméről, kultúrájáról, néprajzi arculatáról, amelyekről lényegében a brit utazó könyveiben hallunk először. (Mivel e tanulmányunk célja nem néprajzi ismeretek közlése, így ezekre most nem térünk ki, jóllehet a meglátogatott népek szokásairól, kultúrájáról, mindennapjairól Samhoz hasonlóan Florence-nak is teljes körű ismeretei kellettek, hogy legyenek.)

A Baker-házaspár második afrikai útja – a rabszolga-kereskedelem megfékezése jegyében

A házaspár második afrikai útja, amelyre 1869 és 1873 között került sor, többek között Ismail egyiptomi khedive ösztönzésére valósult meg. Nem véletlenül Bakernak a második útról készült beszámolója az *Ismailia* címet kapta (ezt a nevet kapta a Közép-Afrikában felépített telephelyük is). Célja kizárólag a rabszolga-kereskedelem megtörése vagy legalább megfékezése volt. Az útra hajókon egyiptomi katonák csapatával indultak meg, miközben Bakert a khedive Egyiptom új szudáni területei kormányzójának nevezte ki.

Az utazás és a rabszolgaság megszüntetésére irányuló törekvések kétségkívül legdrámaibb napjait éppen abban a Bunyoro-ban kellett átélnie a házaspárnak, amelynek a fejedelme előző útjukon Baker barátja, Kamasi király volt. Az egyébként gyanús körülmények között meghalt király fia, Kabba Rega vélhetően az expedíció javaira éhesen azonban mind gyanúsabban viselkedett. A fővárosuk, Masindi felé közeledtükben hosszas invitálások után az új törzsfőnök végre meglátogatta a házaspárt, amiről Florence így emlékezik meg:

„Április 27. Alig tíz perccel ezután, fuvolák, trombiták, dobok és mindenféle más hangszerek olyan zürzavarát hallottuk, amiből azonnal következtethettük arra, hogy a kölyök király elindult, és néhány másodperc múlva 3000 harcos kíséretében, mind felfegyverkezve – megjelent a sátornál. Irtózatossá vált a zaj. Sam és Julián kisietett Kabba Rega fogadására. A király, amikor belépett a sátorba, egész testében megremegett, és egy szót sem tudott szólni, csak éppen elfoglalta a neki előszített helyet.” (BAKER 1868: 178.)

A mind több ajándékot kunyoráló Kabba Rega viselkedéséről Florence naplójában megjegyzi:

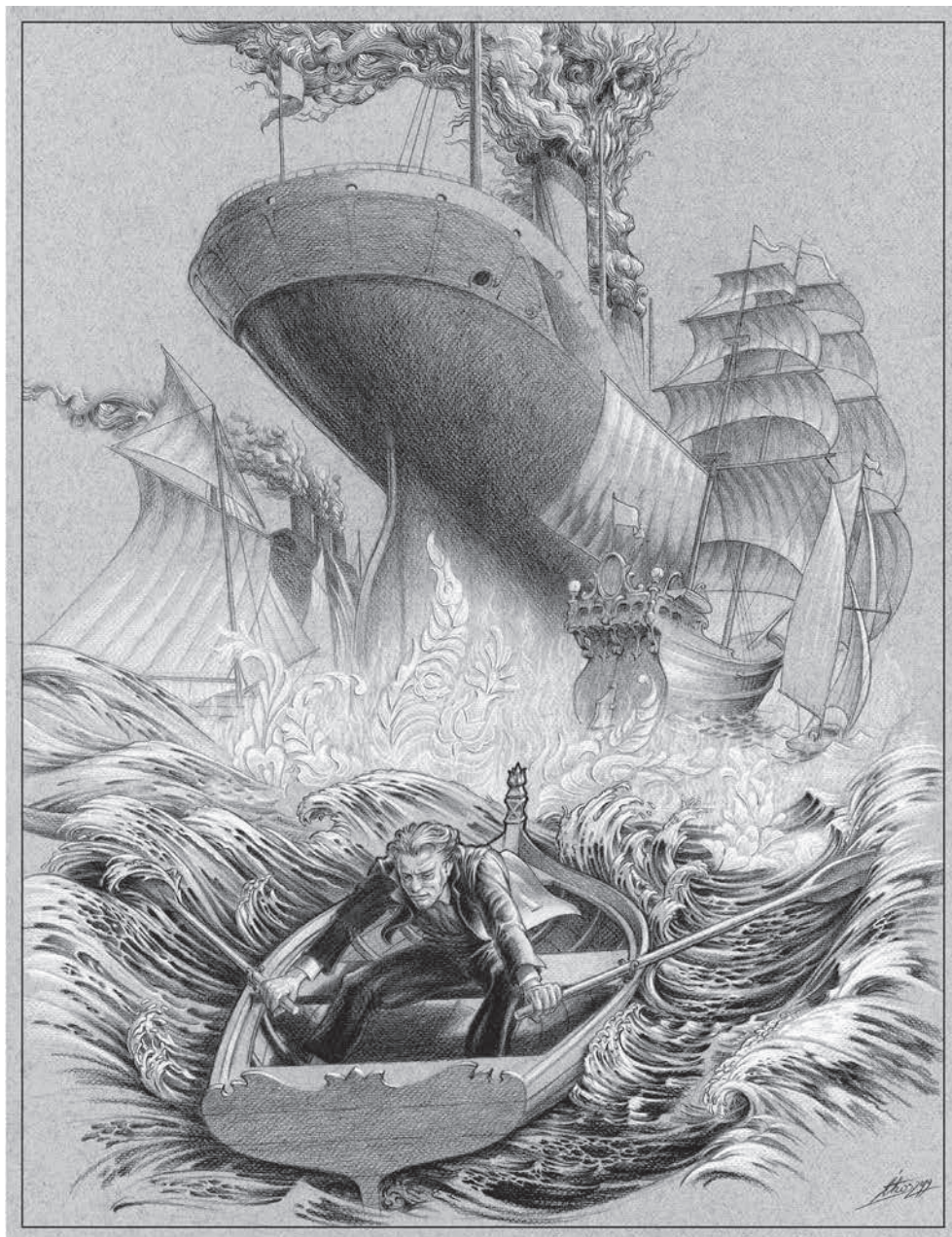
„Éjszakánként a bennszülöttek fújták a kürtjeiket és verték a dobjaikat. Amikor a katonák ezért megfenyegették őket, a lándzsáikhoz nyúltak. A király folytatta a mellébeszélést, miközben egyre több ajándékot kért. Úgy gondolom, hogy ez a fiatalember egy ravasz és hazug fickó” (BAKER 1868: 182)!

Az igazi nagy baj azonban a későbbiekben akkor keletkezik – miután az ajándékba küldött banánborral Sam katonáit a ravasz király majdnem megmérgezi –, amikor a következő hajnalon több ezer lándzsásával megtámadja az utazóknak a fűkunyhókból álló főnöki főváros mellett felépített és megerősített táborát. Mindezt így örökíti meg Florence egy napokkal később egyik nevelt lányának írott és csak jóval később eljutott levelében:

„A papa hánytató borköport adott be nekik (már a megmérgezeteknek), amely láthatóan csodás hatást váltott ki.

Tartottam attól, hogy ez valami titkos árulás. Ezért házamba mentem, és mindenemet öszszecsomagoltam. Az éjszaka nyugodtan telt el. Reggel tíz óra körül meghallottuk az állatok bölgését és a szárnycsörgését. [...]

Eppen felsétáltam a papához, amikor meghallottuk több ezer ember váratlanul kitörő üvöltését, amit gyorsan két lövés követett. Azonnal tudtuk, hogy a két hírvivőt – akiket reggel azért küldtünk el, hogy az egyik törzsi vezetőt kísérjék hozzánk – megölték.

A papa azonnal megfűvatta a kürtöket, de még mielőtt a katonák összegyülekezhettek volna, az egyik ricinusfáról lövést adtak le a papára. A golyó megölte a mellette álló tizedest, és megsebesítette a mögötte tartózkodó katonát.

E pillanatban minden irányból ezeryien támadtak ránk. Sokaknak volt lőfegyvere, így a golyók is röpködtek. Egy szerencsétlen ember, halálosan megsebesítve, kizuhant az erődítményből.

A pap hamarosan kiverte őket, majd Juliannal (*Julian Baker Samuel unokaöccse, aki szintén részt vett az expedícióban – BSZ*) és Abd-el Kader ezredessel, meg a „negyven”-nel (*pontosabban Baker csapata „negyven tolvasnak” becézett magjával – BSZ*) megtisztította a várost. Másfél órán belül egyetlen bennszülött sem volt látható, és a több ezer fűkunyhóból álló királyi székhely lángokban állt. A masindi ütközetet megnyertük, de a jó Monsurt és a tizedest elveszítettük. Szegény Monsurt 32 lándzsaszúrás érte. Soha nem volt nála jobb ember. Hűséges és megbízható volt, aki soha nem tágított a papa mellől.

Katonáink nagyon sok bennszülöttet öltek meg. Mi is négy embert veszítettünk.

Így végződött június 8-a, a drága papa születésnapja.

Az ütközetet megnyertük, de mit teszünk ezután? Nincs sem útikalauzunk, sem tolmácsunk, és élelmünk mindössze hat napra elegendő” (BAKER, 1987: 189–190).

A nagy csatát követően a király ismét ravaszkodik, és azt üzeni az utazóknak, hogy az emberei az ő tudta nélkül támadták meg az expedíciót. De szerencsére Baker ekkor már belelát a ravasz ifjú király kártyáiba, bár tesz még egy kísérletet a békülésre, végül minden el nem vihető megemmisít, ami tud, felpakolhat, és menekülésre fogja a dolgot. Megmaradt embereivel hét keserves és üldözéstől sem ment meneteléssel, miközben gyakran térdig érő mocsárban botorkálnak, érik el a barátságos Rionga főnök telephelyét. Baker magyarul meg nem jelent

könyvből most néhány olyan részletet idézünk, amely az oly nagy szeretettel és szerelemmel körülvelt, mindig hősiiesen viselkedő feleség alakját rajzolja elénk.

Íme, hogyan jeleníti meg Mr. Baker a mérgezési kísérlet pillanatait:

„Azt kérdeztem, hogy »hány ember ivott az edényekből«. Nem tudta elmondani, de attól tartott, hogy a társaságnak legalább a fele fogyasztott valamennyit. Maga is ivott egy pohárral, és máris nagyon rosszul érezte magát, torokszorítást és belső égő fájdalmat érzett.

Azonnal repültem az orvosi fegyvereimhez. A nagy orvosi kosártól függetlenül volt egy kicsi dobozom is, körülbelül kilencszer öt hüvelyknyi, amely tartalmazott mindent, ami bármilyen vészhelyzet esetén szükséges. Ez a kis kosár huszonöt éve a társam.

Arra kértem a feleségemet, hogy készítsen elő annyi mustárt, erős sót és vizet, amennyit gyorsan össze tud keverni, majd Abd-el-Kaderrel és Baker hadnaggyal kezdtem. Azonnal elküldtem Monsurt, hogy keresse Umbogót.

Megérkezve a táborba, amely körülbelül 120 méterre volt, az első rendelkezésem az volt, hogy duplázzák meg az őrseget” (BAKER 1879: 360).

A Florence felidézte jelenet még teljesebben tárul elénk Sam leírásából:

„Szorosan követett bennünket egy kürtös és egy őrmesterféle. A bekötőútról nyíló főbejáratot a városból mindkét oldalán egy sűrű ricinusolaj-ültetvény határolta, amely hosszú szegélyt alkotva folytatódott a kert szélén, úgyhogy a kunyhókat elfedte a szemünk előtt, bár azok kevesebb mint húsz lépésre voltak a bejáratához vezető úttól.

A ricinusolaj-bokrok a bejárat élő udvarán belül helyezkedtek el, és fokozatosan növelték a távolságot, miközben ferdén Kabba Rega magándivánja felé fordultak.

Nem gyanítottuk, hogy a mesterlövészek már elrejtöztek ebben a sűrű rejtekben.

A feleségem és én éppen elértük a fogadóhely bejáratát. A bennszülöttek részéről semmi sem jelezte az ellenségeskedést, senki sem volt látható, kivéve azokat az öröket, akik a király divánját őrizték.

Hirtelen mintegy ezer hang vad kiáltása hangzott fel, amely váratlanul robbant ránk!

Ez a szörnyű hang Matonse házának irányából jött, és mintegy 120 méterre volt attól a helytől, ahol álltunk; de a város nem volt látható, az olajbokrok vastag burkolata miatt.

A vad ordításokat szinte azonnal követte azonos irányból két puskalövés.”

A leírásból világosan kiderül, hogy a mindössze 18-19 éves ifjú törzsfőnök ismét kelepecébe akarta csalni a házaspárt és kísérőit:

„Fújd a riadót!” Szerencsére egy pillanat késleltetés nélkül megadtam ezt a parancsot a kürtösnek.

Ideje volt, hogy azt mondjam a feleségemnek, fusson be a házukba, és kapja elő a puskámat meg az övet, amikor a mesterlövészek tőlem néhány yardnyire tüzet nyitottak rám a bokrok közül.

Fehér pamutruhám volt, tehát nagyon világos tárgy voltam. Ahogy a házhoz értem, hogy magamhoz vegyem a puskámat, az a szolga, aki mögöttem állt, lövést kapott a szívébe. Szegény fickó, a lövést nekem szánták!

A csapatok rendkívüli gyorsasággal a helyükre kerültek, és sokan felmentek az erőd tetejére, hogy jól láthassanak a magas fű fölött. Egy katona azonnal elesett, és néhány perc alatt meghalt, az oldalába kapott lövést. A „Negyven tolvaj” csapat egy másik tagját térd fölött lötték meg. A golyók repkedtek szerteszét...

A vadak torkából viharos üvöltés tört fel minden oldalról, és az egész hely néhány pillanat alatt megélné, miután az első két lövést meghallottuk. Ekkor vagy ezer fegyveres bennszülött rohant minden irányból az állomás felé.

Izgalom fogott el, amikor a jó és odaadó Monsurra gondoltam.

A feleségem gyorsan kezembe adta az övet és a kétsövű puskát. Szerencsére még az előző este ötven patront töltöttem be a tasakomba” (BAKER 1879: 362–363).

Aztán a csata befejeződött, az ellenségeskedés egy időre megszűnt:

„Az ellenség elmenekült. Dobjaik és szarvkürtjeik – amelyek legutóbb még oly zajosak voltak – most hallgattak.

Megparancsoltam a kürtösnek, hogy fújjon, „Tüzet szüntess”-t. A felperzselt utcákon át az állomásunkhoz vettem az irányt, ahol a feleségemet súlyos stresszbe kerülve találtam.

A kürt gyülekezőt fújt, a férfiak felsorakoztak, és számba vettük őket. Négy ember hiányzott” (BAKER, 1879: 365).

Sam csapata egy ideig reménykedik abban, hogy Kabba Rega népe a Masindi csatavesztésből tanulva felhagy az ellenségeskedéssel, de a házaspár valóságérzéke jobban működik. Ezt jegyzi fel a lényegében történelmi misszió betöltésére vállalkozott csapat parancsnoka:

„Amikor visszatértem a házhoz azzal a lándzsával, amely végül is nem talált el, a támadó gyávaasága következtében (akinek meg kellett volna róla győződnie velem kapcsolatban, ha csak nem volt ideges), a feleségemet nem töltötte el túl nagy örömmel ez a kis esemény. Az afrikaiak természetéről ugyanaz volt a tapasztalata, mint az enyém, és azonnal kijelentette, hogy megkérdőjelezi Kabba Rega őszinteségét.

Komoly aggodalmaim voltak ugyanis, hiszen semmi sem történhet Unyoróban a király utasítása nélkül. A varázserejű trón tulajdonosának babonás tisztelete mély engedelmességet eredményez.

Másrészt ez a gyilkossági kísérlet csak egy olyan személy bosszúja lehet, aki talán elvesztette a házat és a vagyonát a Masindinál bekövetkezett összecsapáskor” (BAKER 1879: 374).

Bakernek megfogytakozott csapatával nincs más lehetősége, mint jól szervezett formában kibújni a kelepcéből. Menekülésük idején derül ki, hogy a felesége ezúttal is előrelátó volt.

„Biztos voltam abban, hogy az útvonalat az ellenség el fogja foglalni a teljes távolságon keresztül, és hogy az út minden mérföldjén súlyos nehézségekkel kell megküzdenünk.

Az élelmszer-ellátás kérdése létfontosságú volt. A férfiak többnyire már kimerítették ellátmányaikat.

Ebben a kritikus pillanatban, amikor az expedíció minden embere érezte a végzetes igazságot, a feleségem megvallotta titkát, vagyis hogy eddig elrejtette, mivel a titkos tartalék tudata szertelenné tette volna az embereket. Most arról tájékoztatta őket, hogy a régebbi bőséges napokban, amikor liszt volt még bőségben, időről időre elrejtett egy mennyiséget, és most hat nagy vasdoboz volt tele (kb. tizenkét véka). Ezt a magánkészletet arra az időre tartalékolta, ha hirtelen vészhelyzet keletkezne” (BAKER 1879: 377).

Miközben persze a menekülés útvonalára a csapat menetelésének rendjét is ki kellett alakítani:

„A menetet úgy állítottuk össze, hogy egy Bari, aki kijelentette, hogy ismeri az utat, vezeti az előőrsöt tizenöt kísérővel, Abd-el-Kader ezredes parancsnoksága alatt, amelyet én támogatok tíz másik kísérővel, ők a muníciót cipelik, minket pedig Baker hadnagy, a feleségem, illetve a két szolgám kísérhet, kétszeres, gyorslövetű elefántpuskámot hordozva. A utóvéd őrcsapat másik tizenöt kísérőből áll. A néhány megmaradt kísérő szétosztható a menetben” (BAKER 1879: 379).

A hét napon át tartó menekülést nemcsak Kabba Rega embereinek a sűrű bokrok közül állandóan várható támadásai veszélyeztették, de a rendkívüli terep, a nagyon nehezen áthatolható tájék, az éjszakai alkalmi pihenőhelyek kialakításának lehetetlensége is:

„Nemsokára bejutottunk a magas fűbe, amely füstölni kezdett az enyhe esőzéstől, és egy pillanat alatt átnedvesedtünk. A feleségem közvetlenül a hátam mögött haladt, melle fölött jó sok tartalék lőszerrel a „Holland ember” (*Baker egyik puskájáról van szó – BSZ*) számára. Az övében egy Colt-revolver volt. Baker hadnagy is súlyosan meg volt terhelve, miközben a hátán átvett egy Purdy-puskát, egy nagy lőszerzsákot cipelt, továbbá egy kétszeres teherbírású homlokrakodót tartott a kezében, és a válláról egy zsák nehéz patronoszák lógott (BAKER 1879: 380).

És íme, így elevenedik meg az egyik sűrű fűből ellenük indított támadás Baker naplója oldalain:

„Minden rakomány a földre került, és egy pillanat alatt a sorok átalakultak, jobbra vagy balra fordultak, letérdelve, miközben lándzsák kezdtek repülni az ösvény fölött. A kürtök „Tűz” zengtek, és a harc a mi oldalunkon kezdődött meg.

Láttam, hogy több lándzsa áthalad egy vagy két hüvelyknyire a feleségem feje fölött; szerencsére térdeltünk egyik térdünkre ereszkedve. A sortűz különösen jól működött, és a kísérők szünet nélkül ropogtatták fegyvereiket. A fű annyira sűrű volt, hogy a sörét hatása nagyon korlátozott tartományra csökkent, bár kiváló volt a közvetlen közelben. A szolgák gyorsan átadták elefántlövő hátultöltő puskáimat, és így a jobb és bal oldali dupla lövöldözést követte a hamuzsirkosarak hangos robbanása a láthatatlan tárgyak, emberek vagy fák ellen” (BAKER 1879: 383).

Nemcsak férjje, de a menekülő csapat tagjainak a féltő szeretete is megnyilvánul abban, ahogyan mindannyian igyekeznek éjszakára megfelelő pihenőhelyet kialakítani Florence számára:

„Baker hadnagy és a többi tiszték segítettek a töviskerítést felállítani. Az összes nedves ruha kiszáradt a napfényen, és minden készen állt az éjszakára. Nem törődtem magammal, de nagyon sajnáltam azokat a nehézségeket, amelyeket a feleségemnek kellett elviselnie, úgy vagy sátor nélkül. Az embereim két villás oszlopot vágtak, ezekre vízszintes rudat rögzítettek, amely egy támasztólapot tartott meg, hogy megvédje őt az esőtől vagy a harmattól. Egy halom hosszú zöld fűvet fektettek alá a földre, amelyre egy mackintosh táborlapot és jó vastag takarót fektettek.

A legnagyobb szerencsének az számított, hogy csak egy ember vesztettünk, és mindössze két sebesültünk van, mióta elhagytuk Masindit (BAKER 1879: 387).

Afrika természetrajzának egy hitelemmel áthatott mozzanatába pillanthatunk be az utolsó itt idézett, végül is drámai pillanatokba torkolló jelenet felidézése során:

„Unyoro erdőiben egy sajátos madárfajta található, amelyik olyan hangokkal kiáltozik, amelyet az alábbi hangjegyek mutatnak.

1872. április 25.: ismét Masindiban, 212 katonával, a Bunyoro királyságban Kabba-Rega, a régi király gyanús viselkedésű fia van hatalmon.
1872. június 8.: Banyoro ország megtámadja az expedíciót, a Masindi csatára kerül sor, majd az expedíció maradéka menekülőre fogja.
1872. június 14: hét napon át tartó nyomorúságos menekülés Masindiból Rionga királyhoz, a nekik állított csapda elkerülése érdekében.
1873. március: Európában hírek terjednek el a halálukról.
1873. június 29: Sam Khartumból győztes hangulatban telegrafál a Wales-i hercegnek.
1873. december 8.: Sam a Királyi Földrajzi Társaságnak ad tájékoztatást második útjukról.

A második út eseménytörténetéből azonban (amelyet ugyancsak Pat Shipman könyvéből adaptáltunk) nem derül ki az a folyamatos küzdelem, amely a rabszolga-kereskedelem felszámolása érdekében zajlott S. W. Baker vezetésével, akit ezúttal is hősiességére segített ki nehéz pillanatokban. Bár ez a kísérlet olyan történelmi időszakban és körülmények között zajlott, amikor még a végeredményt illetően az egyébként az angol és az egyiptomi hatóságok által is erőteljesen támogatott humanitárius törekvés eleve bukásra volt ítélve. Mindemellett megállapíthatjuk, hogy Sam és katonái egy sor törzset, etnikai csoportot mentesítettek, legalább átmenetileg, a legnagyobb részét törökök (akkor még nagy befolyással bírt a török birodalom Egyiptomban!) és arabok vezette rabszolgavadászok borzalmaitól. Rabszolgákat szállító hajókat tartóztattak fel, táborokat számoltak fel, próbáltak kereskedőket (és persze a busás jövedelemért partnerül szegődő helyi törzsi vezetőket is) rávenni eme mocsos emberkereskedelem beszüntetésére. Számos későbbi feljegyzés, dokumentum igazolja, hogy a megmentett, megsegített helybéli afrikai közösségek még sokáig szívesen emlékeztek a lényegében soha létre nem jött tartomány (*Egyiptom új szudáni területei*) alkalmi kormányzójára és feleségére.

A kutatás további távlatai és feladatai

Idézettel kell kezdenem. A német származású és különös sorsú Emin pasa (eredeti neve: Eduard Schnitzer, 1840–1892), akit egyes kutatók egyenesen kalandornak minősítenek, de aki egyébként különféle megbízásokból különféle funkciókat töltött be ugyancsak a szudáni, illetve közép-afrikai területen, akár mint Baker egykoron, és akit egyszer maga Stanley mentett ki katonai jellegű szorultságából, nem sokkal halála előtt, 1890-ben, egy betegségéből felgyógyulva, levelet intézett Bakerhez (Shipman könyvéből idézzük, mert a Krizsán bevezetőjében olvasható fordítás ismét csak nem hiteles):

„Mivel mindig a legnagyobb csodálattal adóztam annak a ragyogó munkának, amelyet provinciáinkban végeztek, és mivel megtiszteltetés volt számomra az a kiváltság, hogy követve a te munkálkodásod nyomait, összehasonlíthassam azt távoli országokéval – például Latoookával –, természetesen nagyon boldog voltam, hogy jó néhány iránymutatás elsősorban tőled származik. Nem felejtetek el az embereim közül többen is, akik soha nem járhattak el arról szólni, hogy elmondják Sir Samuel (ahogy téged hívnak) történetét és vakmerő fegyvertényeit. Bunyoróban is emlékeznek rád, és sokszor még az öreg Riongára is, akinek az országát Kabba Rega elcsatolta, és amint Riongáról, rólad is igen sokat meséltek nekem.

Szeretnék kérni, hogy fejezd ki mélyesleges tiszteletemet és üdvözlétemet Lady Bakernek. Bunyoro bennszülöttei nagyon gyakran emlegetik nekem a „Hajnali csillagot”, mivel ma is így hívják őt; és embereim nagyon örvendeztek, ha kifejezésre juttathatták dicséretét, mint egy mindig jóindulattal telt közvetítő tenmagad és az ő kötelességeik között. M'esa-éknál (egyik mindkettőtjüket kiszolgáló afrikai partner – BSZ) láttam egy képet Lady Bakerről és rólad, amelyet az Albert N'yanza-ról készítettek – és M'esa elmondta, hogy te küldted el neki azt.”

Emin Pasha levele nagyon felvidította Samot: hiszen akkor minden, amit Florence tett, nem volt hiábavaló. Valami mégis csak megmaradt, ha csak nem is több, mint egy olyan őszinte és igaz fehér pár emlékezete, akik áthatoltak Szudánon” (SHIPMAN 2004: 383).

Ha arra gondolunk, Szilasi Ildikó kongói útjai során kiderült, Torday Emilre még 100 év után is emlékeznek a kongói kubák királyságában, ki tudja, mi maradhatott meg a Hajnali Csillagról az ugandai népek gazdag szóbeliségében.

Mindemellett a fő feladat az, kísérletet kellene tenni, hogy áttörjük azt az elbújási törekvést, amely Florence-t áthatotta, vélhetően attól kezdve, hogy Viktória királynő a pletykákra hallgatva (a házaspár már korábban szexuális kapcsolatot létesített, mielőtt házasság lett volna), nem volt hajlandó audencián fogadni asszonyhősünket. Ennek az angol család becsületét védeni akaró törekvésnek estek áldozatul megsemmisítésre ítélt iratai (hiszen úgy rendelkezett ügyvédje által, hogy mindent égessen el a halála után), sőt még, ha igaz, férje bizonyos levelezéseit is saját maga égette el. Még árulkodóbb az a megható gesztus, hogy ugyan 1916-ban a családi sírboltban temették el, de a neve nincs felvéve a sírjára.

Florence, aki Baker vasútépítési főintendánssal távozott Viddin-ből, soha nem kereste később a módját, hogy magyarokkal kapcsolatba kerüljön. Ez még fel is róható lenne neki, ha nem tudnánk, milyen körülmények között kellett megválnia magyarságától. Viszont a tudománytörténeti kutatás fő feladata éppen az ilyen titokzatosnak tetsző, információk, dokumentumok híján maradt események legalább részleges felderítése.

Meggyőződésem, hogy sokat lendítene az ügyön, ha megkísérelnénk hozzájutni azokhoz a még nem publikált jegyzetekhez, levelekhez, iratokhoz, amelyek a család birtokában megtalálhatók. (Vajha az a bizonyos ügyvéd mégsem égette el az iratokat, hanem valahol lapulnak egy rejtett archívumban...) Másrészt bizonyos információk léteznek (erre mutat az Anne Baker által összeállított kötet is) arra vonatkozóan, hogy Florence számos másokhoz írott levelei fennmaradtak...

Fel kellene ehhez persze tájni S. W. Baker kéziratos hagyatékát is. Jellemző módon számos európai intézményben őriznek tőle leveleket (pl. a Tervüveni Közép-Afrika Múzeumban 28 Stanley-hez írott levelét). Ezekben az írásokban újabb információkhoz juthatnánk könyveiben „My wife” vagy „Mrs Baker”-ként emlegetett feleségéről.

Persze végig kellene bogarászni Baker publikált köteteit is. Már azokból (lásd az első afrikai útinapló mintegy 300 említését) szinte egy életrajzi mű kerekedhetne ki. Nem is említve azt, hogy a két nagy afrikai beszámoló közül az elsőt teljességében, és a másodikat is meg kellene jelentetni magyarul, akár mint a nő, a nőiség egyfajta apoteózisait.

És eközben világosabb és részletesebb képet kellene festenünk Florence-ról, mint bátor felfedezőről, mint természetes humanizmussal elkötelezett asszonyról, női és asszonyi megnyilvánulásairól (lásd a gyermekek szeretete), vagy viselkedésmódjának sajátosságairól: még Afrikában is, öltözködésével egyfolytában azt igyekezett igazolni, hogy ő egy angol lady, továbbá mit jelentett Afrikában török és arab nyelvtudása... stb.? S persze újra szembe kellene nézni azzal a tudományos kérdéssel, mit jelentett az Albert-tó felfedezése a Nílus forrásvidékeire irányuló feltárási kísérletek hosszú sorában.

IRODALOM

– Lászlai / Lázói János

FABER, Felix (Fratris Felicis Fabri) 1843–1849. *Avagatorium in Terrae Sacrae, Arabiae ed Egypti Peregrinationem*. I–III. köt. Ed. C. D. Hassler, Stuttgart.

HADOBÁS Sándor 1998. Lászlai János – Egy, a város környékéről elszármazott humanista portréja. In: *Borsodi Tájház Közleményei*, 3. kötet, 9–13.

LAZÁR Imre 2000. Egy erdélyi zarándok Egyiptomban. Lászlai János 1483-as útja a Szent Család nyomában. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1–4., 108–125.

V. KOVÁCS Sándor 1987. Egy epigrammaköltő a Jagelló-korban. In: *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 396–427.

– Dombay Ferenc

BENDEFY-BENDA László 1934. Dombay Ferenc 1758–1810. In: *Magyar utazók Afrikában (I. Felfedezők)*. Magyar–Etiópiai Expedíció Országos Bizottsága, Budapest, 161–168.

FAZEKAS István 2014. A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században: hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon. In: *Századok*, 148. évf., 5., 1131–1156.

HAMMER-PURGSTALL, Josef Freiherr von (1774–1856) 1811. (Nekrológ). In: *Österreichischen Beobachter*, 1. évf., 14, 61–62. (név nélkül, de a szerző máshol hivatkozik rá, hogy ő írta).

HELLMUTH, Leopold 2012. Franz von Dombay als Arabist. In: *Austriaca*, 74, 79–100.

SCHMIDT, Jan 2000. Franz von Dombay, Austrian Dragoman at the Bosnian Border, 1792–1800. In: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. 90, 75–169.

– Magyar László

APARÍCIO, Maria Alexandra 1995. Um Húngaro entre Bienes em Meados do Século XIX: Interpretação e Análise das suas Relações. In: *Actas do Seminário. Encontro de povos e culturas em Angola. Luanda, 3 a 6 de Abril de 1995*. Comissão Nacional para as Comemorações dos Descobrimentos Portugueses, Lisabon, 391–403.

APARÍCIO, Maria Alexandra 2001. Ismeretlen dokumentumok Magyar Lászlóról. ford. és gondozta VAJKAI Zsófia. In: *Ethnographia*, 112. évf., 1–2., 223–243.

BIERNACZKY Szilárd 2018. Magyar László szellemi hagyatékáról. Az elvégzett és el nem végzett kutatási feladatokról születése 200. évfordulóján. In: *Vasi Szemle*, 72. évf., 5., 523–550.

BIERNACZKY Szilárd 2019. Magyar László recepciója itthon és külföldön. In: *A szombat-helyi Magyar László konferencia aktái*, 2018. december 14. Primaware, Budapest / Szeged, 69–95.

ECSEDY Csaba 1969. Magyar László: 1818–1864. In: *Ethnographia*, 53, 4, 557–564.

FODOR, István 1983. *Introduction to the History of Umbundu. László Magyar's Records (1859) and the Later Sources*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HALÁSZ Gyula 1936. Magyar László (1820–1864). In: *Öt világrész magyar vándorai: magyar felfedezők Benyovszkytól napjainkig*. Grill Károly, Budapest, 49–60.

- HUNFALVY János 1857. Előbeszéd. in: Magyar László: *Dél-afrikai levelei és naplókivonatai*, Pest, Emich Gusztáv, 3–10.
- HUNFALVY János 1859. Előszó. In: *Dél-afrikai utazásai 1849–57. években*, szerk. Hunfalvy János, Emich Gusztáv nyomtatása, Pest, III–XVI.
- HUNFALVY János 1874. Magyar László Akadémiai emlékbeszéd. In: *Budapesti Szemle*, 4. kötet, 325–339.
- KRIZSÁN László 1983. *Magyar László*, Akadémiai Kiadó, Budapest. (A múlt magyar tudósai.)
- KRIZSÁN László 1989. A kilombók világa. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 6., 21–24.
- KRIZSÁN László 1993. Első együttműködés a történelemben fehér és fekete bőrűek között Afrika tudományos megismerésében. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 12., 15–22.
- KRIZSÁN László 1993. Kilombó-közösségek az afrikai társadalmak öngazgatású mikro-bázisai a XIX. században. In: *Vasi Szemle*, 2., 205–219.
- KRIZSÁN László 1994. Magyar László. In: BALÁZS Dénes szerk: *Magyar utazók Lexikona*. Panorama, Budapest, 252–256.
- LISTOWEL, Judit 1974. *The Other Livingstone*. For the first time the story can be told four men who played a crucial part in David Livingstone's discoveries..., Julien Friedmann, London. (Magyar Lászlóról: 74–113, 132–145, 234–238, 247.)
- MILDNER-SPINDLER, Roma 1996. Entdecker oder Abenteurer? Die Forschungen László Magyars (1818–1864) in den inneren Gebieten Angolas. In: *Paideuma*, Bd. 42, (Zur Geschichte der Afrikaforschung), 105–140.
- SEBESTYÉN Éva 2008. *Kaland és kutatás Afrikában. Magyar László életrajza*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SEBESTYÉN Éva 2008. Magyar László és a 48-as magyar emigráció (Egy 19. századi meghíúsult angol–magyar kulturális vállalkozás története). In: *Ezredvég*, 18. évf., 6–7., június–július, 85–95.
- SEBESTYÉN Éva 2012. Magyar László műve és életútja. In: *Magyar László utazása Dél-Afrika belsejében az 1849–1957-es években*, közreadja: SEBESTYÉN Éva, Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 7–58.
- THIRRING Gusztáv 1937. *Magyar László élete és tudományos működése*. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan írásai, Kilián, Budapest.
- VAJKAI Zsófia 1989. Notas de László Magyar explorador da Africa, sobre a agricultura dos povos angolanos. In: *Estudos em Homenagem e Ernesto Vega de Oliveira*, Instituto Nacional de Investigação Científica – Centro de Estudos de Etnologia, Lisboa, 825–850.
- VAJKAI Zsófia 1997. Um Húngaro em Angola. Viagens de Ladislau Magyar (1818–1864) através dos Documentos do AHU. In: *Encontro de povos e culturas em Angola. Luanda, 3 a 6 de Abril de 1995. Actas do Seminário*, Comissão Nacional para as Comemorações dos Descobrimientos Portugueses, Luanda [– Lisboa], 361–375.
- VAJKAI Zsófia 2004. Magyar László Angolája – portugál szemmel. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 13., 25–35.
- **Torday Emil**
- BIERNACZKY Szilárd 2014. Tévedések tárháza. Igazolhatatlan vélekedések, Hibás adatok – Torday Emil életműve. In: *Afrika Tanulmányok*, 8. évf., 3., 55–64.
- BIERNACZKY Szilárd 2016. Torday Emil recepciója itthon és külföldön (Vázlat egy monográfiához). In: *Magyar Tudomány*, 1090–1098.
- FÖLDESSY Edina 2015. *Torday Emil kongói gyűjteménye / Emil Torday Congo Collection*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- HALÁSZ Gyula 1932. Torday Emil emlékezete. 1875–1931. In: *A Földgömb*, 3. évf., 9., 289–297.
- HALÁSZ Gyula 1937. Torday Emil. In: *Öt világrész magyar vándorai. Magyar felfedezők Benyovszkytól napjainkig*, második, bővített kiadás, Grill Károly, Budapest, 203–223.
- KUBASSEK János 1991. Torday Emil emlékei Londonban. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* (Érd), 10, 41–46.
- KUBASSEK János 2006. Torday Emil utazásai és tudományos tevékenysége a Kongó-medencében. In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István szerk.: *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, Publikon Kiadó – ELTE BTK Afrikanisztikai Oktatási Program, Pécs – Budapest, 254–277.
- MACK, John 1990. *Emil Torday and the Art of the Congo 1900–1909*, British Museum (Museum of Mankind), London.
- SZILASI Ildikó 2010. (LÓRÁNT Attilával) *Kongó. Torday Emil nyomában*. Afrikai–Magyar Egyesület, Budapest.
- SZILASI Ildikó 2010. Torday Emil nyomában Kongóban. In: *Afrika Tanulmányok*, 4. évf., 2., 42–53.
- SZILASI Ildikó 2014. A Kuba királysobrok változása. In: *Ethnographia*, 125. évf., 4., 521–543.
- SZILASI Ildikó 2015. Torday Emil Kongó kutató – leveleinek fényében. In: *Forrás*, 45. évf., 2., február, 106–110.

magyar orvosok Afrikában

 PUSZTAI Gabriella 2016. *Senki sem élhet nemesebben*. Magyar orvosok Fekete-Afrikában, Helytörténeti Múzeum, Kunszentmárton.

 – **Sass Flóra / Florance Baker**

- BAKER, Anne 1972. *Morning Star. Florence Baker's Diary of the expedition to put down the slave trade on the Nile 1870–1873*, William Kimber, London.
- BAKER, Anne 1987. *Rabszolgák földjén. Egy magyar nő felfedezők és rabszolgák között, 1870–1873*. Ford. DEZSÉRI Kálmán. Panoráma, (Régi magyar utazók).
- BAKER, Anne 1996. *A Question of Honour: The Life of Lieutenant General Valentine Baker Pasha*. Leo Cooper, London.
- BAKER, Samuel White 1866. 1. kiadás. *The Albert Nyanza, Great Basin of the Nile, and Exploration of the Nile Sources*. 1–2. köt. Macmillan and Co., London. (Általam használt kiadás: 1868).
- BAKER, Samuel White 1867. *The Nile Tributaries of Abyssinia and the Sword Hunters of the Hamran Arabs*. Macmillan, London.
- BAKER, Samuel White 1879. *Ismailia. A Narrative of the Expedition to Central Africa for the Suppression of the Slave Trade*, Macmillan and Co, London.
- BAKER, Samuel White 1974. *A Nilus rejtélye*. vál., ford., bev. és jegyz. VÉCSEY Zoltán, Gondolat, Budapest.
- BÖDÖK Zsigmond 2001. Sass Flóra (1842–1916). In: *Világjáró magyarok*, 2. átdolg. és bőv. kiadás, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 99–103.
- GRAY, Sir John 1961a. The Diaries of Emin Pash – Extracts II. In: *Uganda Journal* 25, 149–170.
- GRAY, Sir John 1961b. Ismail Pasha and Sir Samuel Baker. In: *Uganda Journal* 25, 199–213.
- HALL, Richard Seymour 1980. *Lovers on the Nile: The Incredible African Journeys of Sam and Florence Baker*. Random House, New York.
- JANKÓ János 1887. Nő-utazók Afrikában. In: *Fővárosi Lapok*, 24. évf., 102., 24, 743–744.
- JANKÓ János 1888. Afrika és a magyarok. In: *Budapesti Szemle*, 16. évf., 53. köt., 135., 423–438.
- JOHNSTON, Harry 1903. *The Nile Quest: A Record of the Exploration of the Nile and Its Basin*, Frederick A. Stokes, New York.
- KRIZSÁN László 1987. Rabszolganőből felfedező. In: *Rabszolgák földjén. Egy magyar nő felfedezők és rabszolgák között, 1870–1873*. Ford. DEZSÉRI Kálmán, Panoráma, Budapest, 7–35. (Régi magyar utazók.)
- KRIZSÁN László 1993. Sass Flóra. In: Balázs Dénes szerk: *Magyar utazók Lexikona*, Panoráma, Budapest, 334–338.
- KRIZSÁN László 1994. Hajnalcsillag a Nílus felett – Sass Flóra. In: *Magyar utazók Afrikában*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 34–50.
- KRIZSÁN László 1999. Sass Flóra házassága, Kiadatlan napló. In: *Élet és Tudomány*, 51., 1606–1607, 52–53. sz., 1670–1671.
- MÁRKI Sándor 1884. Magyarok Afrikában. In: *Pesti Napló*, november 30, 330., melléklet a reggeli kiadáshoz.
- MÁRKI Sándor 1889. Magyar nők utazásai. In: *Földrajzi Közlemények*, 17. évf., 89–157. (Sass Flóráról: 144–149.)
- MIDDLETON, Dorothy 1949. *Baker of the Nile*, London, Flacon.
- SHIPMAN, Pat 2004. *To the Heart of the Nile. Lady Florence Baker and the Exploration of Central Africa*, HarperCollins (sic), New York.
- THOMPSON, Brian 2001. *Imperial Vanities: The Adventures of the Baker Brothers and Gordon of Khartoum*. HarperCollins, London.

Amikor Heinrich von Kleist 1811-ben berlini lapjában a *Wiener Zeitung* egy 1803-as tudósítását átvéve beszámolt arról, hogy 1776-ban a magyarországi Király-tóban a halászok egy különleges „vízi embert” találtak,¹ nem sejtette, hogy ez a lény nem „szirén” volt, hanem a keresztységben István nevet kapott, valóban különös módon a vízi világban egyedül felnőtt gyermek, akit nem is 1776-ban, hanem még 1749-ben fedeztek fel a kapuvári halászok. A szóban forgó tó a legutóbbi magyar Kleist-összkiadás magyarázó jegyzetével ellentétben nem a Fertő-tó volt, sőt, nem is annyira tó volt, inkább annak a hatalmas lápvidéknek egy része, ami ma már nem létezik, mert lecsapolták.² Az állítólag pikkelyes bőrű, lábujjai között úszóhártyát növesztett, beszédképtelen kisfiú (ez a „magyar Maugli” vagy Aquaman) azután Hany Istók néven vált széles körben ismertté; egyszerre folklorizálódott szánni és kedvelni való és ijesztgetésre is alkalmas thriller-figuraként.

Ez a különös vízi lény lett aztán 2019-ben Darvasi László új regényének alapmotívuma. A *Magyar sellő* élén három mottót olvashatunk, az első az említett Kleist-írást idézi. A második Örkény *Tótéjkjából* való, és az érthetlennel a tömegpszichózis hergelése folytán ösztönösen szembeforduló heves erőszakot mutatja. A harmadik pedig az *oratórium* szó magyarázata a katalikus lexikonból.

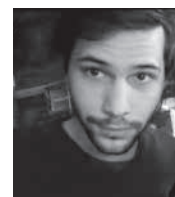
Első ránézésre elég távoli dolgok ezek: Kleist-féle sellő–Hany Istók, csoportos ideggyűlölet és az imádság helye – de a regényt olvasva hamarosan összeáll a kép: egy vízi lény nagy indulatokat

szül, a tömegekre is hatással van, és valahogyan a hit kérdései is szóba kerülnek. De nem lehet így összefoglalni a cselekményt, mert a regény nem engedi meg az ilyen egyszerűsítést – ahogy ez Darvasi szövegeire általában is jellemző. Pedig a *Magyar sellő* szerencsésen elkerüli a *Könnymutatványosok legendájára* és a *Virágzabálókra* jellemző túlírtságot, a saját ornamentikájába és történetbonyolító meg motívumhalmazó képességébe belefeledkező szöveg burjánzó automatizálódását. Az új regény ugyanis – a *Taligáshoz* hasonlóan – tömör, feszes próza, ami leginkább azért válik előnyére, mert végre világosabban látszik, hogy mi mindenre képes Darvasi narratív eszköztára, amely így, lecsupaszított, sűrített formában még erőteljesebben képes hatni.

Valamikor a 19. században vagyunk, de lehetnénk akár a középkorban vagy bármikor az ipari forradalom előtt (Haydnt, Beethovent már ismerik, játsszák; ez az egyetlen időkoordináta), egy német-osztrák–magyar kisvárosi világban, de lehetnénk bárhol máshol is. A kisvárost a helyi gróf irányítja, aki viszont sem az államelmélethez, sem a politikacsinaláshoz nem sokat konyít, inkább szenvedélyeit éli ki, ezért intézője, Henrik a közösség de facto vezetője. Az udvarban nem sokan dolgoznak, épp csak a legfontosabb állások képviselőit találjuk meg: kertész, költő, tortúramester (utóbbi két szereplő sok tekintetben hasonló jellemmel, illetve feladatkörrel és elhivatottsággal bír). Áttételesen persze a kisváros minden földművese és iparosja is a grófnak dolgozik. Valakik elkezdtek (behozták) a kódobálás szokását: megmagyarázhatatlan módon egyre többen, egyre erőszakosabban dobálnak köveket („most ez a szokás, szoktak dobálni, a kedvüket lelik benne. Van haszna nyilván. Van foganatja.” 10.) Dobálják az embereket, a házakat, egyeseknek már menekülniük kell a gyűlölet hullámai elől. A gróf közben elhozatja Magyarországról az ott kihalászott vízi lényt, ami közmegegyezés szerint egy világszép (bár arctalan) sellő. De még mielőtt céljába érne a ládában, valahogy nyoma vész az udvar közelében. Ezért szoborban örökítik meg a sellő elképzelt idomait. Egy Jonas nevű szénégető pedig teljesen marginálisnak látszó, apró nézeteltérés miatt kerül egyre nagyobb konfliktusba a grófi–intézői hatalommal.

Darvasi korábbi regényeihez képest itt nincs nyoma a mágikus realizmushoz kapcsolható írásmódoknak. A *Magyar sellő* poétikája metaforaalapú. Ez a tény, valamint a történet helyhez és időhöz csak alig-alig kötöttsége engedi játékba hozni a (népszerűbb) recepcióban a regény politikailag aktualizáló, allegorikus olvasatait is. A történet politikai vonatkozásai mindazonáltal nincsenek szorosabb kapcsolatban közéleti viszonyainkkal, mint mondjuk a *Magyar sellő* fő előszövegeként elgondolható *Kohlhaas Mihály*, vagy az elnyomást, egyenlőtlenséget, korrupciót tematizáló bármely más mű.

A *Magyar sellő* tele van nyelvi és fizikai erőszakkal, zsarnoksággal, kegyetlenséggel, maga a

Melhardt Gergő:
1993-ban született, Kőszegen nőtt fel. Kritikus, a Digitális Irodalmi Akadémia szerkesztője. Budapesten él.

1 KLEIST, Heinrich von 2013. *Vízilények, szirének*. Ford. HÁMORI Ágnes. In: KLEIST, Heinrich von, *Próza*. Szerk. Földényi F. László. Kalligram Kiadó, Pozsony, 226.
2 GERENCSÉR Péter 2011. *Hany Istók alakváltozásai*. FISZ Könyvek 55. Rábaköz–Hanság Turisztikai Egyesület–Fiatal Írók Szövetsége, Kapuvár–Budapest, 94. [<http://www.elib.hu/18300/18321/18321.pdf>] (a letöltés ideje: 2020. 06. 19.)

prózaí szöveg is – érezni – erőszakkal akar hatni olvasójára. Hatásos és erőteljes nyelvi regiszterváltásokkal él: a leírásokra és belső monológokra használt emelkedett, néha ironikus, néha nagyon lírai szöveg bármikor egy pillanat alatt átválthat agresszíven pattogó tömönatokba, ami a párbeszéd és az állapotváltozások sajátja. Ez a váltás szinte mindig valaminek a megszakításaként, külső beavatkozásként, erőszakként jelenik meg. Néha nem tudni, ki nyilatkozik meg ezekben a gyakran dölttel szedett sorokban. Bizonyos esetekben a kisváros közösségének „kórusaként” azonosítható a beszélő, de legtöbbször a türelmetlenül erőszakos Henrik intező felel a beavatkozásért, valami rendkívül indulatos, bőszt káromkodás kíséretében. Ez a nyelvi agresszió kiszámíthatatlansággal párosul: az olvasó nem sejtí, mikor jön az újabb váltás.

Ennek az egyre fokozódó erőszaknak az eredete meghatározhatatlan, és már az emberi érintkezések általános közegét adja a szereplők számára. A politikai elit pedig hatalommegtartási céljai következtében – és, hát, hogy ne legyen minden *annyira unalmas* – igyekszik erre a hullámra ráfeküdni, és az erőszakos indulatok élet potenciális ellenfeleire irányítani. Rendszerének erőszakát pedig valami tőle függetlenül létezőnek és az egyetlen helyes, felvilágosult útnak, valódi progressziónak állítja be („Érti-e az idők szavát Jakab?”, 190.) A tömegek manipulációja („Hanem most nálunk! Jó úton jár a tartomány!” 53.) mellett igen változatos módszerekkel (lefizetés, propaganda, kínzás) próbálja minél több befolyásos állampolgár és intézmény támogatását elnyerni. Van, aki behódol vagy beletörődik és van, aki az ellenállás valamely formáját választja („az idők szavát megértve teljes tapasztalatukkal a gróf oldalára álltak, helyezkedtek vagy menekültek, ki hogyan fogalmaz ezekben a bonyolult kérdésekben” 34.).

A grófi elittel nem morális, hanem jogi, jog egyenlőségi alapon szembeszálló, magának az elitnek a jogi felsőbbségében egyébként nem kételkedő, törvénytisztelő Jonas törvénybe nem ütköző tevékenységeit ez a hatalom – mert Jonas nem hódolt be – előbb bürokratikusán, majd fizikai eszközökkel gáncsolja, és belőle erős média gépezete útján a politikai közösség ellenfelének képét gyúrja meg. A legnagyobb válsághelyzetben maga is végigzongorázza feleségével az ellenállás lehetőségeit: öngyilkosság, áldozat, kivándorlás, társadalmi mozgalom szervezése, felkelés. (Azután, hogy egyik sem válik be neki: a hite menti meg.)

A türelmetlenül az élet egyre több területét igazgatni akaró totalitárius hatalomgyakorlásnak és a vele való szembenézésnek az irodalomban sokszor és sokféleképp feldolgozott módjai ezek, a „Pofán lesz verve Jakab, szét lesz verve a kibaszott, okoskodó, folyton kérdező kurva feje” (79.) valós fenyegetésétől és a „nagy eredmény volt, hisz el is zavarhatták, tömlőcbe is dughatták volna” (104.) örömetől a „Lehetne sokkal rosszabb, hát nem?” (120.) és a „Nem bántotta őt, csak a körmeit tépte le” (141.) beletörődéséig. Darvasi újítása, azt hiszem, mindezeknek a politikai beállítódásoknak a nyelvi homogenizációjában keresendő, és abban, ahogy a cselekményben előforduló fizikai erőszakot a regény nyelvi erőszakával képes összekapcsolni. Mindez azt eredményezi, hogy egyik magatartást, egyik reakciót sem ítéli helyesebbnek a többinél, egyiket sem helyezi morális alapon a többi fölébe: még a saját nyelvét kivágó kovács vagy a fejére szögezett ládával járkáló keretész sem lesz mintakép, ahogy Jonas sem.

A *Magyar sellő* nem kíván politikai allegória lenni, és szerzője korábbi törekvéseivel szemben nem történelmi regény és nem is történelmi metafikció („áltörténelmi regény”). Nem eme műfaji kódok szerint kell tehát olvasni. A kelet-európai politikai szatíra eltűnni látszó hagyományához (Čapek, Mrozek, Örkény, Spiró) ennél közelebb áll – például a sellőszobor csizmaszoborrá változásának groteszk képe és sokszor ironikus nyelve miatt –, de az, hogy a cselekmény tökéletesen fikatív, és helytől meg időtől nagyon is elemelt, vagyis kevésbé történetfilozófiai és politikai víziókkal, hanem nagyfokú általánosítással dolgozik a szöveg, inkább a mítoszok és a mesék világával utalja közvetlen kapcsolatba. A mítosz és a mese nem úgy didaktikus, mint a parabola: utóbbinál az eleve meglévő tanuláshoz készül utólag a történet, előbbieken viszont valamilyen, másként elmondhatatlan léttapasztalat sűrűsödik össze, sokszorosan metaforizálódik, és általában a konkrét tartalom vagy tanítás sem tételmondatként foglalható össze, olykor szavakkal pontosan nem is kifejezhető, hanem metaforaként olvasandó.

A regény elbeszélője néha falakba ütközik. „Állt a levegő, levél se rezdült, mintha egyetlen kimondhatatlan szóba sűrűsödött volna a világ.” (142.) „A népek láttak, amit láttak, éreztek, amit éreztek.” (133.) De nem a nyelvi kifejezés korlátozottsága fölött érzett bánat miatti elhallgatást vehetjük észre itt, hanem azt, hogy a közösségnek feltételezett tudást erős nyomás alatt szenvedő időkben politikailag veszélyes, de ugyanennyire *felesleges* is kimondani. A kimondhatatlan szó és a szavakkal megfogalmazhatatlan látvány és érzés nem más, mint trauma, amit a metafora közelíthet meg, és ami a mítosznak is legfőbb alapanyaga.

A *Magyar sellő*ben Hany Istók története is mítosz, és a Kleist (és mások) által feldolgozott Kohlhaas-történet is az, ahogy a Biblia könyveiben írtak is. Olyan eseményesorok ezek, amelyek könnyen felismerhetők, de nem értelmezhetők allegóriaként, hiszen nem a „virágnyelv” esztétikája, hanem a mítosz metaforikus működése határozza meg őket. A sellő egy allegorikus olvasat számára semmivel sem azonosítható, mert valójában semmi nem derül ki róla, hiszen sosem látjuk. A Magyarországról a grófi udvarba hozott és eltűnt, de időről időre rejtélyes módon felbukkanó vízi lény mégis sokféle, varázslatosnak tűnő módon segít Jonasnak és a fiának. Ahogy – a gróf embereivel párhuzamosan, persze egész más céllal – próbálják felkutatni a vízi lényt, valójában magukkal, a saját életükkel kerülnek közelebbi kapcsolatba, hiszen annak valódi értelmét keresik. A fiú felfedezi a szerelmet és a szexualitást, férfivá avatódik, apja pedig törvényi igazáért és az ősei által kiharcolt eredmények megtartásáért küzd. Végül a sellő húzza ki Jonast a föld alól, úgy, hogy előtte a sírban ketten egygyle lesznek, de nem szexuálisan, hanem valamilyen metafizikai szinten: a férfi tudatában megjelenő sellő előbb önálló lényként mutatkozik, majd beleolvad a férfiba, aki emiatt lesz képes kiemelkedni. A sellő tehát a tudatos, cselekvő, harmonikus élet és az egyén önmagába vetett hitének a metaforája. Ez a magyarázata a regény harmadik mottójának, amely az *oratórium* szó magyarázata: „az imádság helye, imaterem...”. Az imádság működik a tó fenekén és a föld mélyén is, mert az imádság egyedüli helye: a testnek temploma, vagyis maga az ember. (De a játék része, hogy a szó másik jelentése is aktiválódik, ugyanis Haydn *Teremtés-oratóriuma* a regényt keretbe foglalva kétszer is előkerül. A gróf és in-

tézője játszatják az udvar zenészeivel, pusztításuk közben, a teremtést.)

Egyébként is gyakori – és ebben a regényben kiválóan átgondolt és megírt – eljárása Darvasinak, hogy vagy egész történeteket sűrít metaforákká (például a tortúramester lepkéi), vagy metaforákat bont ki történetekké (ilyen a kövezés/dobálás, de a kovácsmester esetében a seggnyalás is). Az is előfordul, hogy a két módszer oda és vissza is működik, egymásra hatva: az udvari költő félfülősége eleinte hatásos, a költészetre is vonatkoztatható, jellemző trópusnak látszik, aztán a szereplő története megmagyarázza, hogy miért csak egy füle van, az egyfülűség mint metafora viszont még így is többet jelent önmagánál.

A *Magyar sellő* sok mindent magába olvasztó mesei jellege a szereplők neveiben is látványos. A főhős neve egyértelmű utalás Jónás prófétára. A szénégető legnagyobb próbatétele és megmenekülése meg is idézi Jónás könyvének egyes részeit, ahol a próféta a cethalat sírhoz hasonlítja, és az onnan való szabadulásáért ad hálát az úrnak: „Lesüllyedtem a hegyek alapjáig, örökre bezárult mögöttem a föld. De te kiemelted életemet a sírból” (Jónás 2, 6–7). Az itteni Jonas pedig „kihúzta magát a hullámozó földből, mint egy halembert” (199.) Fia, Jakab neve a bibliai Jakab nevének változata, aki elárulja apját, Izsákot (bátyja helyett csalással ő veszi fel apjától az elsőszülöttnak járó áldást), aztán sok viszontagság után végül kibékülnek. Ez a történetmotívum a regénybeli apa–fiú viszonyban is ismétlődik.

Az sem véletlen, hogy a szuverén hatalmat képviselő, féleszű gróf névtelen: mindegy, hogy hívják, mert ő az egyetlen figura, aki funkciójával azonos. A gróf az gróf, és semmi más. Még amikor nemiszervét a sliccén kilógatva sétálgat a városban, vagy bármi hasonló szabadidős tevékenységet végez, akkor is csak: gróf. Intézőjét Henriknek hívják. De amikor Henrik bajba kerül, az utódját is Henriknek nevezik el. Neki nincs arca (ahogy a sellőnek sincs, állítólag), csak hatalma, és amikor a második Henrik megkapja új nevét, tökéletesen hasonul elődjéhez, hatalmát ugyanolyan módon igyekszik megtartani és kiterjeszteni – talán kicsit erőszakosabb, kicsit cinikusabb, de ez a különbség marginális. Henrik intéző pedig

magával Kleisttel osztozik keresztnevén, ami a tiszteletadás ironikus jeleként olvasható.

Találhatunk hagyományosabb beszélő neveket is. A gróf félfülű udvari költőjét Livius Apollónak hívják, aki eszerint szerencsésen egyesíti magában a történetírói és lírikusi képességeket. A vele nagyon rokon, költői hajlamú grófi tortúramester motivikusan is igazán a végletek embe-re: kegyetlen kínzásokat hajt végre, de valahogy mindig rengeteg pillangó szálldos körülötte, foglalkozását meghazudtolva a legérzékenyebb lelkű szereplő, a neve pedig – végletek! – Jeremiás Mozart. („Poéta vagyok én is, Rozika. [...] Az emberi testre írok leginkább, lobogó gyertyafény-nél!” 121. [kiemelés az eredetiben]) A kocsmáros Wassernek hívják, a városka szabóját pedig Schneidernek, vagyis Szabónak.

A névkatalógusból úgy is tűnhetne, hogy hetet-havat összehordó, olcsó poénokkal tűzdelt szöveg lenne a Darvasi-regény, de erről szó sincs. A *Magyar sellő*nek épp az a nagy bravúrja, hogy ezeket az apró, de önmagukban is nagyon jelentéses és egyszerre több kontextust mozgató elemeket és motívumokat ízlésesen és mértéktartóan helyezi egymás mellé és hozza egymással összefüggésbe. És mindezt úgy teszi, hogy minden kis részben felfedezhető a nagyban, az egésznek a sugallata is. A Jeremiás Mozart nevű tortúramester, a Schneider nevű szabó és a névtelen gróf névadása ugyanis önmagukban is többféleképp – politikailag, intertextuálisan vagy a kleisti–darvasii világon belül – magyarázható, jól eltalált írói fogások, de együtt, egymáshoz képest is hordoznak jelentést. A néha epizodikus, néha töredezett, áradó, majd hirtelen megszakadó történetfolyamból így áll össze a végére az erőszak és az azt mindig legyőző együttérzés és igazság emlékműve.

A *Magyar sellő* mérföldkő Darvasi László pályáján, szerzője eddigi legjobb regénye, amely nemcsak szavaiban, hanem a világ bonyolultságát nem leegyszerűsíteni, hanem bonyolultságában felmutatni akaró módján, valóban „érti az idők szavát”.

(Magvető Kiadó, 2019)
Melhardt Gergő

„elhamarkodva kilobbant”

(Katona József: Bánk bán: Eredeti szöveg

és mai magyar prózai fordítás. Párhuzamos kiadás)

Bucsis Katalin:

(Budapest, 1987)

Az ELTE BTK Irodalom- és Kultúratudomány (MA) szakán végzett. 2017-től a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Az irodalomtörténet-írás története és módszerei, a filológia, a (modern) prózatörténet és -elmélet tartozik elsősorban érdeklődési, illetve kutatási körébe.

Megjelent Katona József drámája Nadasdy Ádám fordításában. Ennek a mondatnak az igazi értelme valójában csak annak tűnhetne föl igazán, aki már olvasott bármilyen művet eredeti nyelven, mely egyúttal nem saját anyanyelve volt. Máskülönb a magyarul írott irodalom és valamely más nyelvű alkotás magyar fordítása között a különbség nehezen érzékelhető. A szerzői név, a műhöz fűzött kísérőszövegek beszélnek valamiről, ami egyébként tapasztalat híján marad. Ilyenkor a fordított mű saját kultúrájában való (irodalom)történeti helye is jobbra láthatatlan, érzékelhetetlen marad. „Aki esetleg Kemény nyelvének elavultságára vagy nehézségére hivatkozik, rendszerint nem gondol arra, hogy angol, francia, német vagy orosz kortársait általában XX. század végi nyelvre lefordítva olvassuk”¹ – hangzik a figyelmeztetés *A rajongók* Móricz Zsigmond által modernizált változatával kapcsolatban. A szóban forgó kiadvány sok szempontból fölleveníteni látszik e kérdéskört.

Nadasdy Ádám igen rövid előszava tisztázza a szándékot, a módszert, részletesen kitér egy-egy változtatásra. Az eredeti szöveg kapcsán szóba kerül: „Írás és kiejtés”, „Központoszás, beosztás”, „Katona verselése”; fordítása kiemeli a „Nevék, rangok”, valamint a „Jegyzetek” jellemzőit. A szándékban, mely a *Bánk bán* „lefordítására” indította Nadasdyt, lényegében semmi új keletű nincsen, de nem azért, mert korai művek modernizálására mind a külhoni, mind a magyar irodalomban találni példát. (Lásd erről főleg Margócsy István utószavát.) Sokkal inkább azért, mert a nagy műalkotásokra általában igaz, amit a bevezetés Katona művéről mond; azok történeti létmódjából következik, hogy „számos hely van, amely többféleképpen érthető, s amelynek

valódi értelmén máig vitatkoznak a hozzáértők” (15.), hogy a szöveg idővel „homályos”, „félreérthető”, „többértelmű” lesz. Ahogy a nyelvezetre vonatkozó következő kijelentés is érvényesnek bizonyulhat a huszadik századot megelőző magyar költészet darabjainak nagy részére: „szigorú ragaszkodása a versmértékhez gyakran indokolja a szórend vagy a szóhasználat furcsaságait” (14.). Pontosan ezek miatt az irodalmi műalkotás folytonos, s időről időre újragondolt értelmezést kíván. A szerző alapföltevése ilyen módon nyilván az, hogy amennyiben minden fordítás értelmezésnek tekinthető, úgy az értelmezés is nevezhető fordításnak, legalábbis bizonyos mennyiségi határon túl, vagyis ha – mint itt – sorról sorra és szóról szóra történik. Máshogy nehéz a kötet megértéséhez közel kerülni, mely ténylegesen a nagyságrendiséget és arányt tartja szem előtt, mikor magát fordításként, és nem átdolgozásként határozza meg: nem rövidíti le vagy rendezi át a művet – miként például a fő vonatkozósi pontként emlegetett Illyés Gyula tette. Ebből a szempontból pedig mellékesnek tetszik, hogy annak formáját nem tartja meg, ahogy ez Nadasdy fordítói gyakorlatában – elfogadja valaki, vagy sem – mára egyébként is bevett szokássá vált. Némelyek számára nyersfordításnak minősülhet, amit ő fordításként kezel, illetve néhol leginkább „kommentár”-ként aposztrofál.

Nadasdy Ádám – ahogy más fordításai (például az *Isteni színjáték*) is mutatják – megrögzötten hisz tartalom és forma nagyon is kérdéses elválaszthatóságában. „Ahol lehetett, ott szó szerint másoltam az eredetit (ritkán lehetett). Fordításom tehát nem parafrázis, mert az bővebben, magyarázatossáiban mondaná el az eredeti mondatok tartalmát. Néha azért nem állhattam meg a parafrázisba való átcsúszást” (14.). Mindenesetre az sem igazán világos, milyen szövegfogalomra kell gondolni, amikor azt állítja: „Az én fordításom ragaszkodik Katona szövegéhez” (15.). Nem derül ki, hogy a tartalmi és terjedelmi „ragaszkodás” milyen tág értelemben vett szövegűségért szavatol. A kötet koncepciójának megértését mindenesetre a legkevésbé sem könnyíti, hacsak nem egyenesen hátráltatja Margócsy István utószava, mely például azt állítja, Nadasdy munkája nem átigazítás (ahogy Illyés Gyuláé), hanem „igazi fordítás, a más nyelvből anyanyelvre történő műfordítói gyakorlatnak első értelmében” (310.). Az olvasó hiába várja, hogy azt a „más” nyelvet megnevezzék, amelyre legfőljebb nyelvallapotként lehetne hivatkozni. Az utószó írója továbbá néhány példát említve szögezi le, hogy „az [...] átdolgozások [...] lényegében meghamisítják az eredeti műveket – hiszen kizárólag az átdolgozó önkénye és ízlése dönt, mi marad meg az eredetiből, s mi minősül »feleslegesnek«”; Nadasdy pedig nem ilyen „átdolgozó-hamisító” (321.), melyre mintegy példa lesz Móricz Zsigmond és – az imént már szóba hozott – „nagy produkciója” (323.), *A rajongók* átdolgozása. Margócsy István elmarasztaló véleményyt formál olyan vállalkozásokról, melyek ellen nem igazán mozgósít meggyőző érveket. Talán terjedelmi okok szorították erre, ám így

1 SZEGEDY-MASZÁK Mihály 2007. *Kemény Zsigmond*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 50.

lényegi kérdések tisztázása maradt el. Vajon az önkényes ízlés csak a mennyiségi rostálásra vonatkoztatható, a minőségre nem? Nem minden esetben használ valamely vállalkozás elfogadhatóságának, ha valaki valódi érvek híján igyekszik egyetérteni vele. Az utószó szerzője a dráma recepciójával kapcsolatban említi, hogy Szerb Antal rajongott a *Bánk bán*-ért, míg Gyulai, Arany s különösen Toldy Ferenc távolságtartással szemlélte Katona művét. Mint írja, kezdetben a „darab annyira ismeretlen volt, hogy az egyik első pesti előadás kritikusa, Vörösmarty Mihály a számára szokatlan dramaturgia egyik Katonához hű fordulatát a színész tévesztéseként értelmezte, és súlyosan kifogásolta” (317.). Nem érdektelen idézni Ruttkay Kálmán véleményét, mely szerint Vörösmartyknak dráma iránti érzéketlensége épp a *Bánk bán*-kritikán keresztül mutatkozik meg.²

Margócsy István mintegy mellékesen említi az 1991-es *Bánk bán-szótárt*, melyben csaknem minden szó magyarázata s drámai előfordulása benne van. Pedig ennek az anyagnak a fényében akár föl is merülhet az olvasóban, mi értelme Nádasdy Ádám jegyzetelve fordított szövegének. Főként, hogy a kötet bal oldalán olvasható Katona-szöveghez fűzött jegyzetekben található szóértelmezéseknek többnyire a szinonimái találhatóak a jobb oldalon futó Nádasdy-fordítás szövegében, de nem kevés esetben még szerint egyeznek azzal. Fölmerül a kérdés, minek jegyzetelni azt, amit épp a fordítás magyarázna. Gertudis Ottóhoz I/1-ben így szól Katona szövege szerint: „*Te engemet megláncolál!*”; az ígéhez fűzött jegyzet: „megkötötted a kezemet (?)” a fordításba ugyanígy kerül át: „*Te megkötötted a kezemet*” (92–93.). IV/6-ban Melinda felszólítja Bánkot: „*Kösd be a fejem, Bánk!*”; a jegyzetben: „vegyél feleségül” áll, s a fordításban is ugyanez szerepel (234–235.). Akad olyan eset, amikor a szerző rövid magyarázattal nem is éri be, és nemcsak az eredeti szóhasználatot jegyzeteli meg, de a fordítás szövegéhez még egy annál is bővebb jegyzetet fűz: I/13-ban a Biberach által Ottónak adott „hevítő”, mint a jegyzet mutatja: „szexuális izgatószer, drog”; a fordítás szövegében „izgatószer”-ként szerepel, melyhez szintén csatlakozik egy bőséges jegyzet, hátha valaki az előzőekből még mindig nem sejtene, miről van szó (96–97.).

Ha Nádasdy Ádám jegyzeteinek célközönsége a „legtágabb olvasóközönség”, „főleg a fiatal olvasók”, akkor láthatóan nincsenek nagy illúziói, hiszen kötete némelykor mintha kifejezetten nehez felfogású és emlékezzethiányos befogadókra számítana. Többnyire semmi bizonytalanságot nem hagy a történetek felől, még akkor sem, amikor Katona lebegtetése gyaníthatóan szándékos. A dráma több pontján is szerepel utalás arra, hogy Fülöp király megölésében Ottónak főszerepe volt; III/6-ban Biberach a következőt mondja Ottónak: „*Te megfogathatod: de jól tudod, hogy én egyedül tudom: ki volt Fülöp királynak gyilkolója!*” / „*te lefogathatsz engem, de jól tudod: egyedül én tudom, ki volt Fülöp király gyilkosa.*” Meg kell-e ezek után magyarázni, hogy „Biberach azzal zsarolja Ottót, hogy tudja, ő ölte meg Fülöp királyt” (188–189.). Előfordul, hogy a dráma szándékos töredezettsége is reflexió tárgyát képezi. IV/2-ben Gertrudis Izidorával beszélve egy helyütt nem fejezi be mondandóját: „*Az egy halál –*” / „*Egyedül a halál –*” (202–203.), mire udvarhölgye hamarjában kiegészíti úrnője fél-

beszakadt gondolatát, noha nyilvánvaló, hogy nem képes sem kitalálni, sem ésszel fölérni azt. Nádasdy jegyzete, kicsit sem bízva az olvasó megérzésében, a biztonság kedvéért hozzáfűzi: „Nem tudjuk, hogyan akarta Gertrudis befejezni a mondatot.” (203.).

S bár a fordító hangsúlyozza, hogy a dráma sorrendjét nem bolygatja, ahogy az „átdolgozó” tették és tennék, jegyzetben mégis utalgat, nemegyszer a történetben előre- vagy visszazaladva. Ez az egymástól távol eső szakaszok vonatkozásában még érthető (lásd például 49, 1. jegyzetet), ám a drámában egymáshoz viszonylag közel álló történések ismételt említése már emlékeztetkieséses olvasót föltételez. IV/8-ban Ottó a halott Gertrudist látva így kiált föl: „*Biberach! Mért nem követtelek!*” / „*Biberach, miért nem követtelek?*” (260–261.). Az ehhez kapcsolódó 4. jegyzet így szól: „Követtelek: a halálba. (Biberachot éppen Ottó sebezte halálra nem sokkal ezelőtt.)” (261.). Egész pontosan az előző fölvonás végén, annak utolsó előtti jelenetében (III/5) szúrja hátba a „lézengő ritter”-t (Nádasdynál: „német kalandor lovag”-ot). Az ilyen átkötésekből következik, hogy Nádasdy itt-ott – az ifjabb generáció szavával *szpojler*ezik is, azaz: – idő előtt lelővi a poént. Amikor a harmadik szakasz/felvonás végén az az utasítás szerepel: „*Felemelik Biberachot, ki a kezük közé hanyatlik!*” / „*Felemelik Biberachot, aki a kezük közé hanyatlik.*” a kapcsolódó jegyzet hozzáteszi: „Biberachot Myska házába viszik, ott fog meghalni.” (191.). Ez később úgyszólamint kiderül, korábbi említésének aligha van dramaturgiai jelentősége. Másutt erősebben hat ugyanez a módszer: I/12-ben Gertrudis Ottónak mondja a következőt (még a csábítás megtörténte előtt, Ottó Melinda iránti vonzalmára célozva): „*e dolog, ha Melinda érdemét temette volna el!*” / „*ha ez a dolog Melinda erkölcsi bukását hozta volna.*” Ezt a jegyzet buzgón megtoldja: „Pontosan ez fog történni Melindával.” (93.). Igen hasonló tapasztalat érheti az olvasót I/13-ban, ahol Biberach Ottót fölkészítve a következőket mondja: „*Ha ezt az álmot elszólítja onnan, te vissza is mehetsz Melindához megéni!*” / „*Ha őt az álmot elszólítja onnan, te már mehetsz is be Melindához.*” (97.) – mire a jegyzet: „Biberach így képzelettel a jelenetet (és így is fog történni): Ottó italt tölt [...]” stb. Aki még nem ismeri a drámát, az előbb-utóbb kénytelen megtudni a múból, aki már tudja, mi következik, annak pedig alighanem fölösleges magyarázni. Az ilyen jegyzetek óhatatlanul kilúgozzák a művet.

A szómagyarázat – bármilyen fiatal olvasókról is legyen szó – némelykor szintén túlzásnak látszik. A „bűnbeesés” (29.), az „ím” (88.), az „incselkedés” (116.), a „parázna” (140.), a „buja” (144.), az „ámen” (247.), a „jogar” (315.) talán nem annyira ismeretlen vagy régies fogalmak. Az olyan magyarázat pedig kissé tautologikus, mint a következő: „Béke istene: itt képletesen magát a békét jelenti” (247., 1. jegyzet). Kicsit hasonló a következő: „Sors golyóbisa: a sors mint egy elképzelt guruló gömb.” (216.). A jegyzetek szóhasználatát továbbá nagyon is köznapira sikeredett, mely néhány ponton erős kontrasztban áll az eredeti szöveggel, s nemritkán a fordítással. IV/5-nél egy állításában „Gertrudis csúsztat”, ahogy a magyarázat szól, ami politikai napilap vagy vitaműsor nyelvét idézi (229., 1. jegyzet); a „*kenőcsli testét lelkét!*” / „*kenőcsökkel keni át testét és lelkét!*” ma-

2 RUTTKAY Kálmán 2002. Klasszikus Shakespeare-fordításaink. In: RUTTKAY Kálmán. Összegyűjtött írások. Szerk. KISÉRY András és ITTÉZS Gábor. Universitas Kiadó, Budapest, 13.

gyarázataként a „sminkeli” ige szerepel, ehelyett talán kevésbé életmód-magazinos kifejezés lett volna egyszerűen a „festi” (253., 2. jegyzet). A Petur és a békétlenek „akció”-ja ugyancsak híradós egy kicsit (259., 2. jegyzet), nem beszélve a „bedrogozott Melindá”-ról, mely fordulat valóban a mai éjszakai élethez idomítja a történéseket (287., 2. jegyzet). Az más miatt rejtély, hogyan kell elképzelni egy „primitív hordágy”-at (305., 2. jegyzet), és kissé megmosolyogató, hogy a szövegben előforduló több uralkodó közül miért éppen III. Béla kapja Nádasdy Ádámtól a „kiváló magyar király” megjelölést (313., 2. jegyzet).

A jegyzetekben persze vannak olyan kifejezetten mulattató kiszólások is, melyeken érezni, hogy Nádasdy Ádám szándékosan és erősen rájátszik a fordítói, szövegkiadói, -gondozói szerepre. IV/4-ben Gertrudis és Mikhál párbeszédét a következő jegyzet jellemzi: „Itt tehát egy német és egy spanyol vitázik azon, hogy melyikük ismeri jobban a magyarságot.” (221., 1. jegyzet). Hasonló a dráma szerzőjét és annak képességeit is megcélzó, Bánk szolamához fűzött ironikus kérdés V/5-ben: „Érdekes, hogy az udvarhoz többször »Magyar urak!« és »Magyarok!« felkiáltással fordulnak – talán az eddig túlsúlyban lévő merániak Gertrudis halála miatt eltűntek?” (285., 2. jegyzet).

S bár a kötet mindenekelőtt a nyelvezet egyszerűsítését és érthetővé tételét hangsúlyozza, Katona bonyodalmasnak ítélt nyelvhasználatát Nádasdy nemegyszer még esetlenebbül adja vissza. I/4-ben Bánkon, egyik rejtőzködő jelenetében, Katona drámai instrukciója szerint látszik, hogy „mindenkor nagyobb indulat dühösködik belőlről”, Nádasdy ezt úgy adja vissza: „*állandóan egy nagyobb indulat fortyog benne*” (50–51.). Sokkal egyszerűbben is ki lehetett volna ezt fejezni, arról nem is beszélve, hogy az „indulat” előtt a határozatlan névelő a magyarban elég rosszul hangzik. Petur II/3-ban az elhalasztott lázadásra reagálva mondja Katona drámájában: „*Aludj, mohón kilobbant hazafiság!*”, mely Nádasdynál igen döcögős lesz: „*Aludj, te elhamarkodva kilobbant hazafiság!*” (146–147.). III/1-ben Bánk kérdése: „*Mely gondolat lesz agyvelőmben első zsengéjekor már meghatározás?*” Nádasdynál a következőképpen, szintén nagyon körülmenyesen hangzik: „*Milyen gondolat ez, ami agyvelőmben már kicsírázásakor elhatározássá válik?*” (154–155.). Ahogy III/4-ben mintha minden szót külön-külön változtatott volna meg, nem törődve az összehatás sutaságával. Biberach Katona instrukciója szerint „*egész maga alkalmosságával le akar ülni*”, míg Nádasdynál „*teljes kényelmességgel le akar ülni*” (174–175.). Vajon nem maibb és egyszerűbb lett volna például a „*kényelmesen el akar helyezkedni*”? Vagyis olykor láthatóan zavarta és akadályozta az eredeti szöveg erőteljes és folyamatos jelenléte az átfogalmazás munkáját.

Azt, hogy bizonyos helyeken határozottan értelmez, dönt, Nádasdy Ádám szerencsésen nem hallgatja el, bevallottan olvasatot kínál a kötet szövegével, melyet ilyenformán lehet elfogadni és vitatni is. Amikor Biberach kérdésére, megtörtént-e Melinda elcsábítása, Ottó „*elfogódva szegezi a földre szemeit*”, Nádasdynál: „*zavartan lesüti a szemét*”. A dráma fogadtatástörténetében ezt a gesztust a sikertelenség jeleként éppúgy értették, ahogy az elkövetett bűn (melyet Biberach kérdése – „*volt annyi lelked*”/ „*volt bátorságod*” – fölbreszthetett) miatti szégyenérzet jeleként. Ottó e kétértelmű megnyilvánulását azonban a jegyzet egyértelművé teszi: „*ebből nyilvánvaló,*

hogy Ottó valóban szeretkezett Melindával” (180–181.). Nemegyszer több értelmezést is közöl jegyzetben, például II/1-ben a bizonytalanságot, hogy Petur Simon vagy Mikhál halálára céloz-e, s hogy vajon kinek szánja megjegyzését (111., 1. jegyzet). Olykor több megoldást is lehetségesnek tartva Nádasdy nem rejti tanácstalanságát, s nem ritkán a mögöttes ironiát, mellyel mintha azt kérdezné ismét, vajon maga Katona tudta-e, mit akar. II/3-ban Simon, amikor „*Hamar tűnő örömméremény*”-ről, illetve „*szertefoszló örömméremény*”-ről beszél, akkor a jegyzet kevésbé biztos a dolgában: „*Kérdés, hogy milyen örömméreményre gondol: fiacskái megszületése? A felkelés sikere? Melinda jó sorsa?*” (147., 2. jegyzet). Ezzel szemben azonban nagyon is rövidre zárja Melinda mondanivalójának értelmezését III/1-ben, amikor Bánknak tett vallomása után ura beront saját gyermekük szobájába, s fölkiált: „*Te átkozott kis alvó, mit mosolygysz?*”/ „*Te átkozott kis alvó, mit mosolygysz?*” (150–151.), mire Melinda fölhaborodik, kétségbeesik, s többek közt a következőket mondja: „*Atya-átok egy anyáért! – Kábaság! – Ha a szegény hold férjhez adja szép leányait, mondjátok, hogy királyi lakodalma van két nyíllövésnyire.*”/ „*Apai átok egy anya miatt! – Örület! – Ha a szegény Hold férjhez adja szép leányait, mondjátok, hogy királyi lakodalmat tart innen két nyíllövésnyi távolságra!*” (152–153.). Ehhez az összetett képhez a jegyzet mindössze annyit fűz: „*eszélős beszéd*”. Pedig több elem értelmezése nagyon is kérdéses: a „szegény” Hold a jelző régiesebb értelmében (fogyatkozott valamiben) újholdat is jelenthet, amikor a néphit szerint kifejezetten szerencsés volt házasságot kötni. A két nyíllövésnyi távolság pedig a lőtávolon kívülséget, vagyis a biztonságot jelezheti. A „mondjátok” sem bizonyosan fölszólító alak, hiszen kijelentő módban érve gyakoritást is kifejezhet. A kép mindenestre annyira összetett, hogy kizárt, ne utalás, áthallás lenne, melyet ha nem is lehet föloldani, legalábbis – ahogy a fenti kétségek esetében is – az olvasó számára érdemes lett volna jelezni. Főként, hogy a dráma történetében talán csak Beckett örültjeinek nem voltak igazán utaltjai.

Néhol Nádasdy változata a dráma értelmét, hangsúlyait módosítja, ott is, ahol egyébként nincs többértelműség. Hogy a „vitéz”-ből miért lett „vitézem” (270–271.), az „ordítva” helyett „bömbölve” (260–261.), az még kevésbé kérdéses, az már inkább, hogy a „hitves”-t miért kellett „feleség”-re változtatni, amikor a *Bánk bánban* a hit, hites, hitves, hitvány, hitszegés összefüggő hálózatot alkotnak, akár a Nádasdy által szerencsésen megőrzött fátyol, lánc ismétlődő visszatérése. Nagyon hasonló ehhez az a félreértelmezésnek látszó hely, mely Melinda szolamát magyarázza abban a jelenetben, amikor az Bánknak igyekszik elmondani, mi történt. Katona sorát: „*Pokolbeli tűz ége csontjaiban*” Nádasdy úgy írja át: „*pokoli vágy tüzelt a testemben*”, és egy ehhez fűzött jegyzetben tovább is magyarázza: „*Értsd: pokolian kívántam a szeretkezést (a drog hatására).*” (152–153.). Ez a megoldás azonban a vágy kiemelésével teljesen elfedi a kín és a bűn hangsúlyozását, melynek különösen azért van jelentősége, mert mindezt utólag, vagyis a por hatása alatt már nem álló Melinda meséli Bánknak. III/5-ben is igen hasonló történik Nádasdy szövegében. Biberach Ottónak címzett önvallomásában arról beszél: „*Első bejöttöm a világra megölt már egy anyát*”, míg a fordítás úgy szól: „*A világra jöttembe belehalt az anyám*”. Az utóbbi nem csupán túl egyértelműen fogalmaz

az eredetihez képest – mellyel így el is laposítja Katona szövegét –, de egyúttal félreérti Biberach szölamát, melyben a lovag kezdettől rossz oldalon állóként mutatja be magát (182–183.). Arra szintén bajos magyarázatot találni, hogy a fordító a „szeggel szeget” megfelelőjeként miért a színtelen és terjengős első jelentést – „Az ő eszközeikkel vágok vissza” – választotta, melyet az eredeti szöveghez fűzött jegyzetben egyébként már megadott (142.).

Merészsége ellenére olyan kötetről van szó tehát, melyet sem teljesen elfogadni, sem helyből elutasítani nem tanácsos. A klasszikusok fölülbírálása a szellemi igényesség jele, mely nélkül lehetetlen hozzáférni a múlt szövegeihez. Ennek mikéntje azonban korántsem mellékes kérdés, mely mindig sok vitát vált és váltott ki az irodalomtörténetben. Nádasdy Ádámtól aligha áll távol a szándék, hogy némi túlzással érje el célját; kötetének a *Bánk bán*hoz való visszatérése több tanulsággal jár – nyilvánvalóan maga a szerző számára is. Ha az előszóban említett fő célközönségre gondolunk, akkor talán előrebocsátható, hogy a gimnáziumban a két párhuzamosan futó szöveg, valamint a jegyzetek hasznos eszmecserék alapját fogják képezni; a kiadvány önálló gondolkodásra, kételkedésre, folytonos rákérdezésre taníthatja a diákokat. A

könyv helyenként említett lazasága jó esetben akár arra is indíthatja őket, hogy elgondolkodjanak, mi is a saját értelmezésük, s hogy másokét ne vegyék gondolkodás nélkül készpénznek; ehhez azonban megfelelő fölkészültséggel, kritikai-szellemi igénnyel és érzékkel rendelkező tanár is szükséges. Nádasdy értelmezése, mely számos korábbi olvasat ismeretében készült, lehet nagy segítség, ám hangsúlyozottan egyéni, mely lehet találó, lehet esendő, de sosem végleges vagy vitán fölüli. A fordító kiváló tanácsot ad, amikor azt írja: „Ajánlom a párhuzamos olvasást, hiszen az én prózai fordításomhoz képest talán jobban kiviláglik Katona sorainak ereje és szépsége.” (9.). A kötet azt is jogosan sugallja, hogy nem érdemes és talán nem is lehet túlságosan komolykodva, merev szabálykövetéssel olvas(tat)ni egy művet csak azért, mert kanonizált „nagy klasszikus”, hiszen az ilyen befogadás nem válik valódi megértéssé. Azt lehetne mondani, a *Bánk bán* fordításának alapvető szándéka üdvözlendő, de megvalósulását már korántsem teszi mintaszerűvé és követendővé a számtalan önisméltás, s az itt-ott felszínes vagy a félreértéshez közeli értelmezés.

(Magvető Kiadó, 2019)
Bucsics Katalin

Új utak felé

(Balassa Zsófia: Amikor a dráma elbeszélőt keres -

A mono/lóg drámák drámanarratológiai megközelítésének lehetőségei)

Doma Petra:

1988-ban született, színháztörténész, japanológus, a Károli Gáspár Református Egyetem óraadója, a SZITU Kötetek szerkesztője. Doktori fokozatát 2020-ban a PTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerezte. Kutatási területe a 20. század eleji japán és európai színház interkulturális kapcsolatai, a különböző színházi kultúrák egymásra hatása.

„[D]ráma csak az a szöveg lehet, amelyet dialógusban írtak” – olvashatjuk Bécsy Tamás a *Mi a dráma?* című művében, és idézi Balassa Zsófia első könyvében. (161.) Bécsy határozott álláspontja szerint – mely a mai napig domináns szerepet tölt be a hazai színháztudományban – a dráma legfőbb jellemzője tehát, hogy dialógusban íródott, sőt ehhez kapcsolódik szorosan a „név” megjelenése is, melyek nélkül adott szövegeket nem is sorolhatunk a drámák közé. Ezzel együtt azonban felmerül a monológok helyének és létének problematikája, mely nem csupán a kortárs drámairodalmat, hanem az elmúlt évszázadok műveit is figyelembe véve releváns és vizsgálódandó témát nyújt. A vizsgálódás pedig történetben a narratológia irányából is, mivel – ahogyan Roland Barthes állítja a *Bevezetés a történetek strukturalista elemzésébe* című tanulmányában – „az elbeszélés ott van a mítoszban, a legendában, a fabulában, a mesében, a novellában, az eposzban, a történetben, a tragédiában, a drámában, a komédiában, a pantomimban, a táblaképen [...], az üvegablakon, a filmben, a képregényben, az apróhirdetésben, a mindennapi kommunikációban.” (33.)

Balassa Zsófia 2017-ben leadott, egy évvel később megvédett és könyvvé átdolgozott disszertációja pontosan ezt az elbeszélés felől közelítő relevanciát találja meg és támasztja alá hallatlanul precíz és több szempontot felvonultató elemzései által, melyek a monodramákat és a monológalapú drámákat vizsgálják. S teszi mindent úgy, hogy megalapozza a drámanarratológiai szempont létjogosultságát a magyar recepcióban, megingatva ezzel például a Bécsy-féle definíciót.

Vállalkozása komplexitását – de egyáltalán nem reménytelenségét – mutatja a könyv első

része, melyben az elemzésekhez elengedhetetlen fogalmi keretek meghatározása zajlik. „A monodráma és a monológalapú dráma, valamint a drámanarratológia egymásra vetítése egyszerre mutatja meg mindkét elem összetettségét, kihívásait. Nehézségüket adja, hogy mind a vizsgálati tárgy, mind az elméleti keret széttartó, nehezen megfogható, és kevés fix elméleti ponttal rendelkezik.” (10.) Ennek következtében a szerző nem kíván egyetlen definíciót bemutatni és használni, hanem minden esetben nagyon nyitottan, több oldalról megvilágítva vezet be különböző fogalmakat. A nyitottság valójában az egész mű jellemzője, hiszen Balassa Zsófia több alkalommal hangsúlyozza, hogy ezzel a kutatással további irányokat, elemzési lehetőségeket is meg kíván nyitni, s az általa görcső alá vett drámák akár önálló elemzések, egyéb szempontokból folytatott vizsgálódások tárgyai is lehetnek.

Magyarázatra szorul azonban a szerző által megalkotott mono/lóg dráma ernyőfogalom, melyet az írott szövegekre vonatkoztat, s azért tart fontosnak, mert a 20. századra a monológ fogalma (mely a különböző korokban különböző értelmezésekben létezett) teljes mértékben összekapcsolódott a monodramáéval. Vagyis a mono/lóg dráma meghatározás ezáltal egy „körkép” megrajzolására ad lehetőséget, melyet a szerző az egyes fejezetekben részletesebben árnyal, és külön szöveg- és műfajtipusokat mutat be. A kötet emellett – hasonlóan a monológhoz és a monodramához – a drámanarratológia elméletét sem újítja meg, de megmutatja, hogy létezik olyan drámatípus, amely diegetikusan és narratív szöveggént is értelmezhető. Ez pedig nem más, mint a mono/lóg dráma.

A könyv első negyedét *A mono/lóg dráma helye a narratológiában* című fejezet teszi ki, melyben a *Bevezetés*ben már megemlített kulcsfogalmak kibontásáról olvashatunk. Az alapoktól indulunk, mikor a „mi a narratológia?” kérdésre keressük a választ. Konkrét definíciót azonban itt sem kapunk. A többszintű, eltérő korokat és iskolákat feltáró mélyfúrások számos hol egymásra épülő, hol részben eltérő, vagy épp teljesen más részeket megvilágító meghatározásokat adnak, melyekből nem vonható le egyetlen univerzális definíció sem. És mint a szöveg sejteti is velünk, erre talán nincs is szükség, hiszen ez a fajta flexibilitás egy kiterjedt hálót tud képezni, mely sokkal hatékonyabban alkalmazható az egyes vizsgálódások során. A történeti áttekintés Gerald Prince első narratológiai szótárától indul, majd módszeresen mutatja be a klasszikus és posztklasszikus narratológia képviselőit (Barthes, Stanzel, Genette, Chatman) és elméleteit, melyekhez több esetben az olvasót segítő szemléletes ábrák is kapcsolódnak. Külön kiemelném Franz K. Stanzel strukturalista modelljét, mely – ahogyan Balassa is említi – a magyar fordítás hiánya miatt kevesebb figyelmet kap hazánkban, s gyakran háttérbe szorul, vagy nem is jelenik meg Gerard Genette ismertebb művével szemben. Holott Stanzel modellje „holisztikus és organikus keretet vázol, prototipikusságon alapul, történelmi kitekintést alkalmaz, és figyelembe veszi a szövegdinamikai sajátosságokat”. (26.) Itt azonban, köszönhetően a szerző széles-

körü narratológiai ismereteinek, kiemelt és részletes bemutatást kap ez az elmélet is. Végül pedig eljutunk Roy Sommer 2012-es komplex modelljéhez, melyben a drámanarratológiát a transzgenerikus és transzmediális narratológia típusába sorolja, s a szerző – hasonlóan az eddigi fogalmak rugalmas kezelését alkalmazva – szintén ezt a keretet használja a továbbiakban.

Nem elhanyagolható továbbá, hogy a szerző kiemelt fontosságot tulajdonít a dráma/előadás/darab fogalmak szétválasztásának, melyek gyakran összerosódnak, s ezzel lényegi aspektusok vesznek el egy-egy elemzés során. Balassa véleménye szerint ennek egyik fő oka a színház vizsgálatának mint önálló tudományágnak a „fiatalsága”, amely viszont ma már nem lehet ok a különbségek megkerülésére, így kiemelt céljai közé tartozik, hogy „párhuzamosan és a kapcsolódási pontokat megtalálva”, de elkülönítve tudjon beszélni a „narratív szempontú elemzések során [...] a drámai szöveg és az előadás kettősségéről.” (51.) Mielőtt azonban a könyv nagyobb hányadában rátérne a konkrét példákra, még egy utolsó vizsgálódási keretet határoz meg az olvasó számára. Ebben az esetben a különböző szemléletek társítását, nagyobb egész részeként való értelmezését tűzi ki célul, így két egymástól merőben eltérő, de paralell alkalmazható elméletet vázol: Ansgar Nünning és Roy Sommer mimetikus és diegetikus narratológia-distinkcióját, valamint Manfred Jahn narratív háttér-elméletét állítja egymás mellé.

Az alapos fogalmi háló kidolgozása és a lényeges csomópontok kijelölése után a könyv III. (*Monodráma*), IV. (*Drámák fikciós keretben*) és V. (*Drámák fikciós keret nélkül*) fejezete a keletkezett konceptuális séma mintáit vizsgálja meg közelebbről. Az olvasó viszont itt sincs magára hagyva, s minden egyes mélyelemzés előtt megkapjuk a mono/lóg drámáknak a vizsgált drámákhoz kapcsolt fajtáját, illetve egy rövidebb elméleti bevezetőt és történeti áttekintést is. Utóbbiak különösen érdekesek, mivel nemcsak kontextust teremtenek, hanem izgalmas színház- és drámatörténeti adalékokkal is szolgálnak.

A *Monodráma* fejezet kulcsifejezése „a belsőnek külső reprezentálása”. Olyan drámák kerülnek tehát ebbe a korpuszba (Tennessee Williams *Üvegfigurák*; Arthur Miller *A bűnbeesés után*; Tom Stoppard *Travesztíák*), melyek a narrátor használata miatt jelentősebb mértékben tartalmaznak epikusságot. Ennek kapcsán a történeti áttekintésben Jevreinov elképzeléseibe kapunk betekintést – aki a közismertebb Sztanyiszlavszkij-módszerrel szemben inkább a „főszereplő érzékelését központba helyező szcenikát és rendezést” részesítette előnyben (104.) – valamint a *memory play* formájával ismerkedünk meg. Utóbbi esetében sajnos a szerző nem alkalmazza az által bevezetett fordítási javaslatot, az „emlékezetdráma” meghatározást, inkább marad az angol verziónál, holott világos levezetése és indoklása lehetővé tenné a fogalom magyar nyelvű megújítását, illetve használatát az „emlék-játék” és a „visszaemlékezés-dráma” helyett. Ez a gesztus ugyanis még inkább hangsúlyozná a mono/lóg drámák vizsgálatának egyre inkább előtérbe kívánkozó létjogosultságát a magyar recepcióban.

A *Drámák fikciós keretben* fejezet a már megismert Jevreinov-féle elmélettől indít, s állítja

szembe ezt a szintén közismertebb Beckett-félel. Conor McPherson *A gát*, Nagy András *Alma* és Samuel Beckett *Az utolsó tekercs* című drámáiban már nem a szubjektum belső világának külső megjelenítése van a középpontban, s bár – ahogyan Balassa megfogalmazza – a művek nem lépik át a hagyományos drámai kereteket, de nagyon közel járnak ehhez.

Az átlépés azonban megtörténik az utolsó nagy fejezetben, amelyben a drámák fikciós keret nélkül léteznek. Brian Friel *Hitgyógyász* és Anton Csehov *A dohányzás ártalmasságáról* című drámája esetében az a bizonyos „negyedik fal” teljesen leomlik, s a közönség közvetlenül az események szemtanúja lesz, a nézők jelenlétére nyíltan reflektálnak. A narratológia mondhatni ebben az esetben „hódítja meg” leginkább a dráma és színház területét, de figyelemre méltó észrevétel, hogy mindkettő másképp reagál rá: „[m]íg a drámaelméletek számára a monológ a kommunikáció kudarcát jelenti, a magányosságot, az elszigeteltséget, addig a színház számára épp az ellenkezőjét, a nézők felé való nyitást, a velük való kapcsolatot helyezi előtérbe.” (223.) Itt is tetten érhető tehát a dráma és az előadás fogalmak szétválasztásának elengedhetetlen volta. Ennek a fejezetnek a történeti kitekintése a könyv egyik legérdekesebb része, mivel az attitűdök és pódiumelőadások világának megidézése még igen kevésbé kutatott terület hazánkban. Igazolja ezt, hogy az attitűdök kapcsán a Balassa által legtöbbször idézett, és egyetlen magyar nyelvű szöveg Lestyán Ádám 2011-es diszsertációja (*Az attitűd (1734–1885) – Tanulmány a mimoplasztikáról. Adalékok a performativitás 19. századi történetéhez*). Hasonló további kutatási potenciál rejlik ezen kívül a pódiumelőadások női előadóinak vizsgálatában is, mely szintén kiemelt szerepet kap a fejezetben és árnyalja a szerző tájékozottságát a témakörben.

Visszatekintve az elemzett művekre, látható egyfajta ív, melyen keresztül az olvasó eljut a narrátorként megjelenő szereplőktől az olyan karakterekig, akik már kizárólag csak a közönséggel képesek bármiféle kapcsolatot kialakítani. Ennél azonban sokkal szemléletesebb a szerző által a IV. fejezetben felvázolt kéttengelyű diagram, melynek vízszintes („egyszemélyes”) és függőleges („monologikusság/monologicitás”) tengelyei mentén a könyvben szereplő összes szöveg könnyedén elhelyezhető. Ez a fajta elrendezés pedig kiváló eszköze, kiindulási pontja lehet a jövőben a hasonló szempontok alapján elemzendő műveknek.

Összefoglalva, Balassa Zsófia a mono/lóg drámák vizsgálatával sikeresen rámutat arra, hogy a „legtöbbször valaminek az ellentétéként megfogalmazott forma mögött milyen sokszínűség és komplexitás rejlik.” (155.) Bebizonyítja, hogy a drámanarratológiának létjogosultsága van az ilyen típusú drámák kutatása esetén, s ez számos szempontokat szolgáltat a narratológia és a drámaelmélet számára is. Könyvének komplex, körültekintő és átgondoltan strukturált volta valóban új utakat nyithat a magyar dráma- és színháztörténeti kutatások számára – a kérdés csak az, hogy élünk-e a lehetőséggel.

(Koronosz Kiadó, 2019)

Doma Petra

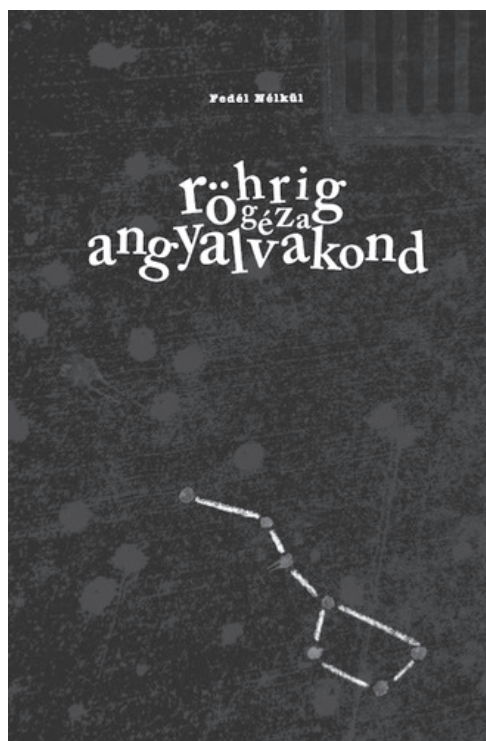
„akinek nejlomból készül ablak”

(Röhrig Géza: *angyalvakond*)

Káli Anita:

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-történelem, illetve összehasonlító irodalom szakán végzett, majd az Irodalomtudományi Doktori Iskolájában tanult. Jelenleg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének fiatal kutatója.

Röhrig Géza 2018-ban megjelent kötete az utóbbi évek szegénységet témájával választó műveinek sorába illeszkedik, központi témái a hajléktalanok, a nincstelenség élete és mindennapjai. Ez a művészileg korántsem könnyű vállalkozás tehát azokról az emberekről szól, akik mellett általában elsétálunk a Blaha Lujza téren vagy a Mexikói úti metrómegállónál, sőt, a legtöbbünk kínosan elfordítja róluk a tekintetét. Már többen is felhívták a figyelmet a kötet terjesztésének figyelemfelkeltő funkciójára, ugyanis a könyvet hajléktalanoktól lehetett megvásárolni, így a jelenségben benne rejlik a szembesítés szándékos – és eléggé nem dicsérhető – gesztusa is. A mű megjelenése egybeesett a hajléktalanokat sújtó törvény beiktatásával, így ez is hozzájárul a könyv fogadtatásához, mondhatni, ebben a kontextusban összekapcsolódik a költészet és a képviselet. Felmerül azonban a kérdés a terjesztés meglehetősen nagy publicitásával kapcsolatban: ebben a megszokottól eltérő vásárlói és olvasói habitusban mennyiben rejlik annak veszélye, hogy a megjelenés mikéntje felülírja vagy inkább átírja a verseskötet esztétikai teljesítményének értékelését? A szegénységről, hajléktalanságról beszélő – elsősorban prózai – szövegek népszerűségét figyelembe véve tehát e művészi vállalkozás a téma, a formaiság és a lírai nyelv szempontjából sem egyszerű.

E társadalmi témát megragadó költészet műfaját tekintve nem sorolható be igazán, a hajléktalanokról szóló ötven vers leginkább a portré, az élettörténet fogalmaival ragadható meg, s ily módon – erős prózaiságát és nyelvhasználatát tekintve is – felidézi az olyan jelentős alkotásokat, mint Csalog Zsolt *Kilenc cigány* című műve vagy akár Tar Sándor novellái. Ugyanaz a fajta részvétteljesség és a szegénységnek hangot adni akarás található meg e tömör versportrékban, mint az említett művekben. A szöveg attitűdjé-

nek egyik legszembetűnőbb jele az, hogy – egy kivétellel: *anonymus* – minden szereplő nevet, hangot és történetet kap. Ezek a történetek a hajléktalanság mindennapjait, tönkrement emberi sorsok széles spektrumát mutatja be: az állami gondozásból, nevelőintézetből kikerülve hajléktalanná lett fiatalokat, női portrékat és hajléktalanként megélt élethelyzeteket. Az ezekhez hasonló súlyos témát és nyelvet prózai formában sem könnyű megírni, de a lírai alkotásokban még érdekfeszítőbb az a kérdés, hogy egyáltalán bemutatható, elbeszélhető-e a hajléktalanság, és amennyiben igen, milyen az a lírai nyelv, amelyen a művek érvényesen szólhatnak, s hogyan képes a szöveg felülírni a téma sajátosságaiból adódó etikai kontextust?

A szövegek egyik izgalmas és nyelvileg is figyelemre méltó része a nézőpontok variációival való játék és az olvasói tekintet irányítása. A kötet egyik ilyen narratív bravúrja, hogy a perspektívák oscillációja által magáról a befogadóról és befogadásról is szól – és itt nem pusztán a versekre, hanem magára a hajléktalanságra gondolok –, így helytálló Nádas Péter megállapítása, hogy „ötven alakban furcsa egy történetet mesél el mindannyiunkról.” Már a kötet előlapja is ezzel a trükkal él: a fekete borító tulajdonképpen a betont, a piszkos aszfaltot ábrázolja, ami szimbolikusan is a földre kényszerített tekintet jelképezheti. A szintén a borítón szereplő Göncölszékér csillagkép a kötet első, *dezső bácsi* című versében nyeri el jelentését: „A járdába szikkadt sötét rágókból hetet / krétával úgy kötött össze valaki / hogy az a göncöl szekerét formázza”, „homlokig borulna s hebegve megköszönné / hogy elhányt rágókból de összeállt göncöllé”. Hasonlóan szokatlan képzetársítás során ugyanebben a műben nyeri el értelmét a cím is, és alapozza meg a kötet egyik jellemzőjét, az ellentétek – profán és szakrális, alantas és emelkedett, földi és égi – egybeillesztését.

A nézőpontok váltogatása és a beszédmódok sokszínűsége a kötet egészében észlelhető. Viszonylag homogénebb szerkezetű művek is akadnak, ilyenek a külső fókuszú választó versek, mint például az idős hajléktalant ábrázoló *misi*, illetve a *kovboj* és *kisköcsög*. Egyes szám első személyű elbeszélőt alkalmaz például a könnyed műfajt imitáló *csumi kupléja*, illetve ugyanez az eljárás figyelhető meg a női szereplőt megszólaltató, női élettörténeteket feldolgozó versekben, például az *angéla nyilatkozik*, illetve a *zsanett* és a *dzsenifer* című művekben. E versek a prózai formákban is előforduló élettörténeti narratívák felől nézve is érdekes vállalkozások, hiszen egyszerre képesek nyelvileg azonosságot és ismeretlenséget közvetíteni, perspektívájában egyszerre van jelen a mesélő, illetve a hallgató, a megfigyelő pozíciója. A *böcsi* című versben a beszélő – balladai formában – egyszerre saját magáról és magához is szól, ugyanakkor rámutat a szegénységhez, a hajléktalansághoz kötődő szégyenérzetre: „neved immár szégyenbélyeg / elárultad közösséged / hol az urad víg erzsébet? / neved immár szégyenbélyeg”. A perspektívák és a hajléktalanság bemutatása felől is megragadóak azok a versek, amelyek egyidejűleg több nézőpontot használnak. A *mathias* rexben két, feltehetően intézetben nevelkedő fiatal szereplő meséli el találkozásukat egy idős hajléktalannal, akit hajviselete miatt elne-

veznek Mátyás királynak, s a nehéz körülményeket valamelyest elfelejtető fantáziákat gyártanak. Ebben a vershelyzetben jelennek meg az ironikus sorok, mintegy ellentétet állítva a király alakjával a szélsőséges kiszolgáltatottságnak: „ha bunyózní hívtuk / háziállatira panaszkodott / kérte ezzel várjunk / a felség épp tetves”. A versbe közbeékelődik a harmadik személy képzeletbeli, archaikus monológja, amely egyértelműen kifordítja és Mátyás szerepéhez igazítja a versben szereplő fantáziát, az addig használt költői nyelvvel párhuzamosan: „»midőn megérkezék nem állá itt palazzo / pár avitt épület csupán egy írmag / esett harang vala szép visegrád / sok hálónéhezék egy véres kánpadk». Ugyanígy szokványos eljárásnak mondható, hogy egy külső nézőpontból ábrázolt jelenetbe a címszereplők mondatai ékelődnek, ami szintén a hajléktalanság elmondásának lehetőségét kérdőjelezi meg: „kezén a kosz mint egy kesztyű / hajához nyúl sóhaját nevet / 'kifésülni rég nem lehet / levágnám ha lenne ollóm' (olga), illetve az „almát vittem neki épp aludt / feje körül molyok glóriáztak / 'nincs fogam' ült fel mosolyogva / 'őt éve hogy elhagyott az olga' / ezt talán már ő se bírta volna' (imi). A hajléktalanok megszólaltatása a nyelvi megalkotottság szempontjából (a rövid beékelődéseken kívül) a *gyalu* című versben a legrefináltabb: „de ma nincs baj / szupcsin hőszigetel / zsírúj ez a hungarocel / verselgetek ám én is / átmént a hold D-je C-be/ áment mond az éj a télre [...] van egy négysorosom is / ha beszélnem kell velük / már nem a szemükbe / az emberek fülét nézem / jobb így”. Azzal, hogy a kötet megidézi egy hajléktalan költő elképzelt nyelvét, reflektál a versek lírai sajátosságaira. E poétikai megoldásban maga a kötet poétikája és nyelvhasználata kap – kissé ironikus – reflexiót.

Az is megfogalmazódhat az olvasóban, hogy e rövidformák mennyiben lehetnek alkalmasak a hajléktalanság, a szegénység témájának nyelvívételéhez. Nem borul-e fel ez a nagyon törekeny arány a formaiság javára, vagy épp fordítva, nem szorítja-e maga alá a téma hosszúsága a rövidforma sajátosságait? A kérdés szöveze magával a kötet másik izgalmas felvetését, a tartalom és forma együttállását, illetve a szegénység mint tematikus és poétikai szembeállítás eltörlésének legformálisabb megvalósulását, nevezetesen, amikor a „szegény” nem (csak) a témát, hanem a poétikát is jellemzi. Röhrig kötetéből a szempontból is rendkívül érdekes vállalkozás. A problémával a kötet egészen ügyesen játszik, a hétköznapi, szegényes beszédet imitáló lírai nyelv („fu azt azért látnotok kellett volna”), a már említett prózaiság, illetve a zsánerképszerű versek és műfajok játékba hozásával. A hasonló témájú regényekben (például Szilasi László: *A harmadik híd*) a monotónia alakzatai köré épített regényszöveg sok esetben a kilátástalanság állandóságát metaforizálja, azonban az *angyalvakondot* nem jellemezhetjük sem formai, sem poétikai monotóniával. Sokszínű – ha úgy tetszik, kifejezetten gazdag – kötet, a kiadványban szereplő versformák és a szöveget uraló ellentétek, szokatlan képzettársítások tekintetében is sikerültek mondható.

Ami a tematikusságot illeti, a szegénység, hajléktalanság toposzait természetesen Röhrig verseiben is megtaláljuk. Sokféle vershelyzetben előfordul a társadalomból való kitaszítottság, „kiilleszkedés”, leválás motívuma: „így szorultam én is valahogy kívültre”, „akár egy dísztárcsa a sztrádán / én már leváltam valahol” (*dezső bácsi*), „szemében mégis ott a kitaszítottak / oly nehezen megszerezhető méltósága” (*peppe*), „testvér / te aki már kiilleszkedtél” (*i ♥d szücsi*). A hajléktalanságot úgyszintén megfogalmazó, illetve azt jelképező test és kevés ruha, kabát-motívum is gyakori kép: „klassz ez a kabát / mint címke a szilánkot/ egybetart” (*zoli*), „négy éve tüntem el / I'M DA BOSS feliratú papírdzsekiben”. Az egyik legszebb, de nem szépelgő része a kötetnek a hajléktalan élet állati, emberhez méltatlan létének szembeállítását a mély hittel és segítségkérréssel: „a kotoréka mellé pisil” (*liza*), „elfeküdtél”, „az emberólat éjjel / a felüljáró negyedik tartópillérénel / nagynyomású mosóval takarították el” (*peppe*), „állat felvetve röhög egy hajléktalan istenállat” (*kovboj*). A hit szférája a legtöbb esetben kiemelt helyet kap a szerkezetekben, például a *mit kíván a magyar homeless* utolsó (és az előző részekétől szerkezetében el is térő) sora („ha eljön minek jönnie kell / uniót a Jóistennel”). A *dezső bácsi* című versben „angyal jelent meg ott nekem a kárhozottnak”, „ám szolgádnak, ha végül arra vinne útja / színed előtt Atyám homlokig borulna [...]” sorpár szintúgy a mű zárata. A hithez, reményhez kapcsolódó versek egyébként a kötet egészét nézve is kitüntetett helyen állnak, ugyanis a *dezső bácsi* a nyitódarab, a *dávid* pedig – kétségbeesett segélykiáltásként – a kötetet záró vers.

A fentebb említett szempontok alapján az *angyalvakond* pozitívumaiként értelmezzük a szöveg sokszínűségét, illetve a prózaiságra ügyesen variáló tulajdonságait és megkapó költői képeit. Ki kell emelnünk azonban az olyan helyeket, ahol a rímhelyzet kényszerei miatt a versek erőltetettnek tűnnek: „hónaljig hóban vszolok egy fókát / ismerem az ijedségnek ezt a fokát” (*gyalu utolsó búcsúlevele*), „kapualjban felhányt kukák / kifosztva mint egy sváb kulák”, „kimenhelybőlítettekkel”. Ugyanígy előfordulnak a túllontúl a hétköznapiaságot hangsúlyozó szövegrészletek, mint például a punk és a válolon lévő patkány közhelye (*szücsi az igazságot szomjúH₂Ozta*).

A kötet elolvasása előtt megfogalmazódott, az etikum és esztétikum kényes viszonyával kapcsolatos kérdést (sőt talán aggályt) illetően elmondható: ugyan néha az lehet az olvasó benyomása, hogy az etikai rész alkalmanként felülírja a poétikait, a kötet mégis jó érzékkel nyúl a kérdéshez. Eszköztárával többnyire sikeresen kerül el a szociogiccszet, néhol egészen finom megoldásokkal oldja meg ezeket a kihívásokat, a hajléktalanság nyelvének és narratívájának megte-remtésébe képes egyéni szintet vinni.

(*Fedél Nélkül Könyvek, 2018*)

Káli Anita

Kérjük, támogassa a Műhely folyóiratot „Műhely-barát képeslap” - ok vásárlásával!

A Műhely folyóirat 2020-tól képeslapsorozatot indít a folyóiratban megjelent képekből válogatva. A „Műhely-barát képeslap”-ok minden kedves érdeklődő számára elérhetők és megrendelhetők a folyóirat e-mail-címén: muhely.folyoirat@gmail.com vagy szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

A képeslapok megvásárlásával Ön a győri Műhely fennmaradását és megjelenését támogathatja!

Az A5-ös méretű (207 mm x 148 mm) képeslapok ára egységesen 500 Ft/darab.

A művészi kivitelű, nagyméretű lapok bármely keretben, asztaldíszként és faliképként is használhatók!

Az első négy képet a 2020/1-es számunkban megjelent fotókból, Bobál Katalin munkáiból választottuk.

Képeslap 1:

Maurer Milán, stúdióportrék, 2019. szeptember.

A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.

© Bobál Katalin - bobal photography

műhely

Műhely-barát képeslap
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

Ar. 500 Ft.

Maurer Milán, stúdióportrék, 2019. szeptember.
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

bobalEXT

Képeslap 2:

Lőrincz Emma, stúdióportrék, 2019. március.

A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.

© Bobál Katalin - bobal photography

műhely

Műhely-barát képeslap
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

Ar. 500 Ft.

Lőrincz Emma, stúdióportrék, 2019. március.
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

bobalEXT

Képeslap 3:

Lőrincz Emma, stúdióportrék, 2019. március.

A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.

© Bobál Katalin - bobal photography

műhely

Műhely-heti képeslap
E képeslap megvásárlásával Ön
a gyűjtemény részét támogatja és
megajánlja a központnak.
Ár: 500 Ft

Lőrincz Emma, stúdióportrék, 2019. március.
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül
a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

solneXT

Képeslap 4:

Maurer Milán, stúdióportré. 2016. augusztus.

A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.

© Bobál Katalin - bobal photography

műhely

Műhely-heti képeslap
E képeslap megvásárlásával Ön
a gyűjtemény részét támogatja és
megajánlja a központnak.
Ár: 500 Ft

Maurer Milán, stúdióportré, 2016. augusztus.
A Műhely 2020/1-es számából, mely Bobál Katalin fotóin keresztül
a Frenák Pál Társulat produkcióinak táncművészeit állította a középpontba.
© Bobál Katalin - bobal photography

solneXT

A megrendelés menete:

1. a megrendelni kívánt képeslap/ok kiválasztása
2. a darabszám és a képek számának megjelölésével e-mail küldése a szerkesztőségbe, Szikonya Gabriella részére: muhely.folyoirat@gmail.com vagy szerkesztoseg@gyorimuhely.hu
3. a válaszlevélben megadott információk alapján a képeslap és a postaköltség árának átutalása a szerkesztőség bankszámlaszámára
4. az összeg beérkezése után a képeslapokat kipostázzuk az e-mailben megadott postacímre
5. 4 db (és azon felüli) képeslap vásárlása esetén támogatóink nevét kéthavonta közzéteesszük Facebook-oldalunkon (ennek mellőzése e-mailben kérhető)

Várható postaköltség ajánlott küldeményként (500 g-ig): 600 Ft

Előre is köszönjük az érdeklődést!

DR. HORVÁTH NÓRA

1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író. A Győri Széchenyi István Egyetem egyetemi docense. 2016-tól a Műhely szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese, 2020-tól főszerkesztője.

Tudományos fokozat (PhD): Filozófia (2014).

Tanulmányok:

2006–2009: Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola; 2002–2006: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, filozófia szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, tanító szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, művelődésszervező szak.

Főbb kutatási területei: az esztétikai életvitel filozófiai megközelítései; létezésesztétika; George Santayana életműve; amerikai esztétizmus, Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika; Richard Shusterman filozófiája (szómaesztétika); Frenák Pál életművének filozófiai megközelítése;

A magyar- és idegennyelvű publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisban.

Önálló kötetei: A szépség szeretői – George Santayana és kortársai (2018 GlobeEdit, 2019 JatePress)

HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA

1988-ban született Győrben. Irodalomtörténész, kritikus. 2020-tól a Műhely szerkesztője, a lap kritikarovatának vezetője.

A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területei: Mészöly Miklós életműve; a kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola; 2011–2013: esztétika szakos bölcsész (MA), PTE BTK; 2010–2013: magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, irodalomtudomány szakirány (MA), PTE BTK;

2007–2010: alapszakos szabad bölcsész (esztétika szakirány), magyar minor (BA), PTE BTK.

Publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisában.

KURCSIS LÁSZLÓ

1950-ben született Csornán. Grafikusművész. 1990-től a Műhely arcualattervezője.

Tagság: Magyar Grafikusművészek Szövetsége, Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Győri Grafikai Műhely, Art Flexum Művészeti Társaság, Nyugat Szlovákiai Képzőművészek Egyesülete, Art World Hungary Egyesülete. 1975 óta szerepel csoportos és egyéni kiállításokon Magyarországon és külföldön egyaránt. Rendszeres résztvevője a magyar és nemzetközi művésztelepeknek. Alkotásai számos közgyűjteményben és magánkollekciónban megtalálhatók itthon és külföldön egyaránt. Szuverén alkotói munkáját gazdagítja és végigkíséri a művészetoktatói, kiállításrendezői és tervezőgrafikusi tevékenysége, amit a győri Műhely kulturális folyóirat harminc évfolyamának arcualattervei, több mint száz könyvborító,

kereskedelmi és kulturális plakát is reprezentál.

Tanulmányok:

Dekoratór és Kirakatrendező Iskola, Budapest 1969–1972, Mártélyi művésztelep 1972–1986, Pedagógiai Főiskola rajz szakirány Győr 1975–1979, Képzőművészeti Egyetem Budapest 1979–1983.

Díjak: 1973 Petőfi pályázat I. díj, 1986 Győri Grafikai Műhely ösztöndíj, 2000 Győr Város Kultúrájáért díj, 2003 Győr Város ezüst emlékérmé, 2003 Győr-Moson-Sopron Megye ezüst emlékérmé, 2005 Megyei Tárlat Győr; Művészeti Alap díja, 2007 Regionális Képzőművészeti PRÍMA DÍJ (megosztva, Art Flexum Művészeti Társaság), MAOE Alkotói Támogatás, 2008 Megyei Tárlat Díja, 2014 Téli tárlat díja, 2014 Art Flexum Művésztelep díja.

SZARVAS MELINDA

1988-ban született, Győrben. Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 2017-ben a Műhely kritikarovatának gondozója, 2020-tól a lap szépirodalmi rovatait (vers és próza) vezeti.

Főbb kutatási területei: a vajdasági magyar irodalom, hungarológia, kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, University of Jyväskylä, Faculty of Humanities, Hungarian Studies; 2012–2014: ösztöndíjas doktorandusz, ELTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Az irodalmi modernség program; 2010–2012: MA-tanulmányok, ELTE BTK, Magyar nyelv és irodalom szak; 2009–2010: MA-tanulmányok, PE MFTK, Magyar nyelv és

irodalom szak; 2006–2009: BA-tanulmányok, PE MFTK, Magyar nyelv és irodalom szak, színháztörténet szakirány.

Önálló kötete:

Tükörterem flamingóknak. Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról (2018 FISZ)

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz

Pannon-Víz Zrt., Győr

Széchenyi István Egyetem, Győr

Uniklub Kft.

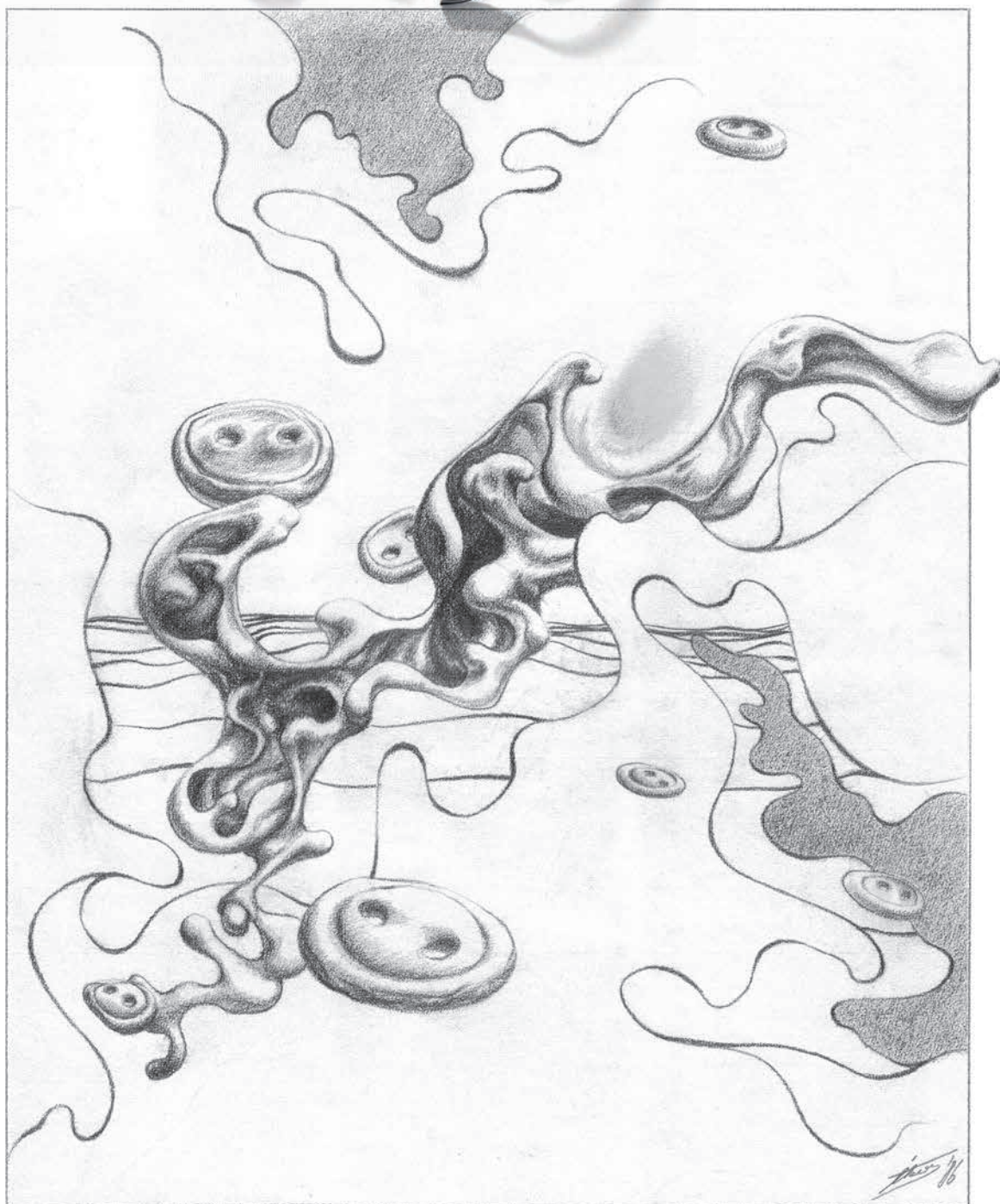

műhely

KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

2020

3

500,- Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap